

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Bc. Tomáš Rusek

Obor: Odborná historie

Legionář Jan Čapek
Legionary Jan Čapek
Diplomová práce

Bohumín 2018

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Martin Pelc, Ph. D.

Abstrakt

Touto prací autor pokračuje ve svém úsilí sepsat první kritickou biografii významného sokola a legionáře Jana Čapka. Zatímco v předchozí bakalářské práci jsme se zabývali Čapkovým předválečným životem a činností v Sokole (1876-1915), nyní se budeme zabývat jeho činností za první světové války v zajateckých táborech v Itálii. Hlavním bodem zkoumání bude jeho role v Československém dobrovolnickém sboru, největší československé zajatecké organizaci, která dala základ budoucí československé legii na italské půdě. Budeme se rovněž zabývat jeho tragickým skonem v bojích na Piavě a následným bohatým „druhým životem“, který se rozvinul v meziválečném Československu, kde platil za jednoho z největších legionářských hrdinů.

Klíčová slova: Československé legie, Velká válka, Sokol, Druhý život.

Abstrakt

With this thesis author continues in his effort to write up the first critical biography of a notable sokol (falcon) and legionary Jan Čapek. Whereas the earlier bachelor thesis dealt with Čapek's pre-war life and Sokol activities (1876-1915), now we will focus on his activity during the First World War in the prisoner camps in Italy. Main point of focus will be his role in Czechoslovak voluntary corps, the greatest czechoslovak POW organization, which gave basis to the future Czechoslovak legion on the italian soil. We'll also deal with his tragic death in combat at Piave river and subsequent rich "Afterlife", which developed in inter-war Czechoslovakia, where he was considered as one of the greatest legionary heroes.

Keywords: Czechoslovak legion, The Great War, Sokol movement, Afterlife.

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl všechnu použitou literaturu a prameny.

Datum

Podpis
Tomáš Rusek

Obsah

ÚVOD	1
PRAMENY A LITERATURA	3
VYPUKNUTÍ VÁLKY	6
HORKÁ PŮDA TĚŠÍNSKÁ	9
ORLOVSKÁ AFÉRA	14
V ŘADÁCH RAKOUSKO-UHERSKÉ ARMÁDY	19
SITUACE V ITÁLII 1915-1916	22
ZAJATECKÉ TÁBORY	25
ČESKOSLOVENSKÝ DOBROVOLNICKÝ SBOR	28
ORGANIZACE SBORU	30
STAROSTA JAN ČAPEK	32
BUDOVNÍ TYRŠOVA VOJSKA – ČAPKOVA KONCEPCE ODBOJE	34
<i>Slezské motivy</i>	40
KONTAKT S DOMOVEM	42
OD ZALOŽENÍ ČDS DO KONCE ROKU 1917	44
<i>Santa Maria Capua Vetere</i>	44
<i>Certosa di Padula</i>	50
NEKLIDNÝ ROK 1918	55
<i>Pracovní prapory</i>	57
<i>Výzvědné hlídky</i>	62
ČESKOSLOVENSKÁ LEGIE V ITÁLII	65
CESTA KE VZNIKU	65
STÍNY NÁBORU	67
UPOZADĚNÍ VŮDCŮ ČDS	70
FOLIGNO	74
V ZÁKOPECH NA PIAVĚ	77
17. ČERVNA 1918	80
SPOR O ČAPKŮV SKON	83
DRUHÝ ŽIVOT	85
SMRT A POHŘEB – POČÁTEK DRUHÉHO ŽIVOTA	85
LEGIONÁŘSKÁ PAMĚŤ – OTEC JAN ČAPEK	88
PAMĚŤ SOKOLŮ – BRATR JAN ČAPEK	92

PAMĚŤ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY – STŘELEC JAN ČAPEK	95
PO ROCE 1948	98
SOUČASNOST – STOLETÁ VÝROČÍ	100
ZÁVĚR	101
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	1
SEZNAM ZKRATEK	9
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	13
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	16

Úvod

„Cítil jsem, že tu přede mnou stojí muž, jakého zřídka kdy v životě potkáváme, Tělem mým proběhlo zvláštní chvění. Zraky naše se střetly. Jeho krásné, modré oči zahleděly se do mých. Jakživ neviděl jsem v modrých očích tak úžasnou tvrdost a pronikavost. Mé rozechvění se stupňovalo, když však vložil jsem do jeho pravice svou, přímo jsem ztrnul. Jako by z jeho těla proudila do mého ocel. Tělo se mimoděk vzpružilo, všechny svaly se napially k přetržení. Zrak Čapkův náhle měkl, nabýval zvláštního, milého lesku a vyzařovala z něho neskonalá dobrota. Tím okamžikem byl jsem již jeho vojákem a současně bratrem. Pravice naše se uvolnily a bratr Jan přistoupil k vedle stojícímu. Ponenáhu jsem si uvědomil, že právě pasoval mne na božicho bojovníka husitský hetman.“¹

Takto vylíčil své prvé setkání s Janem Čapkem, starostou Československého dobrovolnického sboru, legionář Jindřich Růžička v prvním z celkem čtyř památníků, věnovaných jeho osobě.² Už v názvu Růžičkova příspěvku byl lapidárně implementován mezi legionáři velmi rozšířený mýtus o národě Božích bojovníků: „*Husita dvacátého století*“.³ Snad tak autor také úmyslně reagoval na poslední slova telegramu Tomáše Garrigua Masaryka italským legionářům po červnových bojích na Piavě, které byly Čapkovi osudnými: „*Bud' me vždy pamětlivi starého výroku: >Co Čech, to Hetman!<*“.⁴

Kým však byl Jan Čapek a proč mu bylo věnováno tolik pozornosti? Narodil se 17. 6. 1876 v Michli u Prahy a od svých 17 let byl vášnivým členem Sokola. Vyučil se rukavičkářem, avšak tíživá situace v řemesle ho přinutila hledat si práci jinde. Za pomoci sokolské organizace našel ve svých 25 letech práci na dolech Vítkovického horního a hutního těžířtva v Orlové na Těšínsku. Zde se pak významně zasadil o rozšíření myšlenek Tyrše a Fügnera, stál u zrodu

¹ Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, Praha 1922, s. 35-36.

² Tamtéž.

BEDNÁŘÍK, František: *Jan Čapek, vzorný sokol a průkopník československého odboje v Itálii*, Brno 1926.

Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Slezská Ostrava 1928.

Čapkův památník, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948.

³ K zakořenění mýtu v českém historickém povědomí viz: RAK, Jiří: *Bývali Čechové, české historické mýty a stereotypy*, Praha 1994, s. 49-66.

Podrobněji o fenoménu husitství v legiích např. KUDELA, Josef: *Hus a legie*, Brno 1925.

VÁCHA, Dalibor: „*Husité dvacátého století*“, *odraz fenoménu husitství v československých legiích v Rusku 1914-1920*, in: *Historie a Vojenství* 1/59, 2010, s. 4-18.

⁴ LOGAJ, Josef: *Československé legie v Itálii*, Praha 1922, s. 119. – Masaryk zde cituje domnělý výrok Jana Žižky.

mnoha nových jednot a od roku 1907 až do nuceného odchodu na frontu v roce 1915 byl župním náčelníkem Sokolské župy moravskoslezské. Touto první etapou jeho života jsem se zabýval ve své předchozí práci „*Sokol Jan Čapek*“.⁵

Byla to však jeho odbojová činnost za Velké války, která Čapka proslavila a položila základy jeho bohatého druhého života, který se rozvinul po jeho tragické smrti. Předkládaná studie se tak dělí na dvě hlavní části – válečná léta a Čapkův druhý život. V první části se zabýváme příčinou jeho odchodu na frontu, působením v italských zajateckých táborech, vývojem dobrovolnického hnutí a také Čapkovy úlohy v něm. Jelikož pak veškerá Čapkova činnost vyvěrala z jeho sokolském přesvědčení, věnovali jsme tématu Sokola a legií zvláštní kapitulu. V kontrastu k jeho postavení uznávaného vůdce tisíců dobrovolníků Jan Čapek po vzniku československé legie v Itálii odešel na frontu jako prostý střelec. Tam pak 17. června 1918, tedy v den svých narozenin, padnul během útoku na kulometné hnízdo, což jeho legendě dodalo mučednický punc.

Vznik Československé republiky a potřeba oslavit legionáře – budovatele státu, pak naplno otevřel bránu rozvoji jeho druhého života.⁶ Oficiální ideologie První republiky řadila sokoly a legionáře mezi hlavní pilíře státu, a tak nahlíženo touto optikou byl Jan Čapek ideálním archetypem prvorepublikového hrdiny.⁷ Právě tehdy dochází k největšímu rozkvětu jeho kultu, kdy se mu v bezpočtu článků dostalo nejrůznějších přídomek, z nichž pro jeho legendu nejpodstatnější bylo Čapkovo označování za zakladatele či tvůrce italských legií.

Tato druhá část studie je pak strukturálně rozčleněna na dva nestejněměrné díly, přičemž první zabírá údobí let 1918-1948, kdy byla oslava legionářských tradic v souladu s oficiální propagandou státu (vyjma období Protektorátu, kdy považujeme za směrodatné ideály odboje). Metodologický rámec pro zpracování rozmanité škály pramenů z oblasti sochařství, malířství, faleristiky, literárních děl, memoárů či místopisných pojmenování nám zde poskytuje teorie kolektivní paměti, jak ji formuloval již Maurice Halbwachs.⁸ Tento způsob členění nám rovněž

⁵ RUSEK, Tomáš: *Sokol Jan Čapek*. Bakalářská práce Slezské univerzity, Opava 2014.

⁶ K problematice takzvaného „druhého života“ např. OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, Dějiny-teorie-kritika 2/2004, s. 269-280.

⁷ K propojení Sokola, Legií a branné moci Československého státu v homogenní státotvornou frontu viz např. článek Rudolfa Medka v Sokolském Věstníku: „*To vše postavilo Sokol i legie v dvojstup nerozrušitelný a nerozlučitelný. Spojilo je v společenství historické a ideové, jemuž není rovno v celém národě, spojujíc tak ve skutečnosti dvě nejaktivnější síly, jež budovaly i zbudovaly stát, republiku československou. Nad ně, spojené svazkem co nejpřímnějším a nejintimnějším, nemá stát ani národ služebníka a strážce věrnějšího a odhodlanějšího. Jsou živou a nejspolehlivější zálohou branné moci státní, armády československé, a v hodině jakéhokoliv nebezpečí musí se dáti v službu vlasti, a to bez výhrad, omluv a výhod, jak správně nedávno napsal náš ministr, bratr Jan Syrový, podtrhávaje nejskutečnější povinnost sokolskou.*“ In: MEDEK, Rudolf: *Sokol a legie*, in: Věstník Sokolský 39/28, 28. 9. 1926, s. 1-4.

⁸ HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

umožňuje poznat specifické aspekty paměti jednotlivých skupin – sokolů, legionářů a československé armády (nositelky legionářských tradic), které se zasadily o to, že Jan Čapek pevně zakotvil v paměti národa.

Proměna poměrů a hodnot po roce 1948 zapříčinila radikální úbytek pramenného materiálu. Podobně, jako před třiceti lety, byly postaveny nové pilíře československé státnosti a glorifikováni noví hrdinové – legionářská tradice se s oficiálním kurzem neslučovala, a proto byla utlumena. Na Jana Čapka se pozvolna zapomínalo. Samozřejmě ne zcela, ovšem plnou rehabilitaci starých tradic přinesl až rok 1989. Přesto si dnes málokdo spojí procházku po Čapkově ulici (jichž je v České republice několik) s oním legionářem-hrdinou. Pojdme tedy společně rozkrýt život a příčiny zapomnění na muže, jenž patřil po boku Josefa Jiřího Švece k nejoslavovanějším legionářům Československého státu.

Prameny a literatura

V roce 100. výročí narození Jana Čapka a 58. výročí jeho hrdinné smrti je mou svatou povinností, jako jeho posledního potomka – syna, a mým posledním přáním na sklonku mého života, aby památka mého otce Jana Čapka, zakladatele čs. legií v Itálii, nebyla zapomenuta.⁹

Těmito slovy zakončil Jaroslav Čapek pamětní spis, kterým doprovodil předání pozůstalosti svého otce do rukou slezských muzejníků k věčnému uchování. Ačkoliv uvedená data odpovídá roku 1976, dle přírůstkové knihy Slezského zemského muzea došlo k darování 7. května 1973. Téměř přesně po čtyřiceti letech, v červnu 2013, započal můj výzkum v badatelně nejstaršího muzea na území České republiky, v jehož sbírkách se dodnes fond pozůstalosti Jana Čapka nachází.¹⁰ Čítá 93 položek a dal by se rozdělit na osobní památky z dob jeho života (osobní doklady, fotografie, korespondence, vojenská bedýnka aj.) a materiály nashromážděné rodinou po jeho smrti (novinové výstřižky, dopisy pozůstalým, památníky, knihy o italských legiích, faleristické památky aj.). Další dokumenty marginálního významu v rozsahu jedné složky uchovává rovněž Zemský archiv v Opavě.¹¹ Bohužel osobní

Dále např. PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří: „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“, in: Historická sociologie (1), 2010, s. 9-29.

⁹ Slezské zemské muzeum (dále SZM), historické oddělení, fond pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918, neinventarizovaný průvodní spis Jaroslava Čapka.

¹⁰ SZM, historické oddělení, f. pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918.

¹¹ Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond Sokol – krajský výbor Ostrava, Památky na Jana Čapka, Ka 97, inv. č. 308.

korespondenci v rámci těchto dvou fondů tvoří pouhé tři Čapkovy lístky, přestože víme, že v době zajetí udržoval s domovem pravidelný styk. Částečné vysvětlení nalezneme u samotných příjemců, kteří uvedli, že byli nuceni některé materiály zničit z obavy před policejní persekucí (a to jak za první, tak za druhé světové války).¹² Pro zajímavost pak uvedme také vzpomínku Františka Volného, slezského sokola a ruského legionáře, který si prostřednictvím Červeného kříže dopisoval s Čapkem v italském zajetí: „*Každé slovo mluvilo o jeho přípravách tam dole v táborech zajateckých. Byly by ty lístky, posílané z Itálie do Ruska, dnes cenným historickými dokumenty o jeho činnosti (zůstaly v opuštěném vlaku při náhlém ústupu na magistrále)*.“¹³

Naštěstí byl obsah některých dopisů zprostředkovaně uchován v dalším zásadním prameni – Čapkových památnících.¹⁴ V průběhu třicetiletí 1918-1948 vyšly celkem čtyři a nachází se v nich nedocenitelné vzpomínky Čapkových nejbližších přátel – sokolů, legionářů i rodiny. Zejména Františku Bednaříkovi (viz příloha č. 5), ale i dalším našim předchůdcům vděčíme za první sesbírání pramenů a jejich zasazení do dějinného kontextu. Tyto pionýrské práce tedy považujeme za výchozí bod našeho výzkumu.

Základní rámec doplňují v prvním válečném roce, který Čapek prožil ještě v zázemí na dolech Vítkovického horního a hutní těžířstva, různé památníky (sokolské, Českého reálného gymnázia v Orlové atd.) a regionální tisk, zejména vzpomínky krajanů v poválečných vydáních *Obrany Slezska*. S přihlédnutím k mnohonárodnostnímu rázu kraje pro úplnost doplňme, že polský a německý regionální tisk o Čapkovi za jeho života i po něm víceméně mlčí.

Válečnou zkušenost župního náčelníka v rakouské uniformě po jeho nuceném narukování v červnu roku 1915 lze pak sledovat prakticky pouze prizmatem vzpomínek spolubojovníků v jeho památnících. Není nám známo, že by si Čapek v tomto období vedl osobní deník a rovněž agenda jeho pluku se ve fondech Vojenského ústředního archivu nedochovala. Ještě hůře jsme na tom po Čapkově zajetí na italské frontě (říjen 1915), kdy o něm až do založení Československého dobrovolnického sboru (dále ČDS) v lednu roku 1917 víme jen to nejzákladnější.

¹² MOSLER, František: *Vzpomínka*, in: Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Ostrava 1928, s. 83.
Čapkův památník, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948, s. 34.

¹³ „*Každé slovo mluvilo o jeho přípravách tam dole v táborech zajateckých. Byly by ty lístky, posílané z Itálie do Ruska, dnes cenným historickými dokumenty o jeho činnosti (zůstaly v opuštěném vlaku při náhlém ústupu na magistrále)*.“ in: VOLNÝ, František: *Vzpomínka slezského sokola a legionáře*, in: *Tamtéž*, s. 27.

¹⁴ Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, Praha 1922.
BEDNAŘÍK, František: *Jan Čapek, vzorný sokol a průkopník československého odboje v Itálii*, Brno 1926.
Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Ostrava 1928.
Čapkův památník, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948.

Spoluzaložení a vedení největší československé zajatecké organizace v Itálii dalo v poválečných letech vzniknout mýtu o „*Zakladateli italské legie*“. Definování Čapkovy skutečné úlohy v procesu vzniku nejmladší větve našich legií, jakož i podrobný rozbor jeho druhého života, tvoří ústřední témata naší studie. Písemná agenda ČDS je uchována ve sbírkách Vojenského ústředního archivu.¹⁵ Pro náš výzkum jsou nejpodstatnější dvě vlastnoručně psané Čapkovy knihy denních rozkazů¹⁶ a rozsáhlá korespondence se zajatci.¹⁷ Neméně důležitým zdrojem informací jsou v tomto případě také tištěné prameny, z valné většiny z produkce samotných italských legionářů, které bychom mohli rozdělit na faktografické knihy o historii italských legií,¹⁸ publikace vzpomínkového charakteru,¹⁹ články ve sbornících (*Naše revoluce*, *Cestami odboje*, *Italský legionář* atd.) a novinách (*Národní listy*, *Večer*, *Moravský legionář*, *Legionářská stráž* atd.). Odstíněný pohled na problematiku italské legie (včetně počátků ČDS), doplněný o vlastní výzkum politického pozadí vedoucího k jejímu vzniku, podal v devadesátých letech Bohumír Klípa.²⁰

Čapkovo vystoupení na italské frontě v roli prostého legionáře mělo krátké trvání a skončilo bohužel tragicky. Mimo příslušných pasáží ve výše citovaných publikacích se podrobně osudnými boji I. praporu 33. střeleckého pluku na Piavě zabýval Karel Mareš a z něj vycházející Vojtěch Hanzal.²¹ Vojenský ústřední archiv pak ve svých fondech uchovává

¹⁵ Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (dále VÚA-VHA), fond Československý dobrovolnický sbor v Itálii 1916-1918 (1919).

¹⁶ Ještě v roce 1993 citoval Bohumír Klípa *Čapkův deník* v kartonu č. 6, avšak po inventarizaci fondu téhož roku byly dvě knihy denních rozkazů starosty sboru – patrně Klípou citovaný deník – přesunuty do složky „Agenda ČDS“ v kartonu č. 2 pod anonymním názvem *Poznámkový sešit/koncept*. VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 47-48.

¹⁷ Tamtéž, Ka 4.

¹⁸ Výběrově – LOGAJ, Josef: *Československé legie v Itálii*, Praha 1922.

BEDNARÍK, František: *V Boj*, Praha 1927-1928.

KRETŠÍ, Jindřich: *Vznik a vývoj československé legie v Itálii*, Praha 1928.

HANZAL, Vojtěch: *S výzvěděčky od švýcarských ledovců až po moře Adriatické*, Praha 1938.

¹⁹ LIBIŠ, František – HRUŠKA, Ladislav: *Pod prapor odboje*, Brno 1927.

LIBIŠ, František: *Ve stínu Apenin a Alp*, Brno 1928.

²⁰ KLÍPA, Bohumír: *Od neutrality k válce (Itálie 1914-1915)*, in: *Historie a Vojenství* 3/41, 1992, s. 3-29.

Týž: *Československá legie v Itálii*, in: *Historie a Vojenství* 1/42, 1993, s. 17-97.

Týž: *Mezinárodní ohlas Zborova a jeho vliv na legionářské hnutí v Itálii*, In: *Zborov 1917-1997*, Praha 1997, s. 29-37.

PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996.

²¹ MAREŠ, Karel: *První československý prapor v bitvě na Piavě v červnu 1918*, in: *Naše revoluce*, V. (1927-1928), edd. WERSTADT, Jaroslav a kol., s. 396-408. Ve fondech VÚA se nachází pravděpodobně Marešův rukopis doplněný o jednoduché náčrty a další informace. In: VÚA-VHU, f. Sbírká historických prací, Ka 49, Studie o činnosti I. praporu 33. stř. pluku na Piavě.

HANZAL, Vojtěch: *Boj piavského praporu a bitva na Doss'Altu*, in: *Vojenský historický sborník* 1/1, 1932, s. 103-121.

vzpomínky přímého účastníka těchto bojů.²² Se zajímavými postřehy přišel před pár lety Josef Fučík, který ovšem ve své snaze o „demytizaci“ došel k diskutovatelným a často také nepodloženým závěrům.²³ Z italské literatury pak připomeňme práce Bruna Marcuzza, který se červnovými boji u Fossalta di Piave podrobně zabýval.²⁴

Prakticky ihned po Čapkově smrti se začal rozvíjet jeho druhý život. Toto téma disponuje nejbohatší a zároveň nejrozmanitější pramennou základnou – kromě již zmíněných památníků a bezpočtu vzpomínkových článků ji tvoří také prameny z oblasti sochařství, malířství, faleristiky, literárních děl, memoárů či místopisných pojmenování. Jelikož druhý život je determinován zájmem současníků o vzpomínání na danou osobu, je na rozdíl od života „prvního“ teoreticky nikdy nekončícím procesem. V souvislosti se stoletým výročí první světové války a vzniku Československa tak lze předpokládat jeho další rozvinutí a tím i rozšíření objemné pramenné základny.

Vypuknutí války

Psal se neděle 28. června 1914. Město se hemžilo lidmi. Zvláště u Besedního domu kolem druhé hodiny bychom byli svědky pestrobarevného houfu. Převládaly červené sokolské košile a lidové kroje, nad nimiž se ve větru třepaly zdobné praporce. Ulice byly lemovány jásajícím zástupem obecnstva, mezi kterým se tu a tam mihl četník v černé uniformě dohlížející na pořádek. Ne všichni sdíleli toto nadšení, několik zachmuřelých pohledů patřilo brněnským Němcům, kteří považovali pořádání takto rozsáhlé české slavnosti ve „svém“ městě za nestoudnost. Bezpečnostní sbory byly v pohotovosti, neboť již včera došlo na neklidných ulicích mezi oběma tábory k několika konfliktům.²⁵ Takto by se dala popsat atmosféra prvního

²² VÚA-VHU, f. Komité pro zpracování historie italské legie, Ka 1, inv. č. 34, vzpomínky Františka Hlavsy.

²³ FUČÍK, Josef: *Doss Alto – mýtus a skutečnost, československá legie na italské frontě 1918*, Praha 2014, s. 40-45.

²⁴ MARCUZZO, Bruno: *I leoni delle due rive*, Treviso 2017.

Týž: *Tra fuoco e acqua, la battaglia del Solstizio*, Treviso 2018.

²⁵ Nacionální srážky mezi účastníky sletu a německými měšťany byly průvodním jevem Brněnského sletu, a to již v sobotu při příjezdu sokolů: „*Procházeti se brněnskými ulicemi nebyl opravdu žádný požitek. Na krojované sokolstvo bylo po ulicích pliváno, házeno kamení a v odlehlých ulicích strženy rvačky a také mnohde nezůstalo sokolstvo prušákům nic dlužno.*“ in: Muzeum Těšínska (MT), fond dokumenty, Kronika tělocvičené jednoty „Sokol“ v Porembě od r. 1925, inv. č. H26196, nestránkováno. Srov. „*Furor teotonicus však slavil místy přec jen svoje orgie. Tak např. když po Lažanského náměstí jely tramvayové vozy, hustě obsazené Sokoly a Sokolkami, jedoucími z nádraží do přidělených ubikací v předměstí, prolomili buršáci s huronským řevem četnický kordon a s pozdviženými holemi vrhli se na jedoucí tramvayové vozy. Rozbílili v nich okna, plivali a tloukli jako zběsilí do hustých hromad jedoucích Sokolů.*“ In: KUNZ, Jaroslav: *Sokol a Rakousko*, Praha 1930, s. 21.

dne Brněnského sokolského sletu, který se ve skutečnosti pro zamítavý postoj německého vedení města musel konat v sousedním Králově poli.²⁶

V mohutném průvodu vedoucím od Besedního domu na královopolské sletišťe pochodovala rovněž asi sedmisethlavá výprava sokolů ze severní Moravy a Slezska. V jejím čele hrdě kráčel světlolvasý muž modrých očí ve středních letech – náčelník Sokolské župy moravskoslezské Jan Čapek. Poznali bychom ho snadno podle jeho výrazné hlavy, pro kterou mu kdysi děti říkaly „Hlavatý“.²⁷ Nyní byl mezi slezským sokolstvem znám prostě jako „*Náš Honza*“, a platil za jednoho z průkopníků sokolské myšlenky na Těšínsku.

Na sletišti již na účinkující dle nejstřízlivějších odhadů čekalo na 60 000 diváků. Po čtvrté hodině započalo prostnými žen samotné cvičení, ovšem již tehdy bylo vidět na hlavní tribuně značný rozruch, neboť někteří diváci zahlédli v nedalekých jezdeckých kasárnách vyvěšování černého praporu na znamení smutku. Něco nebylo v pořádku, přesto po delší přestávce nastoupil na cvičiště i Jan Čapek v rámci vystoupení mužů, stihl však odcvičit pouze tři sestavy, než bylo z náčelnického můstku oznámeno okamžité ukončení sletu. V Sarajevu byl spáchán atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este, následníka trůnu.

Nastala velmi zjitřená atmosféra. Vše slovanské se v myslích německého obyvatelstva rázem stalo nenáviděným a hněv se přirozeně obrátil především vůči účastníkům mohutné panslovanské slavnosti.²⁸ Červené košile se staly solí v očích odvážnějších Němců, kteří dotírali na skupiny sokolů, spěšně se vracějících na brněnské nádraží. Brněnští sokolové museli vlastními těly chránit hostující jihoslovanské bratry. Nebyla nouze o slovní inzultace, došlo však také na plivání, facky i kopance: „*Návrat na nádraží v Brně byl hodně dramatický. Německá lůza dostala kuráž, a tak jsme se v pravém slova smyslu probojovali do vlaku.*“²⁹

Jan Čapek byl na podobné útoky z národnostně smíšeného Těšínska zvyklý.³⁰ Jako důlní dozorce na dolech Vítkovického horního a hutního těžířtva byl svědkem často nevybíravé germanizace slovanských dělníků prostřednictvím Rothschildovsko-Gutmannovského

²⁶ ČEJKA, Jiří: *Brněnský sokolský slet roku 1914*, in: První světová válka a české společnost, Brno 1994, s. 62-66.

²⁷ Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, s. 5.

²⁸ Nepokoje probíhaly také v ostatních městech Českých zemí a pokračovaly i v následujících dnech. Kolektivní vinu paušálně připisovanou slovanskému etniku dobře ilustrují červencové nacionální srážky na Ostravsku a Opavsku, při nichž bylo na Čechy hanlivě pokřikováno „*Königsmörder!*“ (Královrazi). In: PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava*, Praha 2013, s. 315.

²⁹ MICKA, Otakar: *Vzpomínka na bratra Jana Čapka*, in: Čapkův památník, s. 20.

³⁰ Stačí připomenout podobně dramatický průběh prvního ostravského sletu z roku 1902 viz *Pamětní spis sletu Mor.-slezské obce sokolské a výletu českého sokolstva na Ostravsko ve dnech 7. a 8. září 1902*, Ostrava 1902. Srov. *50 let sokolské župy Moravskoslezské*, Ostrava 1947, s. 14.

průmyslového impéria.³¹ Podobně, jako byl v české společnosti zakořeněn mýtus českého sedláka vykořisťovaného „cizáckou šlechtou“,³² byl na Ostravsku budován obraz českého dělníka utlačovaného německým velkokapitalistou.³³ Slovy poválečného pramene tato zkušenost vedla Čapka k „nenávisti vůči utlačovatelům v ohledu národnostním a sociálním.“³⁴ Na odpor tomuto domnělému útlaku a poněmčování se v ostravsko-karvinském uhelném revíru stavěl právě Sokol.³⁵ Uprostřed všeho dění ve vedení župy stál její náčelník Jan Čapek, bojovnou rétorikou odsuzující „samozvané pány“ (rozuměj německy hovořící továrníky) jako úhlavní nepřátele rozvoje české národní myšlenky (nejen) na Těšínsku.³⁶

Brněnské události však byly výjimečné, nešlo jen o další národnostní tahanici v jednom z etnicky smíšených měst rozlehlé říše. Mnozí tušili nezměrné kontury blížícího se konfliktu, překračující hranice Podunajské monarchie. Obavy a pocity nejistoty se zrcadlí v mnoha vzpomínkách účastníků sletu. Ve vlacích panovala ponurá, zádumčivá nálada: „Čapek – neobyčejně bledý – oddechl si, když už měl svou župu v úplném pořádku ve vlaku. Ve voze seděl zamyšleně, úryvky promlouval o tom, co tušil, že bude následovati, a předvídal dobře.“³⁷ Tato

³¹ Jsou známy případy, kdy byli dělníci závislí na svých zaměstnavatelích nuceni posílat své děti do německých škol viz např. „Závodní Wolczik a celá řada německých úředníků přesvědčují lid po dobrém i po zlém o nutnosti německého vzdělání. Závod postavil v Rychvaldě německou školu „Schulferein“...a do něho byli verbováni naši lidé, rovněž po dobrém i po zlém.“ in: MT, f. dokumenty, Kronika tělocvičné jednoty „Sokol“ v Porembě.

Srov. „Ti dva synci do Volksschule. A děvuchy do Kindergarten. Obrátil se k odchodu, ale už ve dveřích se zastavil a vykládal zhurta: Rozuměli stě? A to se rozumí, do německé – aby z vas kdysi byli lude. Do německé? běžděčně uklouzlo hrbatému Jindrovi, který se krčil v koutě. A co se myslíš jiného? Vyjel správce zhurta. Co je verkovní, všecko musí byt německé. Mohli bystě zprubovat' moravsku školu – letěli bystě z kvartyru jedna radost a možna, že i vaš tata z roboty!“ in: MARTÍNEK, Vojtěch: Černá země, trilogie, Praha 1978, s. 226.

³² J. RAK: Bývali Čechové, s. 67-83.

³³ „Celé Ostravsko jest jakoby v zajetí ohromných vítkovických železáren, které jako pohádkovitá nestvůra rozložily se uprostřed kraje druhy ryze českého a sty svých komínů chrlí otravné dýmy do českého kraje a zároveň svojí ohromnou hospodářskou převahou jakoby neviditelnými chapadly rdousí náš český život.“ in: ŠAVRDA, Bohumír: Vítkovice, in: Slavnostní list krajského sletu sokolského v Moravské Ostravě, ed. KRAUS, Josef, Ostrava 1913, s. 9.

Na poli poezie tyto stereotypy zvěčnil Petr Bezruč, v románové tvorbě pak zase Vojtěch Martínek.

BEZRUC, Petr: Slezské písně, Praha 1974.

V. MARTÍNEK: Černá země.

³⁴ Kolektiv autorů: Památce Jana Čapka, s. 15.

³⁵ Máme doloženo, že takovéto renegátství nezůstávalo bez odezvy všemocného vedení závodů. Jak inženýrům, tak prostým dělníkům bylo zakazováno členství v Sokole a někteří byli údajně pro účast na sokolských sletech dokonce vyhozeni z práce: „Neohroženým bojovníkem byl starosta Sokola Dr Frencl a mařil výbojnost němců. Němci jej ale za odplatu zbavili místa...také jednatel br. Soldán byl za protiněmeckou činnost z Alpinky propuštěn.“ in: MT, f. dokumenty, Kronika tělocvičné jednoty „Sokol“ v Porembě.

Srov. S. Voda: Vzpomínka!, in: 25 let Sokolské župy moravsko-slezské, vydáno u příležitosti sletu Sokolstva v Moravské Ostravě 1922, Ostrava 1922, s. 76.

50 let sokolské župy Moravskoslezské, s. 10-11, 34-35.

³⁶ Nejaktuálnější je v tomto kontextu Čapkova bojovná rétorika v sokolském tisku, týkající se právě Brněnského sletu: „Poprvé vstoupí zde >Sokol< v tak velkém počtu do města, jehož držitelé neprávem jsou naši nepřátelé Němci.“ in: ČAPEK, Jan: Výroční zpráva náčelnická pro rok 1913, in: Sokolský věstník župy Moravskoslezské 1/11, 1914, s. 7.

³⁷ O. MICKA: Vzpomínka na bratra Jana Čapka, in: Čapkův památník, s. 20.

nálada však nepramenila ze zármutku nad osudem arcivévody. Ostatně slezští sokolové již roku 1906 dali najevo svůj rezervovaný postoj vůči trůnu, když se rozhodli ostentativně nezúčastnit uvítání císaře Františka Josefa I. při jeho návštěvě Moravské Ostravy, „*což na tehdejší dobu jistě byl revoluční čin.*“³⁸

Důvodem rozladění byla zlá předtucha blížící se války, nejistota budoucích dní i nechtěně domyšlené důsledky možného konfliktu, jež trápila Čapka i ostatní. Další vývoj událostí je nám pak dobře znám již ze školních učebnic. Přesně o měsíc později oznámil císař ve slavném svolání „*Mým národům!*“ vyhlášení války Srbsku, což uvedlo v pohyb pečlivě budovaný systém aliančních smluv, jenž vyústil ve světovou konflagraci nevídaných rozměrů.

Brněnský slet se za války a zejména po ní v českém prostředí stal legendou. Jeho násilné ukončení bylo v myslích mnoha sokolů-budoucích legionářů symbolem definitivního zpretrhání pout s Habsburskou říší. Možná se tam někde v prachu brněnských ulic, během lité šarvátky, opravdu zrodil v jejich nitru zárodek odboje proti nenáviděné monarchii. Tak to alespoň mnozí z nich v poválečně sepisovaných pamětech líčili, a snad právě proto si bouřlivý průběh Brněnského sletu vybral Adolf Zeman za začátek své románové trilogie *Bouře*, ve kterém rovněž rozpředl dějovou linku Jana Čapka.³⁹

Horká půda Těšínská

V době vypuknutí konfliktu bylo Čapkovi 38 let. Byl ženat a měl dva malé syny. Staršímu Jaroslavovi bylo sedm let a mladší Lubomír se narodil teprve před několika měsíci. Celá rodina bydlela v jedné z dnes již zaniklých hornických kolonií mezi Orlovou a Doubravou. Válka vtrhla do jejich života nenadále, avšak díky Čapkově vyššímu věku a práci důlního dozorce na jámě Eleanora se mu první mobilizační vlny vyhnuly a rodina tak zůstala pohromadě.

Jeho temné předtuchy se však naplnily, neboť právě do života na Těšínsku z celého zázemí Českých zemí vpadla válka nejcitelněji. Zdejší okresy byly zahrnuty do přífrontového pásma a již 31. července 1914 v nich byla politická správa nahrazena vojenskou.⁴⁰ Mobilizace se negativně projevila na počtech členstva moravsko-slezské župy sokolské (dále MS župy), neboť úvodní mobilizační náraz ustálo pouze 12 jednot z předválečných 56.⁴¹ Jedině

³⁸ Vedení župy údajně čelilo hrozbám z rozpuštění a stíhání předních činovníků, němý protest přesto neodvolalo. in: *Obrana Slezska 15/18*, 11. 4. 1930, s. 3.

³⁹ ZEMAN, Adolf: *Piráti Svobody*, Praha 1935, s. 5-13.

⁴⁰ Konkrétně se jednalo se o okresní hejtmanství Bílsko, Těšín, Fryštát a Frýdek. Stejně opatření postihlo přilehlé okresy Moravská Ostrava, Nový Jičín a Hranice na moravské straně. in: ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, České země a Velká Válka 1914-1918*, Praha 2001, s. 33.

⁴¹ *25 let Sokolské župy moravsko-slezské*, s. 41, 47-48.

zaměstnání v místním hornicko-hutnickém průmyslu zajišťujícím těžbu černého uhlí a produkci válečného materiálu uchránilo odvedené dělníky od útrap pobytu v bitevní čáře.

Černé uhlí, které pomáhal dobývat ve slojích vídeňských podnikatelů Rothschildů a Gutmannů, patřilo k základním surovinám Velké války. Bez něj by nemohly lokomotivy přepravovat vojáky a válečný materiál na frontu, z přistavů by nevypluly mohutné bitevní lodě a hutní továrny by musely zastavit výrobu. Zdejší průmysl tak byl pro válečné úsilí Rakousko-Uherska klíčovým. Jenom produkce dolů ostravsko-karvinského uhelného revíru pokrývala v průměru 60% celkové roční těžby černého uhlí celého Předlitavska,⁴² nehovoře o produkci ocelářských a chemických závodů.⁴³ Za účelem hladkého chodu a zvýšeného nasazení pak byly podniky v revíru hned na počátku války militarizovány. Horníci a dělnictvo byli sice vyreklamováni z frontové služby, přesto však museli složit vojenskou přísahu, nesměli stávkovat a za porušení kázně jim hrozily tvrdé tresty.⁴⁴ Na báňských závodech byly vytvářeny tzv. uhelné kádry (Kohlenkader),⁴⁵ hornické strážní oddíly pod vedením armádních důstojníků, které byly přiděleny k jednotlivým podnikům: „*Nejvyšším pánem na šachtách není pan závodní, inženýr, ale pan „oberlajtnant“ . A těží se ve dne v noci, v neděli i ve svátek...“*.⁴⁶

Stesk nasazeného havíře beletrizoval ve svém románu *Země duní* Vojtěch Martínek, když rozvinul hovor mezi navrátilivším se vojákem a horníkem v typicky českém prostředí – hospodě: „*Vojak – a dy ja sem byl věc vojákem a sem věc pod vojensku komendu, ež stě vy byl...Kaj s vami smykali...v Galiciji, v Rusku či v Srbsku? No...a podivajtě se – šachty a všecky verky a všecky fabriky...to dněs je kus vojny...Po placu chodi vojak s bajonetem a v kancelařu sedi jakysi oficir – co, pěrún tam vi, jaku ma šaržu, nikdy sem se v tych hvězdičkách pořadně něvyznal. Řekně a jeho slovo je jak zakon. Co je věčil inžinir? Zavodni klobukem div zem nězameta, dyž oficira potka. K smichu je to, že se přece našel věči pan. A každy havíř-vojak. Posluchať a robiť – bo je zle. Do d'ury tě strča, ale to ež po šichtě, jak už maš kosti pořadně pokrřivene. A měj hlad a mrzni, dyž nětahněš věc ež ten kuň, co na dole vuzky s uhlím tahně.*

⁴² Například v roce 1915 tento poměr činil 9 572 771 tun černého uhlí vytěženého v ostravsko-karvinském revíru ku 16 083 077 tunám celkové těžby v Předlitavsku. in: I. ŠEDIVÝ: *Češi, České země a Velká Válka*, s. 228.

⁴³ Již před válkou proslulo Vítkovické horní a hutní těžištvno výrobou pancéřových desek pro válečné lodě Habsburské monarchie. Za války se pak v továrnách v revíru vyráběly např. dělové věže nebo součásti děl a jejich munice. Chemické závody zase produkovaly dusík potřebný k výrobě střelného prachu a trhavin. Podstatnou složkou výroby ocelářských podniků byly také kolejnice a železniční soukolí, důležité pro obnovu poničené infrastruktury frontových oblastí. in: B. PRZYBYLOVÁ a kol.: *Ostrava*, s. 180-181.

⁴⁴ Typickými tresty byly „špangle“ či „slupek“. V prvním případě šlo o připoutání pravého zápěstí ke kotníku levé nohy řetězem, v druhém pak měl provinilec ruce svázané za zády a byl za ně provazem vytažen na sloupek tak, aby se pouze špičkami prstů dotýkal země. V těchto pozicích museli nešťastníci vydržet i několik hodin.

⁴⁵ B. PRZYBYLOVÁ a kol.: *Ostrava*, s. 190.

⁴⁶ *Na Těšínsku před státním převratem*, in: *Obrana Slezska* 44/16, 26. 10. 1928, s. 1.

*Všeci posluchať, všeci vojaci. Vojak – no, to je haviř, co tříska kylofem do uhla...no, to je i ten poslední synek, co vuzky potlača.*⁴⁷ Tedy místo pušky důlní lampa a místo bojiště temné štoly, takový byl první rok vojny pro Jana Čapka.

Ovšem ne všichni mohli být vyreklamováni od vojenské služby a jen z Čapkovy domovské jednoty v Doubravě do pole odešel téměř celý správní výbor včetně starosty i náčelníka, takže „celá tíha jednoty v letech 1914-1915 spočívala na hlavě br. Čapka.“⁴⁸ Mimo péče o doubravskou agendu zvládal Čapek rovněž vést v župním věstníku rubriku věnující se bratřím povoláním na frontu. Na jeho adresu byly zasilány z jednotlivých jednot informace o padlých a raněných členech a on sám pak udržoval s bratry vojíny čilý písemný styk a je tak možné, že se z lístků zasílaných z fronty leccos dozvěděl.⁴⁹ Do pole od něj zase putovaly čísla sokolského věstníku, který sokolům v bitevních liniích zpřijemňoval bezútešné chvíle hrstkou povolených zpráv z dění v kraji a ochromené župě. I přes citelný úbytek členstva náčelník povzbuzoval k vytrvalosti v sokolské práci, moc důvodů k radosti však nebylo.

Postoj rakouského státního aparátu vůči Čechům na Těšínsku by se dal oproti Polákům či Němcům od počátku války označit za perzekuční.⁵⁰ Bylo to dáno odlišným vnímáním války, zejména však nepřátel Monarchie. Ponechme stranou německé obyvatelstvo, které tvořilo v obcích na Orlovsku menšinu a o jeho loajalitě nemohlo být pochyb, a zaměřme se na oba slovanské národy. Uhelným kamenem zde byl dichotomický postoj Poláků a Čechů k carskému Rusku. Prvně jmenovaní jej chápali za svého „dědičného“ národního nepřítele, proti němuž ochotně šikovali po bok centrálních mocností legie s nadějí na obnovení polského státu. Není bez zajímavosti uvést, že předseda polského Sokola v Těšíně Hieronim Przepiliński stál u zrodu *Legionu Śląskiego*, zhruba šestisetčlenného oddílu polských legionářů pocházejících z Těšínska (paralela s Čapkem je zde evidentní). Naopak u Čechů se možná více, než kde jinde v Českých zemích projevovalo špatně skrývané rusofilství.

Často šlo o nevinné sympatie k ruské kultuře (ruská beletrie, pohlednice), ovšem ve spojení s frustrací z tvrdého kurzu v kraji přerůstalo k potichu pronášeným lamentacím, které by se daly shrnout postulátem „*lepší Rusko než Rakousko*“, až k velezrádným projevům a očekávání příchodu Ruského vojska.⁵¹ Protistátní diskuze byly nezřídka kdy tématem dne za

⁴⁷ MARTINEK, Vojtěch: *Černá země III, Země duní*, Ostrava 1965, s. 46-47. Srov. „...Nikt tak chyba nie przeklinal wojny, jak górnicy.“ in: MORCINEK, Gustaw: *Górnicy zakon*, Katowice 1964, s. 145.

⁴⁸ *Památník tělocvičné jednoty „Sokol“ v Dombrově na Těšínsku 1910-1920*, Dombrová 1920, s. 9. – počet členů se snížil z 88 (konec roku 1913) na 38.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000 I.*, Opava 2003, s. 289.

⁵¹ Zajímavý je případ tajemníka Polské Ostravy Jaroslava Špačka, který měl údajně v souvislosti s podzimmím nástupem Rusů u Krakova sbírat podpisy „*lidí s Rusy sympatizujících*“. Tato listina měla posléze

zavřenými dveřmi sokolských jednot: „*Bratři docházeli do Sokolovny k „velezádným“ schůzkám, kde debatovali v nejdůvěrnějším kroužku o válečné situaci, těšili se z vítězství dohody a rmoutili se, když „vítězilo“ Německo s Rakouskem.*“⁵² V letmém náznaku je zde vidět akcentování ústřední úlohy Německé říše, patrné i v ostatních regionálních sokolských pramenech.⁵³ Rakousko sokolové chápali jen jako nástroj Viléma II., který jako vůdce celého germánstva vedl zápas se slovanstvem za budoucí podobu Evropy, jak o tom ostatně hovořil také Tomáš Garrigue Masaryk. Netřeba rozebírat, na které straně barikády se viděli slezští sokolové, zápasící již dávno před válkou s germanizací kraje.⁵⁴

Rusofilské nálady rostly úměrně s úspěchy carského vojska na východní frontě, kde na konci podzimu po vydařené ofenzívě v Haliči zatlačili Rusové císařskou armádu až ke Krakovu. Relativní blízkost hranice Českých zemí reflektoval ve svých pamětech také dobrovolník České družiny Otakar Husák, když líčil průběh společné rozvědky po boku Rusů u Krakova: „*Vlezli jsme do vesnice a tam nastal bengál! S křikem, Austriák jest? Vybíjeli okna a dveře chalup, bodali do postelí, sena, slámy – rámus museli snad slyšet až v Ostravě.*“⁵⁵ Důsledkem úspěšného postupu carských vojsk byl listopadový přesun rakousko-uherského vrchního velitelství z Nového Sadce (Nowy Sącz) do Těšína.⁵⁶ Rovněž vojenské velitelství „*Krakov*“ muselo být spěšně evakuováno do Moravské Ostravy, neboť Rusové již pronikali na krakovská předměstí. To vše společně se zesíleným proudem uprchlíků z Haliče vedlo 4. listopadu 1914 k vyhlášení stanného práva na Těšínsku.

Krizové právní opatření legitimizovalo rázné zakročení úřadů proti podezřelým českým živlům. Dne 15. listopadu 1914 byli tajnými policisty zatčeni Čapkovi bývalí druhové z orlovské jednoty Sokola – ředitel české měšťanské školy v Orlové Antonín Klvaňa, učitel Bedřich Štětina a účetní Alois Holeš – všichni významní činitelé Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské. Záminkou bylo jejich údajné rusofilství a politicky podezřelé články publikované v týdeníku *Obrana Slezska*.⁵⁷ Jeden z členů jednoty po válce trefně vystihl dohled

sloužit příšedšímu carskému vojsku jako jakýsi klíč „*dobrych slovanů*“, jejichž majetky měli ušetřit. in: HÁJEK, Emil: *Ostravsko za války. Krvavý Matuschka. Boje o Těšínsko*. Kunčičky 1930, s. 13.

⁵² ZAHRADNÍK, Jaroslav: *Orlovská jednotka za světové války*, in: *Památník tělocvičné jednoty „Sokol“ v Orlové na Těšínsku, vydán k 25. výročí činnosti*, Orlová 1920, s. 55.

⁵³ MT, f. dokumenty, Kronika tělocvičné jednoty „Sokol“ v Porembě.

⁵⁴ V tomto kontextu není bez zajímavosti uvést zprávu donesenou Janem Čapkem od pruských horníků z Karvinska. Dle nich se údajně mělo u Ratiboře šikovat pruské vojsko, aby obsadilo zdejší průmyslový kraj. Jakkoli šlo o typickou „kachnu“, na slezské sokolstvo měla zdrcující vliv. in: *Za bratrem Janem Čapkem*, in: *25 let Sokolské župy moravsko-slezské*, s. 67.

⁵⁵ Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Husák Otakar, Ka 1, deník (1. část „Jdi!“), s. 56.

⁵⁶ Město nebylo zvoleno náhodou, mimo strategického umístění nedaleko fronty hrál roli také fakt, že těšínským knížetem byl v té době vrchní velitel rakousko-uherské armády arcivévoda Fridrich Habsburský.

⁵⁷ Zbavena svých příspěvatelů, byla *Obrana Slezska* po čase donucena zastavit svou činnost – poslední číslo vyšlo na Štědrý den roku 1914. K obnovení týdeníku došlo až na jaře roku 1918.

vojenské správy slovní hříčkou: „*Okem zostřeným zíral rakouský orel na každý pohyb českého Sokola.*“⁵⁸ Další zatýkání „českých rusofilů“ na sebe nenechalo dlouho čekat.⁵⁹ Nejsmutnější kapitolou pak byly v podmínkách stanného práva popravy, přičemž první obětí z řad českého obyvatelstva se stal za šíření „velezrádné“ básničky přerovský sokol Slavomír Kratochvíl, zastřelený dne 23. listopadu 1914 na dvoře okresního soudu v Moravské Ostravě. Tamtéž byl o měsíc později popraven redaktor Josef Kotek.

Pohnutá atmosféra zatýkání a domovních prohlídek byla živnou půdou pro udavače všeho typu, přičemž z pramenů je patrné, že v mnoha případech šlo o národnostně motivované denunce. Právě před bujícím udavačstvím varovaly již 7. listopadu Noviny Těšínské.⁶⁰ Redakce týdeníku se rovněž v listopadu snažila v článcích „*Česká věrnost*“ či „*Češi a vojna*“ poukázat na neochvějnou loajalitu českého vojáka v minulosti i současnosti, a tím tak bojovat s podezřívavostí státního aparátu vůči českému obyvatelstvu v zázemí.⁶¹

Výše uvedené nastínění situace není samoúčelné, ale má poukázat na tvrdá represivní opatření namířená vůči Čechům na Těšínsku, jenž vedla u Jana Čapka a mnohých dalších českých vlastenců k prohloubení pocitu odcizení mezi nimi a Habsburskou monarchií. Do této neklidné atmosféry dorazil v půli listopadu společně s proudem uprchlíků z carské říše osmnáctiletý Emil Posker,⁶² bývalý student orlovského reálného gymnázia, který sehrál v Čapkově příběhu významnou roli.

⁵⁸ Tamtéž, s. 55. Po válce se perzekucním zásahům vůči Sokolu věnoval Jaroslav Kunz. In: J. KUNZ: *Sokol a Rakousko*, Praha 1930.

⁵⁹ Tentokrát šlo vesměs o vyšší úředníky Larisch-Mönnichových dolů z Karvinska Otto Langhammera, Aloise Šrámka, Aloise Nováka a Václava Maštaliře, kteří měli být nahrazeni spolehlivějšími inženýry ze Štýrska. in: ZAO, f. PŘMO, Ka. 165, inv. č. 7899, sign. 2171.

ZAO, f. PŘMO, kart. 174, inv. č. 8334, sign. 2030.

Na Těšínsku před státním převratem, in: *Obrana Slezska* 44/16, 26. 10. 1928, s. 1.

ŘEMPEL, Rudolf: *Ze vzpomínek na jámu HLUBINU v Karviné*, in: *Těšínsko* 15/1-2, 1972, s. 12-16.

⁶⁰ „*Dolnorakouský místopřítel bar. Bienerth označil udavačství ze msty nacionální a politické za nejničemnější druh denunciantství. Goethe nazval denuncianta největším lumpem. A přece se najdou takoví i v naší blízkosti, kteří měsíce staré věci donášejí... Obyčejně začínají řeč o tom, při čem chtějí udělat lov. Pozor na ně!*“ in: *Pozor na denuncianty!*, in: *Noviny Těšínské* 20/49, 7. 11. 1914, s. 3.

⁶¹ *Česká věrnost*, in: *Noviny Těšínské* 20/51, 21. 11. 1914, s. 3. – odkaz na prusko-rakouskou válku roku 1866.

Češi a vojna, in: *Noviny Těšínské* 20/50, 14. 11. 1914, s. 2. – článek převzatý z *Berliner Tageblatt*. Patrně přímé svědectví rakouského? Němce o statečnosti a zuřivosti českých jednotek na východní frontě.

⁶² Emil Posker (22. 6. 1896 – 6. 10. 1953) – vystudoval 4 třídy orlovského reálného gymnázia. V roce 1913 odešel do Kyjeva za starším bratrem Ferdinandem. Oba byli po vypuknutí první světové války mezi prvními přihlášenými příslušníky České družiny. Emil se posléze stal členem tajné výpravy přes Karpaty do Horních Uher a dále do Českých zemí, kam se mu také podařilo úspěšně proniknout.

Orlovská aféra⁶³

„...mezi prvními snad na území dnešní republiky (v listopadu 1914) jsme dostali zprávu, nesenou kurýrem do Prahy, že v Rusku se tvoří legie a připravuje se odboji proti Rakousku, a tato zpráva byla rozšířena studenty reálného gymnásia v Orlové po celém kraji od Doubravy až do Ostravy a dále.“⁶⁴

V památnících věnovaných Čapkově osobě není důvod jeho odchodu na frontu jasně uveden. Prameny obecně zmiňují persekuci českého obyvatelstva na Orlovsku a v Čapkově případě národnostně motivovanou zlovlí polsko-německého vedení dolů. Avšak pravý důvod, proč Jan Čapek putoval na frontu jako *politicky podezřelý*, patrně ležel ve spojení se skupinou kolem Emila Poskera.

Tomu se dle krycí verze jako rakousko-uherskému občanu podařilo z Ruska za pomoci pásky Červeného kříže uprchnout zpět do vlasti. Ve skutečnosti byl však dobrovolníkem České družiny. Patřil mezi skupinu pěti tajných emisarů, kteří měli za úkol proniknout do Českých zemí a předat zde předním domácím politikům informace o revolučním hnutí v Rusku. Dle původních plánů měli také provádět sabotážní akce a připravovat půdu pro zamýšlené lidové povstání v momentě, kdy se carská vojska přiblíží k hranicím Českých zemí.⁶⁵ Po návratu domů obnovil Emil Posker styky se svými bývalými spolužáky a pod záminkou vypravování svých zážitků z Ruska svolal schůzi do Národního domu v Doubravě, sídla tamní sokolské jednoty pod Čapkovým vedením.⁶⁶ Vzápětí se stal jejím členem a Národní dům tak pravidelně hostil tajné schůzky kroužku důvěrných přátel, které Posker postupně informoval o skutečné příčině svého návratu a o odbojové činnosti ruských Čechů směřující k samostatnému Českému království. Dále spiklence poučil o tom, co bude jejich úkolem při vpádu ruských vojsk do

⁶³ Podrobněji viz KOLÁŘ, Ondřej – RUSEK, Tomáš: *Tajná cesta mladého starodružiníka Emila Poskera a „velezádná“ aféra na Orlovsku v roce 1915*, in: *Léta do pole okovaná*, sv. 2, 1915 - Noví nepřátelé, nové výzvy, edd. LÁNÍK, Jaroslav – KYKAL, Tomáš a kol., Praha 2017, s. 368-392.

⁶⁴ POSKER, Ferdinand: *Slezané v revolučním hnutí v Itálii*, in: *Zborovským hrdinům hrst vzpomínek*, edd. HOŘÍNEK, Antonín – TLAPÁK, Rudolf, Moravská Ostrava 1927, s. 57.

⁶⁵ Kromě Emila Poskera ke skupině patřil Alois Nessý, Vladimír Vaněk, Jaroslav Čižmář a Vincenc (Čeněk) Frühauf. Dobrovolníci byli vybráni tak, aby svou agitací pokryli území Českých zemí. Posker měl vazby na Těšínsko, Čižmář zase pocházel z Východní Moravy, Vaněk měl rodinu v Praze, Nessýho rodina měla vlivné kontakty s českou politickou scénou a Frühauf zase pocházel kousek od rodiště poslance Františka Staňka viz RUSEK, Tomáš: *Přes Karpaty do Českých zemí, příběh první rozvědky České družiny*, in: *Karpatský front* (v tisku).

⁶⁶ „Nahrnula se tam celá třída, co s ním chodila, vyjma několika chlapců z t. zv. lepších rodin, která si to nemohla dovolit. Tam nám vypravoval o svých zážitcích. O svém poslání nám nevyprávěl. Seznámil nás s hnutím, ze kterého vyrostly potom legie, s tou starou družinou, no a když jsme se potom sešli v noci, tak mě s tím seznamoval, že je tam to hnutí. A že navazuje spojení s našimi politiky...Když jsme už něco vypili, provolávali jsme slávu těm činitelům v Rusku.“ SZM, *Novodobé dějiny, paměti Františka Fajkuse*, inv. č. III V 97, s. 1.

Slezska a na Moravu a jak se mají zachovat v případě, že budou povoláni na frontu.⁶⁷ Jako by chtěl umocnit význam sdělení a svých zásluh, výslovně v poválečné zprávě Kanceláři legií zdůraznil: „Dále svěřil jsem se vším Janu Čapkovi (náčelník „Sokola“ Orlovského který na základě informací stran mého posláni stál se hlavní a jediným organisátorem legií italských.)“⁶⁸

Čapek pak během pravidelných župních schůzí v Moravské Ostravě do latentního plánu zasvětil také zbytek vedení Sokolské župy moravskoslezské: „Ovšem, že se po schůzích také pilně „bojovalo“ – sprádali jsme všemožné dohady a různé možnosti na všech frontách, čekající zvláště brzký průlom z východu na Těšínsko. Pamatuji se dobře, jak br. Čapek upozorňoval, jak výborně by mohli Rusové z výšin za Orlovou atd. ovládati dělostřelectvem celý kraj.“⁶⁹ V otázce protistátní činnosti a možných sabotáží přesto radil společně s vedením župy k opatrnosti a spíše mírnil horké hlavy.⁷⁰ Dobře si byl vědom, že za dané situace by bylo jakékoliv aktivní vystoupení pro sokolskou organizaci likvidační. V době, kdy byl veřejný život sledován celou sítí tajných policistů a kdy zvláště Sokol byl pod důkladným dozorem, nebylo moudré zavdávat vojenské správě jakýkoliv důvod k preventivnímu zakročení.⁷¹

Očekávání všech se tak obracela k východu, odkud však již na konci prosince přišlo zklamání. Po bitvě u Limanowe–Łapanówa⁷² se podařilo rakousko-uherské armádě zvrátit kritickou situaci a nápor nepřítele zastavit. Rusové se dali na ústup a naděje na jejich brzký průnik do Slezska se rozplynuly. Emil Posker přemýšlel o návratu přes frontu zpět k České družině, jeho bývalí spolužáci však navrhovali, aby počkal na jarní odvodů ročníku 1896.⁷³ Nakonec na lákavý, avšak riskantní plán na společný vstup do armády a hromadnou dezerci

⁶⁷ VÚA-VHA, fond Kancelář legií (KLEG), legionářský spis Emila Poskera, vlastnoručně psaný „Služební výkaz“.

⁶⁸ Tamtéž. Srov. „Pak domů a tu jsme se scházeli v Národním domě v Doubravě pod různými záminkami skoro denně. Mluvil jsem s Čapkem, zakladatelem italských legií, scházeli jsme se v Orlové. Otevřeně jsem říkal, co bylo mým úkolem.“ in: POSKER, Emil: *Jak jsem šel přes rakouskou frontu*, in: Dvacet pět let českého reálného gymnázia v Orlové, Opava 1934, s. 51.

⁶⁹ F. MOSLER: *Vzpomínka*. in: Bratr Jan Čapek, s. 77. - Naděje na brzký příchod Rusů nebyly tak bláhové, jak se s odstupem času může zdát. Od začátku války dokázalo carské vojsko obsadit téměř celou Halíč a na konci listopadu stálo vzdušnou čarou zhruba 75 km od historických hranic Těšínského knížectví.

⁷⁰ „Zvláště přívozké bylo třeba krotit, by neprovedli něco neukvapeně. Je nejvíce píchal do očí železniční most do Hrušova.“ in: *Za bratrem Janem Čapkem*, in: 25 let Sokolské župy moravsko-slezské, s. 67.

⁷¹ Podobně z idealistických plánů ruských Čechů vystřízlivěl v Praze rovněž Vladimír Vaněk, kterého Karel Kramář přivedl k „reálnějšímu myšlení“. in: VANĚK, Vláďa: *Moje válečná Odyssea, Osudy starodružinika ve čtyřech dílech*, Praha 1925, s. 110.

⁷² Hlavní boje se odehrávaly ve dnech 1-12. prosince 1915 na jihovýchod od Krakova. Takřka v hodině dvanácté se podařilo rakousko-uherským vojskům překvapivým úderem do boku 3. ruské armády, bezprostředně ohrožující významné pevnostní město, zahnat Rusy zpět na severovýchod. Po urputných bojích zahájila carská vojska dne 15. prosince všeobecný ústup na celé jihovýchodní frontě. in: I. ŠEDIVÝ: *Češi, České země a Velká válka*, s. 79-81.

⁷³ O nepříznivém vývoji na frontě se měl dozvědět s mírným zpožděním o Vánocích roku 1915. in: VÚA-VHA, f. KLEG, legionářský spis Emila Poskera, vlastnoručně psaný „Služební výkaz“.

přistoupil, a tak bez větších potíží mladíci přečkali několik dalších měsíců.⁷⁴ Konečně 15. dubna 1915 narukovala skupina přátel z českého reálného gymnázia v Orlové k 100. pěšímu pluku. Byl mezi nimi i Emilův bratranec Ferdinand Posker (rovněž člen Sokola v Doubravě), jehož jméno podržme v paměti pro další vyprávění.

O měsíc později, údajně na základě udání domnělé oslavy pádu Przemysłu (22. března 1915) v Národním domě,⁷⁵ však byli odveleni k polnímu soudu do Moravské Ostravy. Dle jednoho z pramenů měl být udavačem kolemjdoucí polský učitel, za čímž můžeme pouze tušit ředitele polské měšťanky a polsko-německé obecné školy v Doubravě Fryderyka Kretschmanna.⁷⁶ V českém regionálním tisku bychom našli spoustu útočných článků o jeho polonizačních snahách v kraji, pro které byl nazván „*Čechobijcem*“.⁷⁷ V červnu roku 1907 na něj byl dokonce spáchán atentát, který *Ostrauer Tagblatt* označil za dozvuk nedávného česko-polského politického boje v obecních volbách (Kretschmann byl předsedou místní polské strany).⁷⁸ Během plebiscitního období na Těšínsku pak na jednom z českých shromáždění v Doubravě po osočení „*Tady je ten polský štváče!*“ postřelil kolemjdoucího horníka Františka Šlachtu (střílel do davu, nevinný Šlachta se měl zrovna vracet z práce) a za těžké ublížení na zdraví byl odsouzen k náhradě bolestného ve výši 20 000 Kč.⁷⁹ Žádné prameny ovšem Kretschmannovo udání z r. 1915 nepotvrdily. Další pochybnosti vyvolává dvou měsíční prodleva mezi domnělou oslavou a zásahem státního aparátu, který byl naopak proveden týden před zatčením Karla Kramáře a Josefa Scheinera.⁸⁰

V každém případě následovalo rozsáhlé vyšetřování, během kterého byl Emil Posker prozrazen. Taktéž vyšlo najevo opisování velezrádných ruských letáků Emilovými bývalými

⁷⁴ Je až s podivem, že za celou tuto dobu proti spiklencům rakouské orgány nezasáhly, byť nejpozději od ledna 1915 byly příslušné úřady v Brně, Moravské Ostravě, Jihlavě, Olomouci a Znojmě informovány na základě výpovědi ruských zajatců o 24 českých legionářích přestrojených do civilních šatů, vyslaných do Čech za účelem výzvěd. in: ZAO, f. PŘMO, Ka 159, inv. č. 7653, sig. 219.

⁷⁵ Mohutná, několikrát obléhaná pevnost Przemysl, se stala symbolem bojů o Halič. Její (znovu) dobytí dávalo propagandistům do ruky vítaný trumf. Na počátku své cesty Posker se svými druhy poprvé obležený Przemysl míjel v automobilu: „*Kolem Přemyšlu, kde hřměl silný artileristický boj, jeli jsme rychle směrem k Dukelskému průsmyku.*“ in: ČIŽMÁŘ, Jaroslav: *V řadách České družiny a československé brigády, příhody a zkušenosti starodružiníkovy*, Brno 1925, s. 36.

⁷⁶ DUFEK, Rudolf: *Velezrádci*, in: *Dvacet pět let českého reálného gymnázia v Orlové*, s. 62.

⁷⁷ *Pohřeb bez Kretschmanna*, in: *Obrana Slezska* 21/3, 24. 5. 1912, s. 4. – článek pojednává o pohřbu Jana Lapiše, který si díky Kretschmannovým domnělým nekalým praktikám při polonizaci obce jeho přítomnost výslovně nepřál! Dále např. *Noviny Těšínské* 5/13, 29. 12. 1906, s. 2.

⁷⁸ *Revolversattentat gegen einen Oberlehrer*, in: *Ostrauer Tagblatt* 145/31, 27. 6. 1907, s. 3.

⁷⁹ V článku je uváděn jako nadučitel Krečmer z Dombrové, ovšem dle popisu lze s jistotou ztotožnit zmíněnou osobu s Kretschmannem. *Plebiscitní dozvuky*, in: *Československá samostatnost* 7/1, 8. 2. 1924., s. 8.

⁸⁰ Během procesu s Karlem Kramářem se vyšetřovatelé opravdu neúspěšně snažili jeho spojení s Poskerem dokázat. Nebyli zase tak daleko od pravdy, neboť Kramář byl skutečně kontaktován jedním z emisarů Vladimírem Vaňkem. In: ŽIPEK, Alois: *Případ Emila Poskera*, in: *Domov za války*, 2. díl, ed. ŽIPEK, Alois, Praha 1930, s. 413-414., V. VANĚK: *Moje válečná Odysea*, s. 109-111.

spolužáky. Počátkem června tak začalo zatýkání podezřelých osob v obcích na Orlovsku.⁸¹ Prameny se v počtech osob odvedených k protokolu do Moravské Ostravy liší, maximální odhady však hovoří o více než stu lidech.⁸² Česká poválečná literatura hovoří o podlém polském udavačství, které často interpretuje jako vyřizování účtů, nicméně jak vidno z předchozích řádků mnohdy bylo za co udávat.⁸³ Dnes už těžko rozlišíme nacionálně motivovanou denunciaci, odplácení za staré křivdy a národnostně i emočně prostý loajální čin tím spíše, že pravda byla většinou součtem více možností.

Perzekuční zásahy měly i jinou podobu. Podobně, jako v minulém roce na závodech hraběte Larisch-Mönnicha, se tentokrát s českými úředníky vypořádali na ředitelstvích dolů v okolí Orlové. Tak byl například odvolán ze své funkce ředitel Kamenouhelných dolů Orlová-Lazy v Doubravě Dr. Erich Mládek a na jeho místo měl nastoupit Němec. Úředníkům z ředitelství byl dán pokyn, že nesmějí zůstat v Sokole – tak musel na svou funkci rezignovat starosta orlovského Sokola Augustin Pacal a jednatel Jan Konečný.⁸⁴ Taktéž Jan Čapek tušil, co přijde. Zajímavé svědectví nám o tom zanechal Metud Kráčmar, který 6. června při práci na ohradě zahrady za Národním domem probíral s Viktorem Šeligou bezútešnou situaci, když v tom se na zahradě objevil župní náčelník a vložil se do hovoru: „*Tuším, že bude skutečně zle; myslím, že sám na šachtě též nezůstanu a pojedu na frontu. Mám tu mnoho „přátel“.* Ale, bratři, i když bude nejhůř, nedáme se!“ ... „*Metude, sháněj tě tajní, máš ihned jít na chodbu.*“ Podám ruku Viktorovi, stisknu ji vřele br. Čapkovi. „*S Bohem, snad to nebude tak zlé*“ – pravím a jdu. *Tehdy jsem br. Čapka viděl naposledy. Za měsíc skutečně jel na frontu.*⁸⁵ Během měsíce června dostalo několik dříve nepostradatelných českých zaměstnanců doubravských dolů, včetně Jana Čapka, povolávací lístky k vojenským oddílům do Těšína. Všechny prameny shodně uvádějí, že šlo o zlovůli německých a polských inženýru ve vedení závodů, kterým „*nejvíce překážel* >Obersokolist Czapek<.“⁸⁶ Pouze jediný pramen je sdílnější a obecné tvrzení konkretizuje:

⁸¹ Ne vždy bylo tak zle. Neobvyklého svědectví z roku 1915 se nám dostává z kroniky Sokola v Porubě: „*C. k. zemská vláda v Opavě nařídila úřadům vykonat prohlídky v bytech u činovníků naší jednoty. Strážmistr Weinhold – vedoucí četnické stanice – němec, upozornil dotyčné předem a poradil, co je nutno zařídit, aby vše prošlo hladce.*“ in: MT, f. dokumenty, Kronika tělocvičné jednoty „Sokol“ v Porembě.

⁸² M. KRÁČMAR: *Rakouská persekuce v Dombrové*, in: Památník tělocvičné jednoty „Sokol“ v Dombrové, s. 44. Srov. „...*a vůbec počet kompliců utěšeně stoupal a dosáhl úctyhodného čísla – čtyřiaosmdesáti!*“ In: E. POSKER: *Jak jsem šel přes rakouskou frontu.*, in: Dvacet pět let, s. 54.

⁸³ „*Na Orlovsku panovaly poměry, ve kterých nikdo z Čechů nevěděl hodiny, kdy proň přijde tajný nebo četník a odvede ho k soudu. Denunciace bujely a největším darebům bylo uvolněno pole msty.*“ in: *Vzpomínky z doby persekuce, Polský inkvizitor*, in: Obrana Slezska 38/6, 21. 12. 1918, s. 2-3.

⁸⁴ *Památník tělocvičné jednoty >Sokol< v Orlové na Těšínsku*, s. 56.

⁸⁵ KRÁČMAR, Metud: *Rakouská persekuce za světové války v Doubravě a okolí*, in: Obrana Slezska 45/16, 2. 11. 1928, s. 2.

⁸⁶ O. MICKA: *Vzpomínka na bratra Jana Čapka*, in: Čapkův památník, s. 20. – není důležité, jestli pejorativní přídomek pochází z autorovy fantazie, nebo tak župního náčelníka skutečně jeho protivníci posměšně

„Br. Čapek vyštván ze závodu Eleonory a s ním i jiní prononcování Češi byli Němci spojenými s inženýrem Kiedroňem, Polákem, poslání na vojnu.“⁸⁷

Taktéž Ing. Józef Kiedroń, toho času zástupce ředitele na dolu Eleanora, platil na Těšínsku za činorodého polského národního buditele.⁸⁸ Avšak v jeho případě máme doloženo přenášení politiky a národních preferencí do svého zaměstnání rovněž dalšími prameny.⁸⁹ Po rozpadu Rakousko-Uherska patřil mezi přední zastávce připojení Těšínska k Polsku, odmítl vyvěsit na doubravských závodech československé vlajky a dokonce měl mezi polské horníky distribuovat zbraně z Fryštátu.⁹⁰ Pro zajímavost uvedme, že v letech 1923-1925 zastával v obnoveném Polsku funkci ministra průmyslu a obchodu ve vládě svého švagra Władysława Grabskiego. Snad právě proto nazval diplomaticky Adolf Zeman ve svém poválečném románu úslužného polského vrchního důlního inženýra z Orlové, který nemá Čapka v lásce a upozorní na něj ředitele dolů, nahodilým polským příjmením Wissnowski. Pro jistotu se Wissnowski po očernění Čapka v očích ředitele usměje do svých „plavých knírků“, kdežto Kiedroń měl kníry tmavé.⁹¹ S jistotou ovšem přímé spojení mezi Čapkovým propuštěním a Ing. Kiedroňem prokázat nemůžeme už jen proto, že příslušné doklady týkající se tohoto případu se v Archivu OKD dopátrat nepodařilo.

Faktem zůstává, že Čapek byl vybrán za postradatelného a s nechvalně proslulým přípisem P. V. (*politisch verdächtig* – politicky podezřelý) povolán 18. června 1915 k 31.

častovali. „*Obersokolist Czapek*“ nám naznačuje, co bylo při výběru postradatelných horníků přitěžující okolností. Mírnější forma persekuce postihla rovněž sokoly na sousedních kamenouhelných dolech Orlová-Lazy. Tamním úředníkům byl dán pokyn, že nesmějí zůstat v Sokole, a tak na svou funkci starosty orlovského Sokola rezignoval závodní účetní Augustin Pacal a z jednatelského postu odešel naddůlní Jan Končený. in: ZAHRADNÍK, Jaroslav: *Orlovská jednota za světové války*, in: Památník tělocvičné jednoty „Sokol“ v Orlové na Těšínsku, s. 56.

⁸⁷ Tamtéž, s. 55.

⁸⁸ Byl aktivním členem Matice školské pro Knížectví Těšínské (*Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego*). Podporoval polské školství v kraji a sám inicioval založení soukromé polské hornické školy v Doubravě, kde také učil. Finančně rovněž podporoval polský regionální tisk. Na stránkách *Dzienniku Cieszyńskiego* často orodoval za polské gymnázium, které bylo konečně roku 1909 založeno v Orlové. in: MAGIERA, Władysława: *Sierota ministrem – Józef Kiedroń 1879-1932*, Český Těšín 2011.

⁸⁹ „*Tak pan Kiedroń zacházel s lidmi! Který horník se mu nelibil, tak se ho hleděl zbavit, dal ho na vojnu nebo zavřel nebo uvázal na sloupek tak až mnozí mají z toho průtrž. ...Když k němu přijde český otec se synem aby mu dal zaměstnání, tak řekne o to nejde, on má české školy nebo že má polské lidi. Zkrátka čeští dělníci u pana Kiedroně jsou odstrkováním. Čeští dozorcí u pana Kiedroně nemají žádného vlivu u něho on se drží polských profesorů a učitelů. Hledí si politiky a závodu ne.*“ in: Archiv OKD, Osobní spis Ing. Josefa Kiedrone, stížnost horníka Josefa Valenty adresována Národnímu výboru v Moravské Ostravě (rok 1919).

⁹⁰ *V Orlové před desíti lety*, in: Obrana Slezska 16/44, 26. 10. 1928, s. 4.

GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938, Studie o Těšínsku 15*, Český Těšín 1999, s. 35.

POLEDNIK, Josef: *Vzpomínky na Mühsam*, in: Hornické kolonie na Karvinsku I. díl, Ostrava 2007, s. 419.

Těšínským hrdinům!, Památník vydaný ku slavnosti odhalení pomníku na hřbitově v Orlové, Orlová 1928, s. 21.

⁹¹ A. ZEMAN: *Piráti Svobody*, s. 115-117.

domobraneckému pluku do Těšína.⁹² Hned druhého dne se s dalšími povolanými ocitnul u c. k. skladiště na doubravském nádraží, kde se společně s ostatními přehraboval ve zmeti starých rakouských uniforem, hledaje alespoň trochu padnoucí kus. Otakar Micka byl tehdy mezi těmi, kteří ho na nádraží vyprovázeli: „Byl oblečen jako hastroš. Přihlížel jsem tomu všemu u plotu a bylo mě v duši smutno. Čapek zdánlivě klidný, vtipkoval na vše, ale jak mu asi při tom bylo? Dorozumíval se se mnou přes plot, a když nemohl nalézt čapku na svoji objemnou hlavu, zavolal na mně za plot: >Ty, Oto, mají Rusové také velké hlavy?< Ale obšlapující felák už toho měl dost a zařval na mne: >Voni civile, koukaj, ať už jsou pryč, než jich dám zavřít!< I na Čapka cosi vykřikl, on ale na to nereagoval a vtipkoval dál, mysle si patrně. Více než p. v. už mít nemohu. Smutně, velmi smutně jsem odcházel ve špatné předtuše.“⁹³ Vzápětí odjel vlak s branci do Těšína, ještě téhož dne byl pak Čapek odeslán na výcvik k 1. náhradní setnině 31. domobraneckého pluku do Litovle na Hané.

V řadách rakousko-uherské armády

„Přišlo to vše dříve než li jsem se nadál a již ve středu ráno jsem rukoval. Jsme nyní v Litovli a jest se mnou počítáno do fronty, kdy to však bude, určitě nevím.“⁹⁴

Těžce se Janu Čapkovi odcházelo od rodiny, zvláště když jeho nejmladší syn Lubomír (narozen 19. dubna 1914) byl vážně nemocen. Přesto pamatoval na své povinnosti a v prvních lístcích zaslaných domů předával technické vedení MS župy (včetně válečné rubriky ve věstníku) župnímu starostovi Františku Zelenému, nejstaršímu cvičiteli.⁹⁵ Humor ho ve vyměněné korespondenci pomalu přecházel a Čapek tak vzácně dal průchod svým emocím, když si trpce ulevil: „Robím jako barbar. O těch „pěrunoch“, co mne sem dostali, ani nepiš, ti

⁹² V Čapkově památníku z r. 1928 je mylně uveden 31. zeměbrancecký pluk. Díky podobnosti názvů v původním německém znění je snadné se zmýlit (Landwehr – zeměbrana, Landsturm – domobrana). Jedná se ovšem o dva různé pluky s odlišným nasazením. in: *Bratr Jan Čapek*, s. 15.

VÚA-VHA, f. KLEG, legionářský spis Jana Čapka (1876-1918).

⁹³ O. MICKA: *Vzpomínka na bratra Jana Čapka*, in: *Čapkův památník*, s. 20-21.

⁹⁴ Dopis Františku Zelenému ze dne 20. června 1915. in: *Bratr Jan Čapek*, s. 16.

⁹⁵ Není bez zajímavosti uvést, že jeho syn Miloš Zelený se rovněž významnou měrou zapojil do odbojové činnosti v Itálii. Jako poručík rakousko-uherského vojska patřil v roce 1917 pod vedením Dr. Ljudevita Pivka mezi hlavní strůjce tzv. Carzánské akce viz s. 53. Jeho vlastní vzpomínky lze nalézt ve sborníku *Cestami Odboje*, kde je nesprávně uveden jako František Zelený. ZELENÝ, František: *Carzanci v zajetí*, in: *Cestami Odboje II*, ed. ZEMAN, Adolf, Praha 1927, s. 453-455.

sem stejně nepřijdou.“⁹⁶ Po krátkém výcviku byl přeřazen k 11. pochodové setnině do Dlouhé Loučky u Uničova. V tomto městě se nacházelo spousta odvedených sokolů z Ostravska a Těšínska, a tak za nimi Čapek často docházel k besedování. Byl mezi nimi i jeho soused a vzdělavatel Sokola v Orlové – Jaroslav Zahradník. Právě jemu se bývalý župní náčelník při vyprovázení z města svěřil, že se přihlásil do nejbližší pochodové setniny, jež má vyrazit do pole, a že hodlá při první příležitosti dezertovat k Rusům s úmyslem vstoupit do českých legií.⁹⁷

Avšak jako by toho nebylo málo, před odjezdem na frontu postihla Jana Čapka rodinná tragédie. Dne 16. července 1915 jeho churavý jeden a půlroční syn Lubomír skonal.⁹⁸ Jen s obtížemi si Čapek vymohl dvoudenní dovolenou na pohřeb. Ve vlaku do Orlové se ještě jednou, naposledy, sešel se Zahradníkem, který šťastně vyvázl díky nezhojené zlomenině z vojny.⁹⁹ I přes nešťastnou událost prý Čapek neklesal na mysli a jasně a rozhodně mluvil o svém velezrádném záměru. Po pohřbu se ještě na zpáteční cestě zastavil v Moravské Ostravě, kde dal do pořádku poslední záležitosti ve vedení MS župy a rozloučil se s bratry sokoly. 22. července jim už znovu psal z Dlouhé Loučky: *„Ani nevíš, jak se mi těžce odcházelo, když jsem Vás viděl svobodné – nemůžete si představit jak jste šťastnými. Už se sotva uvidíme, neb takovou dovolenou bych si více nepřál, jako jsem měl nyní. Chceš-li mně něco sdělit, tak to pošli po mé ženě, která příští týden za mnou pojede.*“¹⁰⁰ Manželka se synem Jaroslavem dorazila do Dlouhé Loučky koncem července, a tak alespoň posledních čtrnáct dní Čapek prožil s rodinou a jeho utrápená mysl trochu pookřála, což se odrazilo ve veselejším obsahu poštovních lístků. 7. srpna složil se svým útvarem přísahu císaři a odjezd do bojových linií očekával každým dnem.¹⁰¹ A skutečně, o pět dní později se s chotí i jediným synkem rozloučil a hned dalšího dne nastoupil se svou pochodovou setninou do vlaku směřujícího na východní frontu.

Vlak na své cestě projížděl také Těšínskem. Bylo to poslední rozloučení s černou zemí plnou vysokých komínů a důlních věží, a snad Čapkovi za rytmického drkotání pražců podobná myšlenka také vytanula na mysli. Vojenská souprava však mířila dále do Haliče a na

⁹⁶ *Bratr Jan Čapek*, s. 16.

⁹⁷ ZAHRADNÍK, Jaroslav: *Čím jsme ještě povinni bratru Janu Čapkovi*, in: Čapkův památník, s. 29-30.

⁹⁸ Ve většině tištěných pramenů se uvádí datum 17. července. My za směrodatný považujeme dodatek v orlovské matrice narozených. in: Město Orlová, Matrika, římskokatolická matrika narozených Orlová-Město, sv. VII 1903-1916.

⁹⁹ Čapkův soused a přítel Jaroslav Zahradník stál v roce 1948 za uspořádáním jeho posledního památníku. *Čapkův památník*, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948.

¹⁰⁰ Dopis (pravděpodobně adresovaný F. Zelenému) ze dne 22. července 1915. in: *Bratr Jan Čapek*, s. 18.

¹⁰¹ V dopise z 11. srpna sděloval: *„...máme odjetí každou chvíli, kam, ovšem nevíme. Podle situace napijem se asi „Rumu“.* in: Tamtéž, s. 19. – Čapek tím chtěl naznačit, že se jeho útvar dostane do tvrdých útočných bojů proti ustupujícím Rusům. Vojenské dávky rumu se často R-U vojákům rozdělovaly „na posilňenou“ před bodákovými ztečemi. Právě mezi císařskými vojáky se tradovalo známé rčení *„Kein Rum, kein Sturm“*, zvěčnělé ve filmu *Všichni dobří rodáci* (1968), kde jej v nářečí pronese při žních obecní kmet, nepochybně veterán z Velké války: *„Nima ruma, nima šturma!“*

severovýchod směrem k Lublinu, kde si Čapek se zájmem začal všimát okolní krajiny zdevastované přestálými boji. Prostřednictvím poštovních lístků lze sledovat jeho cestu – 12. srpna se hlásil ze stanice Wilkolazy a o šest dní později psal již z Lubartova:¹⁰² „*Zítř odtud odcházíme, kam, ovšem nevím. Nemáme dosud číslo polní pošty, tak že budeme asi měsíc bez poštovního spojení. Ruch je zde nevidaný, tisíce aut a povozů jezdí nepřetržitě ku frontě a zpět.*“¹⁰³ Něco málo přes pouhé dva týdny pobyl Čapek na východní frontě. Těžko soudit, kolik času strávil (jestli vůbec) v zákopech první linie, jisté však je, že k plánované dezerci nenalezl vhodnou příležitost. Na počátku září byla jeho jednotka převelena na jihozápadní frontu proti Itálii.

Už 12. září o sobě dává vědět z Terstu. Tehdy také kvůli cenzuře začal používat jednoduchou formu šifrování, kdy v sobě složení prvních písmen vět ukrývalo dislokaci útvaru. Konečně 6. října psal o svém „válečném křtu“, naznačená šifra pak prozrazovala: „*Jsem v Dobrdu v bitevní čáře.*“¹⁰⁴ Tam se také pár dní předtím setkal se svými krajaný – Otto Pogřebáčem, učitelem z Vítkovic, a jistým Haladějem, sokolem z Hrabůvky. Celou společnost doplnil záhy také šikovatel Rudolf Bohuš z Dolní Suché, který na pozice dorazil 2. října večer s 12. pochodovou setninou. Jelikož věděl, že u téhož pluku slouží také Jan Čapek, po vydání nezbytných rozkazů se jej vydal hledat. Při vyptávání se v táboře se z jednoho stanu ozvalo: „*Kdo je tam? Říkám Bohuš a bratr Čapek vyskočil, obejmuli a políbili jsme se a on se slzami v očích ptá se: Ježíšmarija, ty jsi již také tady, tak brzy za mnou? Vtáhl mne hned do svého stánku...Nějakou chvíli jsme si vyprávěli a pak společně usnuli. V noci, potmě jsem na něj neviděl, ráno však, když jsme vstali, teprve ušel jsem jak je dořízen...Měl dlouhé vlasy, plnovous, byl celý zarostlý, úplně šedý, hubený – zničený.*“¹⁰⁵ Jako politický podezřelý byl Čapek většinou určován na nejtěžší práce v úseku. Při stavbě baráků, které měly nahradit dočasný stanový tábor, byl tedy přidělen k obávané práci *kárování* (vození kamene) po skalnaté krasové půdě. Rudolf Bohuš si vymínil dostat zuboženého Čapka ke své četě a tím také k lepší práci.

Jako mnoho dalších krajanů, i on si sebou nesl v dokumentech poznámku P. V. (jestli souvisela s perzekucí vyvolanou Orlovskou aférou nevíme), což pro něj znamenalo práci navíc – přes den dozor nad veškerým pracujícím mužstvem a večer nebezpečné patroly. Shodou

¹⁰² V textu jsme ponechali původní pomístní názvy převzaté z pramene. Dnes se jedná o obce Wilkołaz a Lubartów v Lublinském vojvodství, Polsko.

¹⁰³ Dopis ze dne 22. srpna 1915. in: *Bratr Jan Čapek*, s. 19.

¹⁰⁴ Dopis ze dne 6. října 1915 (v prameni je uveden květen, což je jistý omyl. Vzhledem k chronologickému řazení dopisů dává smysl jedině říjen), in: *Tamtéž*, s. 21.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 21-22.

neblahých okolností tak byl Bohušovi osud krajanů svěřen do rukou. Učitele Pogřebáče určil do pozorovatelnosti proti nepřátelským náletům a zmoženého Čapka přidělil k méně náročné výrobě dřevěných tabulek. Při kontrolách několikrát narazil na nesouhlasné stanovisko nadřízených, které ovšem dokázal překonat úplatkem v podobně fasovaného rumu. Krajané se tak octli pohromadě a ihned začali osnovat plán útěku. Za temných nocí, kdy byli určeni k dopravě válečného materiálu do předních linií, se dobře seznámili s okolním terénem. Počátkem října však zesílila bojová aktivita v prostoru Doberda, takže i jejich četa musela do bitevní čáry: „*Zde prožívali jsme všechny hrůzy války a zvláště přesná dělostřelba Italů nadělala mnoho škod.*“¹⁰⁶

Dne 18. října 1915 zahájilo italské královské vojsko téměř po celé délce fronty mohutnou ofenzívu, kterou dějepisci později nazvali třetí bitvou na Soči.¹⁰⁷ Důkladná dělostřelecká příprava trvala celých 70 hodin (!) a hned první den ofenzívy byl Rudolf Bohuš zasypán granátem. Incident se mu podařilo přežít, a tak po srdečném rozloučení s Čapkem a ostatními putoval do nemocnice v zázemí. Tím však ztrácíme jediného svědka Čapkových posledních dní ve službách rakouského císaře, neboť oba další krajané později padli a jejich svědectví jsou tak navždy ztracena. Jisté je, že za tvrdých bojů byl dne 22. října 1915 Jan Čapek u Doberda zajat Italy (viz příloha č. 2). Během bitvy byl raněn do levé strany prsou a pravého ramene, a tak jej italští vojáci po ošetření převezli do polní nemocnice č. 232 (Ospedale da campo n. 232), nacházející se ve vile Biaggini v malém přímořském městečku San Michele al Tagliamento. Neobešlo se to bez zranění, ale Jan Čapek přežil a svůj plán dát v ale císařské armádě se mu nakonec přeci jen podařil. Slovy neznámého autora: „*Vojančil jak mu svědomí kázalo.*“¹⁰⁸ Pro lepší pochopení následujících událostí však nyní obraťme naši pozornost k všeobecnému vývoji situace v Itálii po vypuknutí války.

Situace v Itálii 1915-1916

Italské království již pět měsíců svádělo boje s Rakousko-Uherskem, když raněného Čapka zajali italští vojáci u Doberda. Na základě předválečných smluv ovšem Itálie patřila mezi spojence Habsburského soustátí. Důvody, které ji nakonec dovedly do tábora Dohody, pak byly čistě imperiálního charakteru.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 23.

¹⁰⁷ I. ŠEDIVÝ: *Češi, České země a Velká válka*, s. 125.

¹⁰⁸ *Památník tělocvičně jednoty >Sokol< v Dombrově na Těšínsku 1910-1920*, Dombrová 1920, s. 9.

Po vypuknutí války vyhlásilo Itálie neutralitu. Před rozhořčenými spojenci se italská vláda hájila obraným charakterem trojspolkové smlouvy z roku 1882 a také faktem, že s ní vyhlášení války Srbsku nebylo konzultováno. Následovaly téměř roční diplomatické námluvy, během kterých se státníci obou zneprátelených bloků snažili zajistit si spojení nebo alespoň zachování neutrality italských zbraní v probíhajícím konfliktu. Hlavní bod tajných jednání tvořil požadavek Itálie na připojení Jižního Tyrolska, Trentinska, hrabství Gorice a Gradišky, Istrie, Terstu a většiny Dalmácie k Italskému království.¹⁰⁹ Dravým nárokům Italů se zavázali vyhovět vůdci dohodových mocností tím snáze, že nenabízeli ze svého, a tak byla na konci dubna 1915 v Londýně podepsána tajná smlouva, na základě které vyhlásila Itálie 23. května 1915 Rakousko-Uhersku válku.¹¹⁰

Řím zprvu neměl zájem na úplném rozbití starobylé Habsburské říše, chtěl ji pouze ochromit a anektovat území zahrnutá v Londýnském paktu. V případě Rakouského přimoří, obývaného z většiny slovanským obyvatelstvem, se ovšem dostal do sporu s částí jihoslovanských politiků v emigraci, sdružených od r. 1915 v Jihoslovanském výboru. Ti si kladli za cíl připojit Slovany obývaná území kolem Jadranského moře k Srbsku a vytvořit tak jednotný jihoslovanský stát. Zachování Podunajské monarchie, která dlouhodobě potírala emancipační úsilí jižních Slovanů, bylo ze strategického hlediska pro Itálii výhodné. Střet zájmu s jihoslovanskou emigrací a z toho vyplývající nezáměr (mimo jiné) na rozpadu Rakousko-Uherska pak italské politice dlouho bránil v podpoře jakýchkoliv osvobozovacích hnutí Slovanů z Habsburské říše a v důsledku tedy komplikoval také československou otázku.¹¹¹

Ostatně žádná československá otázka na počátku války v Itálii ani neexistovala. Na rozdíl od Francie či Ruska zde chyběl základní prvek pro rozvinutí odbojového hnutí – početná krajanská kolonie s vazbou na politické prostředí. Uvádí se, že před válkou v Italském království žilo kolem 500 Čechů, kteří se ovšem nesdružovali v žádném spolku a navzájem o sobě nevěděli. Větší část z nich pak ještě v roce 1914 odcestovala zpátky do vlasti, takže v době vstupu Itálie do války v zemi zbylo něco málo přes dvě stě Čechů, kteří byli jako občané

¹⁰⁹ Jednalo se o ty oblasti Rakousko-Uherska, ve kterých žila italská menšina. Z pohledu Itálie se jednalo o *terre irredente* (neosvobozené země), které bylo třeba znovu získat. Odtud pak také název politiky usilující o sjednocení domněle ztraceného území s národnostní menšinou pod jednotný národní stát – Iredentismus.

¹¹⁰ KLÍPA, Bohumír: *Od neutrality k válce (Itálie 1914-1915)*, in: *Historie a Vojenství* 3/41, 1992, s. 3-29.

¹¹¹ Tamtéž.

LEONCINI, Francesco: *Un fugace ritorno delle idealità mazziniane: Il „Congresso delle Nazionalità oppresse dall'Impero austro-ungarico“ (Roma, aprile 1918) e la nascita della Legione ceco-slovacca*, in: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca, Tra Grande Guerra e Nuova Europa*, ed. LEONCINI, Francesco, Treviso 2014, s. 24-56.

nepřátelského státu internování na Sardínii. Konfinace krajanů na odlehlém ostrově zamezila živelným protirakouským projevům, jakých jsme byli svědky před necelým rokem v ostatních dohodových státech, a značně ztížila možnosti propagace revolučního hnutí.¹¹²

Pokusy o československo-italské sblížení zprvu mařila také naprostá italská neznalost spleť národnostní situace Habsburské monarchie. Příslušnost státní a národní v myslích Italů splývala, a tak bylo marné vysvětlovat italským úřadům, že „*Boemo*“ či „*Croato*“ není totéž, co „*Austriaco*“ – Rakušan, a tedy dědičný nepřítel Itálie. Starší a vzdělanější lidé si navíc pamatovali nenáviděného protivníka z dob *Risorgimenta* maršála Radeckého a jeho vojáky, zvěčnělé ve verších básníka Giosuè Carducciho: „*Itálie nebude šťastná, dokud bude rakouská a česká chátka pít vodu z italských toků.*“¹¹³ Prvním úkolem bylo tedy informovat italskou veřejnost o Českých zemích a národě „*Boemů*“. Vysvětlování se na stranách italského tisku při omezených možnostech jal například akademický malíř Oskar Brázda, ředitel cukrovaru ve Ferrare Ing. Karel Veselý, milánský průmyslník Emerico Steiner a řada dalších, které neprávem opomíjíme.¹¹⁴

Nečekaný zlom pak nastal v létě roku 1916, kdy byl Ing. Veselý volán na pevninu. Tam se ke svému údivu setkal se svým synovcem Vladimírem Vaňkem.¹¹⁵ Ten jako příslušník České družiny a tajný agent ruské výzvědné služby cestoval pod falešným jménem Viktor Bolland. V Itálii hodlal v dorozumění s Masarykem a Benešem hledat mezi internovanými krajany vhodné kurýry pro stálý styk s Národní radou v Paříži. Pomocí ruského velvyslanectví vymohl rodině strýce uvolnění z internace a „z přebytku ruské dotace“ mu pomohl zřídit v Římě tiskovou kancelář (říjen 1916). Ta působila až do zřízení oficiální odbočky jako detašované pracoviště Národní rady a mezi její úkoly patřila propagace v tisku, překlad základních děl do italštiny¹¹⁶ a navazování styků s politiky a žurnalisty. Dále sloužila jako opěrný bod pro konfinované krajany a také zajatce české a slovenské národnosti, které vedla v evidenci.¹¹⁷ Dle

¹¹² B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, in: *Historie a Vojenství* 1/42, 1993.

¹¹³ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁴ Podrobněji viz KRETŠÍ, Jindřich: *Vznik a vývoj československé legie v Itálii*, Praha 1928, s. 8-13.

¹¹⁵ Jedná se o téhož Vaňka, který již na konci roku 1914 společně s Emilem Poskerem a třemi dalšími putoval přes frontu jako tajný emisar České družiny. Své poslání úspěšně splnil a podařilo se mu rovněž dostat zpět ke své jednotce. V roce 1916 mu byla nabídnuta možnost odcestovat do západní Evropy, kde měl vytvářet zpravodajskou síť pro Rusko. Své cesty pak využil ku prospěchu československého odboje.

¹¹⁶ Mezi první překlady patřily *Dějiny Čech* hraběte Lützowa a Benešův spis *Zničme Rakousko-Uhersko!*

¹¹⁷ V. VANĚK: *Moje válečná Odyssea*, s. 193-201.

odhadu B. Klípy se jich v Itálii na konci roku 1916 nacházelo již něco mezi 15-20 tisíci z celkového počtu 79 978¹¹⁸ zajatců – mezi jinými také Jan Čapek.¹¹⁹

Zajatecké tábory

Díky četným útočným operacím italské armády se zajatecké tábory v zázemí rychle plnily císařskými vojáky všech národností. Ačkoliv se podmínky lišily tábor od tábora, obecně lze říci, že po materiální a hygienické stránce na tom byli zajatci v Itálii lépe než v ostatních dohodových státech. Formálně podléhali velitelství tábora, v ohledu kázně a vnitřních záležitostí však Italové zachovali (k velké nemilosti internovaných) mezi zajatci původní systém subordinační – a tak se váleční zajatci v důstojnických táborech zodpovídali nejvyšší šarži a v táborech mužstva poddůstojníkům. Ti pak „z tábora učinili něco podobného rakouským kasárnám, věčně rozčleněným, kde se pro nic a za nic křičelo a panoval zmatek.“¹²⁰ I pro tábory platí výše uvedené – italští důstojníci nebyli sto vyznat se ve změní národů a podivovali se, když si „rakouští“ zajatci navzájem nerozuměli. V táborech propukaly nacionální konflikty, které nakonec reflektovala i vojenská správa, když v souboru nařízení z června 1916 doporučovala (pokud to poměry dovozovaly) rozřazování zajatců do dvou skupin: Slované (Češi, Poláci, Slováci a Chorvaté) a Němci (Tyroláci, Štýrané, Rakušané z Horních i Dolních Rakous) s Maďary.¹²¹ Při striktním dodržování tohoto klíče se tak stále český Němec mohl ocitnout ve „slovanském“ táboře, navíc o důsledném plnění tohoto nařízení lze mít pochybnosti. Mezery v zeměpisných znalostech pak vytvářely vpravdě komické situace, když se například Italové českých zajatců dotazovali, jaké že je v Čechách moře.¹²²

Nevědomost ovšem byla oboustranná a jen vzdělanější jedinci měli základní znalosti italské historie a schopnost dohovorit se s Italy pomocí latiny vyučované na gymnáziích. Na rozdíl od ruské či srbské fronty zde chyběl motiv slovanské sounáležitosti. Rakouská propaganda naopak zdůrazňovala věrolomnost Itálie a líčila barbarské chování jejích vojáků, neberoucích zajatce. Už proto na jihozápadní frontě nedocházelo k masovým dezercím známým ze „slovanských“ válčiček.

¹¹⁸ Počet zajatců v Itálii doložený k 1. lednu 1917. Cit. dle TORTATO, Alessandro: *La Prigionia di Guerra in Italia 1915-1919*, Milano 2004, s. 29.

¹¹⁹ Zhruba polovinu však tvořili tzv. srbská zajatci, tedy muži, kteří padli do zajetí již v Srbsku a do Itálie se dostali společně s evakuovanou srbskou armádou z Valony. in: B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 20-21.

¹²⁰ J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 61.

¹²¹ A. TORTATO: *La Prigionia di Guerra in Italia 1915-1919*, s. 37.

¹²² „Divili se, když dali třeba českému poddůstojníkovi rozkaz, aby něco tlumočil Maďarům a on hlásil, že jeho řeči Maďaři nemohou rozumět.“ in: BEDNAŘÍK, František: *V Boj*, Praha 1927, s. 80.

Přesto se již v prvních dvou letech konfliktu našlo několik jednotlivců, kteří dobrovolně dezertovali do zajetí, kde se jali organizovat první hloučky revolučně smýšlejících Čechů. Tak byl hned v jedné z prvních bitev na Doberdské planině zajat Josef Logaj, kancelářský úředník a přispěvatel Času.¹²³ Po vyléčení ze střelných zranění se dostal do tábora Finalmarina u Janova, kde společně s mladým malířem Břetislavem Bartošem a Josefem Jurou založil na jaře 1916 „*pravidelnou revoluční organizaci*“ a o svém počínání dopisem informoval T. G. Masaryka.¹²⁴ Významným se stalo přeběhnutí nadporučíka Františka Hlaváčka během bitvy u Gorice v srpnu 1916. Hlaváček si sebou do zajetí vzal spoustu plánu, nákresů pozic a kopií rozkazů, které se svými znalostmi dal k dispozici italskému velení. Ty se také později staly podkladem dvou italských ofenziv v dané oblasti. Uvedené případy nejsou jedinými, zvědavého čtenáře ale odkážeme na příslušnou literaturu a obrátíme naši pozornost zpět k Janu Čapkovi.¹²⁵

Ten byl po svém zotavení převezzen počátkem prosince 1915 do starobylé pevnosti Forte Sangallo v městečku Civita Castellana: „*Milý bratře Moslere! ...Jsem již zdrav, snad více nežli kdy jindy vzdor zranění, které utrpěl jsem v těžkém boji do prsou. Užívám hojně slunného podnebí Itálie, takže jsem jak bronzový. Denně chodíme na procházky, na velkém hřišti hrajeme kopanou, já však pěstuji „vrch krychlí“ o metu a kroužím se „sněhovými koulemi“, které jsem si zhotovil ze starých podvlékaček. Zde zastávám Tebe, mám výpravu naší pošty na starosti. Daří se mi dobře, takže budu mít hodně síly k další práci naší. Pozdravuj všechny bratry...*“¹²⁶ Takto psal svému příteli zpoza opevněných zdí v březnu 1916. Čapek po úspěšné léčbě začal s cvičením a byl také zaměstnán v kanceláři tábora. Zřejmě už ve Forte Sangallo se snažil působit na české zajatce prostřednictvím primitivního zajateckého časopisu, o jehož náčrtu se dočítáme v jednom z jeho památníků. Jestli byl opravdu vydáván bohužel nevíme.¹²⁷ V květnu pak byl přeložen do prostornějšího tábora Santa Maria Capua Vetere u Neapole, na dohled dřímajícího Vesuvu.

Tábor se rozkládal na místě bývalého jezdeckého cvičiště a sestával se ze 48 baráků seskupených podél široké ulice, kterou si zvykli čeští zajatci nazývat „Václavák“. Vládl v něm

¹²³ ČAS – časopis realistické skupiny kolem Tomáše Garrigua Masaryka. Po vzniku realistické strany se stal jejím oficiálním tiskovým orgánem.

¹²⁴ Logaj byl Masarykovým obdivovatelem a žákem, kterého znal osobně již z redakce Času. Adresu zjistil na základě novinového výstřižku, ve kterém se psalo o jmenování T. G. Masaryka profesorem na Londýnské King's College. Na konci května došla do Finalmariny dokonce profesorova odpověď, ve které informoval o zamýšlené návštěvě Itálie ve věci zajatecké. in: J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 61.

¹²⁵ Tamtéž, s. 60-61.

KRETŠÍ, Jindřich: *Vznik a vývoj československé legie v Itálii*, Praha 1928, s. 20-30.

F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, Praha 1927.

¹²⁶ *Bratr Jan Čapek*, s. 80.

¹²⁷ Tamtéž, s. 34.

nepoměrně čilejší ruch, neboť se tam v té době nacházelo kolem 4 tisíc zajatců všech možných národů, kterým vládl rakouský císař. Čapka ubytovali na baráku č. 10, kde se poprvé setkal s Bedřichem Havlenou, berním úředníkem ze Žamberka, který se stal jeho nerozlučným přítelem a posléze druhem v dobrovolnickém hnutí. I zde Čapek našel práci v kanceláři, takže měl dobrý přehled o dění v táboře. Nejpozději od října, jak prozrazuje jeden z jeho lístku, měl také poštovní spojení s bratry v Rusku (možná se jednalo o výše uvedeného ruského legionáře F. Volného).¹²⁸ Již tehdy Čapek kolem sebe soustředil hlouček protirakousky smýšlejících Čechů, jejichž byl vůdcem. Na veřejné vystoupení za dané situace však ještě nemohlo být ani pomyslení, k zásadnímu zvratu tak došlo až v prosinci roku 1916.¹²⁹

Tehdy do táborů po celé Itálii dorazily dotazníky určené slovanským a rumunským zajatcům, kteří se měli vyslovit, zda chtějí bojovat ve svém národním vojsku.¹³⁰ Nejasně formulovaná výzva byla zajatcům s patřičnými výhrůzkami tlumočena veliteli jednotlivých baráků (často německé či maďarské národnosti), a tak byl výsledek této akce nevalný. Přesto Jan Čapek neváhal a byl mezi několika málo přihlášenými. Obecně se totiž věřilo, že se jedná o přihlášku „*do Ruska*“,¹³¹ a tedy k České družině, o jejíž existenci byl dobře spraven.¹³² Naději na brzký odjezd prozrazuje také jeho korespondence, když sice nepřímou, ovšem dosti čitelně sděloval v lístku z 2. ledna 1917: „*Ptáš se, co nadělil mi Mikuláš? Když napíše, že flintičku a šavličku a zaživa království nebeské, tak přivedu Vás do rozpaků. Nediv se, že člověk občas ohnivěji píše, to as z italského vína.*“¹³³ Tedy pojedou do carské říše, kde budu vyzbrojen a poslán na frontu do boje za České království, přislíbené ruským carem Mikulášem II.

Přibližně ve stejné době také začala přinášet ovoce rovněž snaha tiskové kanceláře ing. Karla Veselého a Národní rady v Paříži. Těm se podařilo vymoci soustředění zajatců české a slovenské národnosti do několika vyhrazených táborů. Hlavním táborem mužstva se měla stát Santa Maria Capua Vetere.

¹²⁸ „*O Krausovi již vím, jen ještě Ti druzí. Na R. (usi) se mají velmi dobře, mám s nimi spojení.*“ Dopis ze dne 22. října 1916. „*Změním v nejbližší době teplotu, snad se sejdeme s Krausem a těmi ostatními, býti stále na jednom místě také neslouží ku zdraví.*“ Dopis ze dne 10. listopadu 1916. in: Tamtéž, s. 25.

¹²⁹ J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 60.

¹³⁰ Jednalo se o dodnes neobjasněnou akci italského Ministerstva války, které až doposud přihlášky do spojeneckých armád ignorovalo. in: B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 33.

¹³¹ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 105-106.

¹³² Josef Logaj odhadoval, že z celé Itálie se přihlásilo něco přes sto Čechů. in: J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 59.

¹³³ *Bratr Jan*, s. 26.

Československý dobrovolnický sbor

„Se všech konců Itálie sjížděli se do Santa Marie C. V. ve větších či menších skupinách naši krajané, kteří zvědavě si prohlíželi nové sídlo, kde, jak se již dříve dověděli, měli trávit zajatecký život ve společnosti zajatců pouze své národnosti. Stěhování národů v malém!“¹³⁴

V krátké době bylo v Santa Maria Capua Vetere koncentrováno na 4 000 Čechů a Slováků. Zajatci ostatních národností Habsburské říše pozvolna opouštěli baráky a živé hovory na „Václaváku“ tak zakrátko ovládla čeština. Nebyla nouze o dojemná setkání přátel, příbuzných i bývalých druhů z rakouských pluků. Zde, pod Vesuvem a mezi svými, se krajanům přeci jen volněji dýchalo, a tak konečně mohli ostentativněji projevit své národní citění. Na baráku č. 10 se objevila česká vlajka¹³⁵ a hlouček Čechů kolem Jana Čapka ozdobil své čepice bíločervenými stužkami v národních barvách. V půli ledna pak nemalý rozruch vyvolal příjezd skupiny zhruba 60 zajatců z táborů Finalmarina, Savona a Gavi. „Domáci“ se zvědavě sbíhali, aby byli svědky do té doby nevídané podívané – příchozí do tábora hrdě vkročili pod bíločerveným praporem se stužkami týchž barev na čepicích.¹³⁶ S finalmarinskými se do Santa Maria Capua Vetere dostal rovněž již dříve zmíněný Josef Logaj, Břetislav Bartoš¹³⁷ a Josef Jura. Právě jejich příchod uspořádal vznik organizace revolučně smýšlejících Čechoslováků v táboře.

Bylo to patrně 13. ledna 1917, kdy se po poradě se svými druhy Logaj s Jurou vydali na obchůzku rozlehlého tábora, hledající další „desertéry“, jak sami sebe a názorově spřízněné nazývali. Česká vlajka na „desítce“ upoutala jejich pozornost, a tak se jali poznat její obyvatele. Uvnitř se setkali s Bedřichem Havlenou a Janem Čapkem, o němž Logaj hovořil jako o vůdci „domácích“ Čechů.¹³⁸ Po krátké poradě bylo rozhodnuto, že k současné situaci mezi zajatci nelze mlčet. V jejich očích ostatním krajanům scházel přehled o vojenské a politické situaci ve

¹³⁴ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 159.

¹³⁵ Patrně se jednalo o bíločervenou bikoloru, barevně vycházející ze zemského znaku Čech, jež byla během první světové války používána legionáři jako vlajka československá.

¹³⁶ František Libiš a Ladislav Hruška dokonce hovoří o zvláštních čapkách, podobných těm sokolským, jež byly nad levým okem zdobeny slovanskou trikolorou. Pravděpodobnější je však Logajem uváděná varianta bikolory vycházející ze zemského znaku Čech. Trikolora se u italských legionářů začala používat až v bojích na Slovensku v roce 1919, kdy byly límcové červeno-bílé výložky podšívány modrou látkou. In: LIBIŠ, František – HRUŠKA, Ladislav: *Pod prapor odboje*, Brno 1927, s. 7.

¹³⁷ Břetislav Bartoš (7. 5. 1893 – 28. 6. 1926) – akademický malíř a budoucí zakladatel a předseda Uměleckého odboru ČDS (založen v listopadu roku 1917).

¹³⁸ Ve smyslu Čechů, kteří se v táboře Santa Maria Capua Vetere nacházeli ještě před soustředěním Čechoslováků z ostatních táborů.

světě (mnoho zajatců ještě vůbec nevědělo o organizovaném revolučním vystoupení T. G. Masaryka a ruských Čechů, o kterém byly obě skupiny z různých zdrojů informovány), a proto se rozhodli vytrhnout je ze zajatecké letargie, probudit v nich národní cítění a „povědět, co je jejich povinností jako Čechů.“¹³⁹ Ještě téhož dne obeslali ostatní baráky důvěrníky, kteří měli za úkol vyhotovit seznamy Čechů, kteří se v prosinci roku 1916 přihlásili na vyzvání italských úřadů do národního vojska. Na 15. ledna pak byla sjednána schůze všech přihlášených na baráku č. 10.

Ještě předtím však Čapka čekalo nenadálé setkání. V seznamech nově příchozích v kanceláři tábora, mezi transportem zajatců z Porto Ercole, objevil jméno mladého studenta Ferdinanda Poskera z Doubravy. Ten na šťastné setkání pod Vesuvem vzpomínal takto: „Časně z rána druhého dne, jako přikován zůstal jsem státi, když se objevil bratr Čapek, a první jeho otázka bez přivítání a bez formalit byla na mne vystřelena: >Přihlásil ses též?<, a měl velkou radost, kterou nechtěl zakryti a kterou vyjádřil jen slovy: >S tím jsem počítal.< Zcela ve spěchu, jako by se to samo sebou rozumělo, ihned dále vyřizoval, že >dnes odpoledne v 5 hodin je schůzka všech přihlášených v baráku čís. 10<. Jen tak mimochodem poznamenal, že osobní záležitosti mohou počkati na pozdější dobu, a že si o tom všem pohovoříme více, až bude více času.“¹⁴⁰ Odpoledne 15. ledna se na „desítku“ začali scházet přihlášení. Byl to malý hlouček asi 30 odhodlaných zajatců, ostatní ze strachu nebo pohodlnosti vyčkávali na výsledek jednání, kterému předsedal Jan Čapek.¹⁴¹ Rokovalo se za pohnuté atmosféry, neboť zpráva o schůzi se rychle rozšířila a „desítka“ tak byla doslova obléhána loajálnějšími zajatci, kteří „velezrádcům“ vyhrožovali a spílali u oken. Přesto bylo ujednáno založit *Český dobrovolnický sbor*,¹⁴² který dle prozatímních stanov zavazoval každého dobrovolníka k tomu, že až nastane vhodná doba, půjde „se zbraní v ruce“ bojovat za svobodu národa.¹⁴³ Jako odznak měli dobrovolníci nosit červenobílé stužky na čepicích a vybírat do společného fondu po jednom soldu každých pět dní. Čapek dále navrhoval vydávat informační list a pěstovat zábavy, tělocvik a obecně společenský styk. Ustavující schůze, na které se měli zvolit přední činovníci do výkonných orgánů (užší a širší výbor) se měla konat za dva dny 17. ledna 1917.¹⁴⁴

¹³⁹ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 61-62.

¹⁴⁰ POSKER, Ferdinand: *Hrst vzpomínek na bratra Jana Čapka*, in: Čapkův památník, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948, s. 10.

¹⁴¹ HOLUB, Václav: *Založení čsl. dobrovolnického sboru v Itálii*, in: Cestami Odboje II., ed. ZEMAN, Adolf, Praha 1927, s. 434-437.

¹⁴² Původní název byl změněn na „Československý dobrovolnický sbor“ až v květnu roku 1917.

¹⁴³ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 62-63.

¹⁴⁴ VÚA-VHA, fond Československý dobrovolnický sbor v Itálii 1916-1918 (1919), Ka 1, inv. č. 11, zápisy ze schůzí ČDS leden až květen 1917, schůze z 15. ledna 1917.

J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 61-62.

Na druhou schůzi se již dostavilo něco kolem sta dobrovolníků. Jednání bylo zahájeno návrhem Josefa Logaje na zvolení Jana Čapka předsedou sboru. Návrh byl jednohlasně přijat. Byla to logická volba – jak víme, Čapek byl vůdčí osobností „domácích“ a již před založením sboru se v táboře těšil určité autoritě. Svou úlohu pak jistě sehrála také jeho sokolská zkušenost župního náčelníka a z toho pramenící organizační a vůdčí schopnosti, jakož i vědomosti a vazby na revoluční hnutí v Rusku. V neposlední řadě byl tehdy čtyřicetiletý Jan Čapek nejstarším článkem v kruhu zakladatelů sboru – ostatní byli vesměs mladíci mezi dvacátým a třicátým rokem života (druhým nejstarším byl právě Josef Logaj, v té době dvaceti devítiletý).

Prvním krokem předsedy byl návrh na volbu místních (Josef Jura, Mojmír Polcar) a zahraničních jednatelů (Josef Logaj, Jan Bořil). Do funkce pokladníka byl jednohlasně zvolen Čapkův druh Bedřich Havlena a knihovníkem se stal mladý doubravský sokol Ferdinand Posker. Zápisy z těchto prvních schůzí pak pořizoval Jan Semonský. Po ustavení členů užšího i širšího výboru ČDS se závěrem dobrovolníkům doporučovalo pěstovat zpěv, hudbu a tělocvik – na poslední disciplínu přirozeně dohlížel sám Čapek.

Tak vznikl *Český dobrovolnický sbor*, nejvýznamnější zajatecká organizace v Itálii, sdružující na konci své působnosti (duben 1918) na 10 000 dobrovolníků – budoucích legionářů. Jak je pak patrné, zrod Sboru byl živelný a děl se ve shodě s nově přichozími předáky revolučních buněk z ostatních koutů Itálie, jejichž příchod vznik sboru katalyzoval. Jak si však ukážeme v následujících kapitolách, byl to právě jeho starosta Jan Čapek, jenž stál za vytvořením ideového podkladu sboru a měl lví podíl na jeho formování. V tomto ohledu je třeba souhlasit s řečí pramenů – Čapek byl duchovním otcem ČDS.

Organizace sboru

„ČDS nebyl spolek. Byla to ukázněná vojenská formace.“¹⁴⁵

Jak již upozornil František Bednařík, ČDS se podstatně odlišoval od ostatních zajateckých organizací podmínkou boje za „osvobození národa“. Od počátku byl budován jako revoluční organizace a postupem času získával paramilitární strukturu, jenž měla v pravý okamžik usnadnit jeho přetvoření v dobrovolnické vojsko. Duch sboru byl demokratický a jak si později ukážeme, v mnohém vycházel z předválečné organizace Sokola. Dobrovolníci mezi

¹⁴⁵ MÁNEK, Josef: *Sokolská idea a ČDS*, in: *Československý legionář*, 14. 1. 1927, s. 8-9.

sebou jednali bratrsky, tykali si a zdravili se sokolským „*Na zdar!*“. Ve sboru panovala dobrovolná, avšak přísná kázeň a případné prohřešky řešila čestná rada v čele se starostou.

Orgány ČDS byly užší výbor a sbor důvěrníků, jenž dohromady tvořily širší výbor. Prvně jmenovaný byl výkonným orgánem sboru, na jehož schůzích se navrhovaly a projednávaly veškerá důležitá usnesení.¹⁴⁶ Prostředníky mezi užším výborem a jednotlivými členy pak byli důvěrníci, které si na každém baráku volili dobrovolníci ze svého středu. Ti pak své bratry informovali o závazných usneseních a tlumočili jejich návrhy na schůzích širšího výboru, kde také vedoucím činitelům ČDS pravidelně podávali zprávy o náladách a dění v táboře. Dále širší výbor projednával některé významnější kroky a rozhodoval o vyloučení členů, provinilých proti organizačnímu řádu ČDS.

Ten byl poprvé vypracován již v únoru roku 1917, kdy byla na základě návrhu Josefa Logaje utvořena komise (Čapek, Logaj, Bořil, Jura), která měla kodifikovat zásady, jimiž by se všichni členové ČDS řídili.¹⁴⁷ Jediný exemplář prvního organizačního řádu se nám dochoval v návrhu Jana Čapka, který byl s menšími změnami přijat 25. února 1917 (viz textová příloha č. 2).¹⁴⁸ Zajímavý je zejména bod č. 8, ve kterém Čapek hovoří o plánovaném „*sboru velitelů*“, který měl ČDS řídit po vojenské stránce. K jeho utvoření však nikdy nedošlo a je patrné, že některé jeho pravomoci později přebrali do své kompetence důvěrníci. Bod č. 8 však dobře ilustruje zamýšlený vojenský ráz ČDS.¹⁴⁹

Jak sbor mohutněl, bylo třeba řád přepracovat a rozšířit, aby reflektoval současný stav, což zároveň dávalo prostor pro jeho precizaci. Ve fondu ČDS se nám dochovaly celkem tři podoby organizačního řádu, z nichž uvádím nejpodstatnější změny.¹⁵⁰ Dle nového řádu z 15. května roku 1917 byl název upraven z *Českého* na *Československý dobrovolnický sbor*, aby tak lépe zaštitil také slovenské dobrovolníky.¹⁵¹ Členové užšího výboru byli voleni aklamací po dvou z každé setniny¹⁵² na dobu tří měsíců, což vysvětluje, proč nám z tohoto období schází údaje o hlasování. Nově se volby na základě řádu z 24. září téhož roku, vydaného již v novém táboře v Padule, děly tajně pomocí lístků, na které každý dobrovolník uvedl 25 jmen vybraných

¹⁴⁶ Zpočátku měl užší výbor 10 členů. Růst členské základny a zesílení agitační činnosti vedlo 22. března 1917 k jeho rozšíření na 15 členů, dále 31. května 1917 na 21 členů a následnému ustálení na 25 členech v táboře v Padule. in: F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 195-196.

¹⁴⁷ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 11, zápis schůze z 14. února 1917.

¹⁴⁸ Tamtéž, zápis schůze z 25. února 1917.

¹⁴⁹ *Památce Jana Čapka*, s. 77-79.

¹⁵⁰ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 1-3.

¹⁵¹ Tamtéž, inv. č. 6. zápis výborové schůze z 12. 5. 1917.

¹⁵² Zajatci byli v táboře organizováni do centurií (setnin). Takového dělení využíval ČDS například u voleb a později při organizaci pracovních praporů.

kandidátů. Po sestavení užšího výboru si na ustavující schůzi jeho členové mezi sebou zvolili jednotlivé funkcionáře.¹⁵³

Vraťme se však ke květnovému řádu, který mimo jiné kodifikoval významné změny zaváděné od dubna roku 1917. Tehdy po úspěšných velikonočních slavnostech, jejichž středobodem bylo odhalení Bartošova obrazu „*Za Svobodu*“ (viz příloha č. 3), došlo k rapidnímu nárůstu členské základny, která překročila hranici tisíce členů. V souvislosti s tím bylo voláno po pevnější vojenské organizaci, což se mělo odrazit v novém názvu *Vojenský československý dobrovolnický sbor*, který nakonec nebyl schválen.¹⁵⁴ Nejdůležitější změnou však bylo zavedení instituce „*denního rozkazu*“, jenž vydával pravidelně starosta sboru. Značně tím tak stoupl jeho vliv na každého dobrovolníka. Jelikož po celé období trvání ČDS zastával tuto funkci Jan Čapek, proberme jeho úlohu podrobněji v následující kapitole.

Starosta Jan Čapek

„Vzpomínám si, jak byl tenkrát ve vážnosti Čapek. Starosta nebo předseda dobrovolnického sboru. Tak nám druzí říkali: Už jste byli u Čapka? Vy jste tam nebyli? Tam musíte jít, to je přece nejvyšší člověk, vedoucí celého sboru tady. Tak jsme se přihlásili u Čapka...“¹⁵⁵

Vedoucí činovník sboru byl nejprve nazýván *předsedou*. Až v květnu byl název funkce změněn na *starostu*, což lépe odpovídalo bratrskému prostředí a bylo v souladu se sokolským názvoslovím.¹⁵⁶ Starosta Čapek stál v čele sboru, předsedal schůzím užšího i širšího výboru a také čestným soudům. Navenek reprezentoval sbor při návštěvách delegací a také komunikoval s velitelstvím tábora. Veškeré důležité dopisy a usnesení procházely jeho rukama a nesměly být bez jeho podpisu.

Jako starosta ČDS se Jan Čapek těšil v táboře nemalé úctě, což dokládá výše uvedená vzpomínka Stanislava Schrabala. Mezi dobrovolníky byl pak přímo oblíben – v zářijových volbách do užšího výboru ČDS získal 1562 hlasů z platných 1570.¹⁵⁷ Nebudil obdiv řečnickým

¹⁵³ Dle nejmladšího systému tedy: Starostu, místopředsedu, dva místní a dva zahraniční jednatele, pokladníka, archiváře a zapisovatele.

¹⁵⁴ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 6, zápis výborové schůze z 12. 5. 1917.

¹⁵⁵ KADLEC, Petr: *Kamera zkoumá dobu – Hrdinství* (televizní pořad), ČST Praha, 24. 4. 1968.

Vzpomínka legionáře Stanislava Schrabala (17.38-18.03 minuta).

¹⁵⁶ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 6, zápis výborové schůze z 12. 5. 1917.

¹⁵⁷ *Výsledek voleb do užšího výboru Československého dobrovolnického sboru v Padule*, V Boj 9/1, 2. 10. 1917, s. 2.

umem ani okázalými gesty, ale prostotou a skromností svého života. Neholdoval alkoholu, cigaretám ani hazardu. Byl věrný zásadám hlásaným Miroslavem Tyršem: „*Jedinec nic, celek vše!*“, a sám šel v tomto ohledu příkladem ostatním. Dopoledne vydával denní rozkaz důvěrníkům, odpoledne předsedal výborovým schůzím a večer cvičil v místním Sokole. Byl mužem pevné vůle a jeho bezmezná víra ve vítězství byla v těžkých chvílích nejistoty vzpruhou pro okolí.¹⁵⁸

Přeci jen však v jeho projevu muselo být něco zvláštního, opravdového. Odrážela se v něm jeho tichá, klidná a rozvázná povaha. Jeho řeč postrádala vzletná slova, mluvil v prostých, krátkých větách a vždy mířil přímo k věci, což bylo příznačně pro prostředí, ve kterém před válkou žil. Byť sám italsky neuměl (ovšem pilně se učil, což dokládají italské čítanky dochované v jeho pozůstalosti),¹⁵⁹ svým vystupováním zapůsobil i na velitele tábora, který jeho autoritu mezi zajatci uznával a v mnohých otázkách se na něj přímo obracel. Když pak při jednáních postřehl nějaké Čapkovo gesto zdůrazňující určitou část řeči, dychtivě se měl dotazovat tlumočníka: „*Che dice il vostro capo?*“.¹⁶⁰ Čapek se postupně vypracoval v táborového předáka zastupujícího všechny zajatce (sic!), takže si mohl na počátku roku 1918 dovolit napsat: „*Jsa bez jakési úřední autority jsem uznáván všemi 12 000 Čechy jako jejich starosta a kde se co semele, vše přijde k vyřízení ke mně, takže musím úřadovat i v posteli...*“¹⁶¹ Právě jeho prominentní postavení a každodenní kontakt s plukovníkem se tehdy stal také terčem kritiky opozičního křídla ČDS.¹⁶²

Vzpomeňme rovněž na hluboký dojem, který zanechal v Jindřichu Růžičkovi akt slavnostního slibu a osobního setkání se starostou ČDS, který měl čtenář možnost přečíst si v úvodu této práce. Ostatně, jak vlastně takový ceremoniál vypadal? Noví dobrovolníci se seskupili mezi dvěma baráky a starosta Čapek pak pronesl tuto formuli: „*Bratři! Řád ČDS ukládá Vám před vstupem v řady naše složití slib, že věrně splníte úkol řádem nám vytyčený a že tak činíte po dobrém uvážení z vlastního pudu a lásky k naší drahé vlasti jako to věrní synové národa československého!*“ Pak byl přečten první bod organizačního řádu ČDS a starosta dále pokračoval: „*Vítám Vás bratři jménem všech československých dobrovolníků v řady bojovníků*

¹⁵⁸ *Památce Jana Čapka*, s. 32.

¹⁵⁹ SZM, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918, inv. č. EIII/24, *Piccole storie* (slabikář italštiny)

Tamtéž, EIII/93, *Obrazový průvodce po Římě a Pompejích, Neapoli a Miláně v italském jazyce*.

¹⁶⁰ „*Co říká Váš vůdce?*“ in: *Památce Jana Čapka*, s. 18.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 90. Dopis Jana Čapka OČSNR v Římě ze dne 10. ledna 1918. Toto postavení potvrzují rovněž dopisy spolupracovníků, kteří ho v lístcích titulovali prostě „*Capo dei ceco-slovacchi*“ = vůdce/šéf Čechoslováků. VÚA-VHA, Ka 4, inv. č. 201, dopis jistého Knoblocha adresovaný Janu Čapkovi 10. března 198 z Pietole (Mantova).

¹⁶² Tamtéž, Ka 1, inv. č. 7, zápis o schůzi širšího výboru z 19. ledna 1918.

za svobodu – volnost – rovnost a bratrství našeho národa! Podáním ruky a slovem – slibuji v dobách dobrých i zlých a „Nazdar“ беру slib Váš na vědomí za Československý dobrovolnický sbor.“¹⁶³ Hned na počátku se tak vytvářelo pouto mezi jednotlivými členy a starostou, zastupujícím ČDS.

Pravidelný styk a posílení Čapkova vlivu pak zajistila zmíněná instituce *denního rozkazu*, který začal na základě návrhu užšího výboru Čapek vydávat od 10. dubna 1917. Každé dopoledne se důvěrníci scházeli u Čapkova baráku, aby v denním rozkaze vyslechli usnesení, výzvy a upozornění užšího výboru a starosty, které pak tlumočili svěřeným dobrovolníkům. Snad netřeba dodávat, že dodržování rozkazu bylo závazné a vedlo k utužení kázně. Čapek si pečlivě vedl knihy těchto rozkazů, do kterých také vepisoval své poznámky a postřehy. Dnes jsou tyto knihy, dochované ve fondech VÚAP, cenným pramenem poznání jeho činnosti v rámci ČDS. Další změna, jež posílila autoritu starosty, byla pravidelná pořadová cvičení. Ty byly na Čapkův návrh zavedeny od 1. června 1917. Vycházely ze sokolského systému a konaly se vždy jedenkrát týdně. Všele komise zodpovědné za cvičitele stál starosta Sboru a je tak pravděpodobné, že větším cvičením velel sám.¹⁶⁴ Ostatně, sokolství hrálo v dobrovolnickém hnutí v S. M. C. Vetere významnou úlohu, jak si ukážeme v následující kapitole.

Budování Tyršova vojska – Čapkova koncepce odboje

„Idea Tyršova, kterou v Itálii vedl k uskutečnění bratr Jan Čapek z Dombrové, blížila se k nejvyšší vytyčené metě: k československé armádě.“¹⁶⁵

Na sokolských zásadách Tyrše a Fügnera byl budován morální a ideový podklad dobrovolnických útvarů později nazvaných československé legie.¹⁶⁶ Tělesná příprava, disciplína, názvosloví a schopnost vojensky se organizovat měla svůj původ v sokolství, jak ve svých pamětech poznamenal Edvard Beneš.¹⁶⁷ Příslovečné bratrství, demokratičnost, rovnost a dobrovolná kázeň, tedy atributy, které tolik odlišovaly naše legionáře od regulérních dohodových vojsk, pramenily z Tyršova učení.

¹⁶³ Tamtéž, Ka 2, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno.

¹⁶⁴ Tamtéž, inv. č. 7, zápisy užšího výboru ČDS.

¹⁶⁵ LIBIŠ, František: *Ve stínu Apenin a Alp*, Brno 1928, s. 15.

¹⁶⁶ První jednotky dobrovolníků vznikly již na počátku války v srpnu roku 1914. Rekrutovaly se z řad našich krajanů žijících v dohodových státech. Ve Francii to byla rota Nazdar, jejíž jádro tvořili členové pařížského Sokola a pro niž se stal sokolský pozdrav nominativním. V Carské říši byl pak jedním z hlavních organizátorů tzv. České družiny JUDr. Václav Vondrák, dlouholetý starosta kyjevského Sokola.

¹⁶⁷ BENEŠ, Edvard: *Světová válka a naše revoluce*, díl II, Praha 1930, s. 68-69.

Na samotné téma úlohy Sokola v československých legiích bylo napsáno mnoho knih a článků,¹⁶⁸ přičemž nejaktuálněji tuto problematiku shrnul Robert Sak ve své biografii Miroslava Tyrše.¹⁶⁹ Dle něj už pátý sokolský slet z roku 1907 mnohým divákům připadal jako mobilizace národního vojska připraveného k odboji proti Rakousku.¹⁷⁰ Legionářský spisovatel Rudolf Medek viděl v Sokolu přímo prvotní armádu Čechů a Slováků (sic!) a legie jejím přirozeným nástupcem, což je náhled v mnohém blízký Čapkovu. Ostatně na počátku války se v Rusku mnozí dobrovolníci podívovali nad nízkým počtem sokolských učitelů, kteří se rozhodli vstoupit do České družiny, neboť sokol a dobrovolník v jejích myslích znamenalo totéž: „*Náramně mne to rozčilovalo a zlobil jsem se na všechny ty sokoly – učitele tělocviku, kteří si přinesli s sebou jen velmi málo odbojného ducha Tyršova. ... Ani první sokol, hlava všech našich učitelů na Rusi Franta Erben, mezi nás nepřišel a našel pro sebe dosti výmluv, aby uspal své sokolské svědomí. Historie jim toho nikdy nezapomene, že zklamali, když přišel jejich čas, a oni – předurčení, aby byli vůdci tohoto svatého hnutí – umyli si prostě ruce a zůstali stranou.*“¹⁷¹ Rezervovaný postoj Františka Erbena, předního sokolského předáka v Rusku,¹⁷² byl legionáři

¹⁶⁸ Výběrově: ZEMEK, Oldřich: *Ideál Tyršův a legie*, in: Družina Československých legionářů 26/1, 9. 7. 1920, s. 1.

R. MEDEK: *Sokol a legie*, in: Věstník Sokolský 39/28, 28. 9. 1926, s. 1-4.

KUDELA, Josef: *Sokol a legie*, Brno 1930.

¹⁶⁹ SAK, Robert: *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, Praha 2012, s. 233-237.

¹⁷⁰ Právě na něm poprvé zazněl Kmochův pochod „*Za praporem sokolským*“, za jehož bojových slov pochodovaly sevřené řady sokolů na letenské pláni. Pro ilustraci stačí vzpomenout první sloku:

„*Spějme dál, statně dál,
za sokolským praporem!
Dokud boj neustal,
v poutech úpí rodná zem.
Dokud bouř kolem zní
každý na svém místě buď!
A kdo se odrodí
čepel vem tu zrádnou hrud!*“

¹⁷¹ KŘÍŽ, Adam: *Starodružiník pod prvním praporem, deník legionáře Adama Kříže*, Praha 2014, s. 15. Srov. ANM, f. Husák Otakar, Ka 1, deník (1. část „Jdi!“), s. 115., Zklamaný Josef Jiří Švec vypočítával, že ze zhruba 200 sokolských učitelů tělocviku na Rusi jich zpočátku vstoupilo do České družiny pouze 8. in: ŠVEC, Josef Jiří: *Deník plukovníka Švece*, ed. KUDELA, Josef, Praha 1926, s. 46.

¹⁷² František Erben (27. 11. 1874 – 9. 6. 1942) byl významný Sokol a medailista ze světových šampionátů v gymnastice z let 1907 a 1909. V témže roce přenesl své působení do Petrohradu, kde pracoval jako hlavní cvičitel nově zřízené Hlavní tělocvičné a šermířské školy pro přípravu armádních důstojníků. Pod jeho vedením si škola získala všeobecného věhlasu a roku 1910 se sokolský tělocvik stal základem tělesné přípravy carských vojáků. V témže roce se Erben také stal náčelníkem Svazu ruského sokolstva. Po první světové válce přenesl své působení zpět do vlasti. Zemřel 9. června 1942 na popravišti za schvalování atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. In: KÖSSL, Jiří – ŠTURMBAUER, Jan – WAIC, Marek: *Kapitoly z dějin tělesné kultury*, Praha 2018, s. 110-111.

obecně kritizován.¹⁷³ Také Jan Čapek ještě počátkem roku 1918 vyjadřoval zklamání nad tím, že Erben nestál v čele odboje na Rusi (do legií vstoupil teprve po bitvě u Zborova).¹⁷⁴

Na rozdíl od něj Čapek romantické představy o predestinovaném sokolském vůdci revolučního boje za národní svobodu naplňoval dokonale. Působení v dobrovolnickém hnutí pro něj bylo plněním sokolské povinnosti – tedy samozřejmostí. Dle Čapka se „*branné bratrstvo československé*“,¹⁷⁵ jak o něm hovořil Medek, mělo v průběhu války přetvořit v revoluční národní vojsko. Právě v tomto duchu pak také vedl a budoval ČDS.¹⁷⁶

Hned na jedné z prvních schůzí užšího výboru 26. ledna 1917 navrhol, aby dobrovolníci mezi sebou jednali a mluvili bratrsky, tedy aby si tykali, oslovovali se „*bratře*“ a zdravili sokolským „*Na zdar!*“, jak tomu bylo zvykem v Sokolu.¹⁷⁷ Od počátku doporučoval Čapek dobrovolníkům pěstovat tělocvik, 28. dubna 1917 pak již v denním rozkaze přímo vyzýval dobrovolníky, aby vstoupili do Sokola a pilně cvičili.¹⁷⁸ Pro potřeby pravidelných nástupů žádal velitele jednotlivých baráků, aby namísto německých povelů používali povely české, které za tímto účelem v půli března vyhotovil, vycházející přitom ze sokolského názvosloví.¹⁷⁹ V květnu v dopisech zasílaných domů přímo žádal o kopii „*Výkladu cvičení pořadových dle povelů přijatých cvičitelským sborem Č.O.S.*“¹⁸⁰ z pera náčelníka České obce

¹⁷³ Dle Švece byl Erben pozván již při zřízení České družiny na besedu se sokoly-legionáři, aby tam ujednal způsob komunikace se sokolstvem v Čechách. Výsledek jednání však byl nevalný a tehdejší velitel družiny si na Erbenovi vymohl pouze osobně podepsaný dokument stvrzující její existenci a líčící její cíle. Dokument pak jako důkaz přenesl do Českých zemí jeden z tajných kuryrů Alois Nessý (viz kapitola „*Orlovská aféra*“). In: Tamtéž, s. 53-54.

Není rovněž bez zajímavosti uvést, že sám Erben se vstupem do Družiny váhal a legionářské řady rozšířil až po věhlasné bitvě u Zborova. Právě pro svou liknavost a počáteční nedůvěru byl ve dvacátých letech nařčen z nesokolského jednání během války, doslova pak že „*nezachoval se za války na Rusi sokolsky, to jest, že Sokolství mu nebylo přesvědčením a životním krédem, nýbrž pouze zaměstnáním*. S autorem výroku se soudil a soud prohrál. Co by asi k celému procesu poznamenal Jan Čapek? In: *Družina československých legionářů 7/10*, 5. 3. 1926, s. 6-7.

¹⁷⁴ ANM, osobní fondy, f. Hlaváček František (1876 – 1974), dopis Rudolfa Knoblocha ze dne 25. 7. 1922. „*Těžce nesl br. Čapek, že ještě v únoru 1918 – v hodině 12-té – jak to nazval, br. Erben na Rusi nestál v čele odboje na Rusi.*“

¹⁷⁵ R. MEDEK: *Sokol a legie*, s. 3.

¹⁷⁶ „*Osobnost Čapkova vysoko vyčnívá nad úroveň mas sokolských. I mnozí předáci, pracovníci a činovníci sokolští – a byl jich také dost v zajateckých táborech – daleko zůstávali za Čapkem a postupovali jen opatrně a zvolna, když on mužně a sebevědomě kráčel za poznanou pravdou a uznanou povinností.*“ In: RYBKA, Jan: *Idea sokolská v rozvoji československého dobrovolnického sboru*, in: Památce Jana Čapka, s. 49-67.

Dále výběrově: MÁNEK, Josef: *Sokolská idea a ČDS*, in: *Československý legionář 2/9*, 14. 1. 1927, s. 8-9.

BOŘIL, Jan: *Revoluční hnutí v Itálii*, Praha 1923, s. 12-13.

J. KUDELA: *Sokol a legie*, s. 14-17.

¹⁷⁷ Do té doby vidíme v zápisech střídavá oslovení „*kolega*“ nebo „*bratr*“. in: VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 6., zápis výborové schůze z 26. 1. 1917.

¹⁷⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, záznam z 28. dubna 1917.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ VANÍČEK, Jindřich: *Výklad cvičení pořadových dle povelů přijatých cvičitelským sborem Č.O.S.*, Praha 1912.

sokolské Jindřicha Vaníčka.¹⁸¹ Sokolská průprava tak sloužila k tělesné a branné přípravě dobrovolníků pro budoucí pobyt v zákopech.¹⁸²

V této souvislosti je pozoruhodné, že jeden z prvních rozporů s dobrovolníky v táboře vznikl právě na půdě „Kroužku zajatců „Sokol“. Ve své podstatě šlo o dva odlišné názorové směry na úlohu Sokola za války. První proud reprezentoval náčelník zajateckého Sokola Antonín V. Formánek, před válkou sokolský předák v Brně. Dle něj se měl Sokol starat o tělesnou, mravní a osvětovou výchovu svých členů, kteří pak doma zaplní prázdná místa po zesnulých bratřích, čímž nejlépe poslouží vlasti. Předválečná apolitičnost Sokola se v jeho očích dostávala do přímého rozporu s aktivní účastí v protirakouském odboji. Mnozí se měli Formánka dotazovat, jestli má Sokol něco společného s „desítkou“, tedy jestli se vstupem do něj nedopouští vlastizrady, na což Formánek odpovídal: „*Ne, tady je Sokol, a tam je to dobrovolné. Oba spolky nemají nic společného*“.¹⁸³ Na ustavující schůzi Sokola mělo dokonce zaznít, že dobrovolníci jsou „*bláznivými kluky, kteří se vojančiny ještě nenažrali*“, za což si barák č. 25 – sídlo sokolského kroužku, vysloužil od dobrovolníků přezdívku „*Rakousko*“.¹⁸⁴

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že obě organizace stály proti sobě, nebyla by to však pravda. Od konce února 1917 vstupovalo do řad Sokola čím dál tím více dobrovolníků, a naopak spousta sokolů vstoupilo do ČDS. Tak postupně vznikala proti starému vedení opozice sokolů-dobrovolníků, jejichž ideovým vůdcem byl Jan Čapek. Formánek se později nechal slyšet: „*Bratr Čapek na mě pořád leze, abych už se zachoval po sokolsku a vstoupil do sboru českých dobrovolníků, ale já mu na to odpovím článkem ve Věstníku Sokola.*“¹⁸⁵ A tak došlo k názorové přestřelce na stranách *Věstníku* (Formánek) a tiskového orgánu ČDS *V Boj!*, kde Čapek vedl rubriku „*Sokolská hlídka*“. Názory prvně jmenovaného jsme již nastínili, Čapkův pohled pak nejlépe vystihuje jeho výzva k sokolům v prvním čísle měsíčníku *V Boj!*, kterou uvádíme v plném znění:

¹⁸¹ *Bratr Jan Čapek*, s. 20.

¹⁸² Zcela obdobně byla na sokolském systému založena fyzická příprava legionářů v Rusku, kde mezi nejznámější instruktory patřili sokolští cvičitelé Antonín Číla a Matěj Němec. VÁCHA, Dalibor: *Bratrstvo, všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914-1918)*, Praha 2015, s. 33, 261.

¹⁸³ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 23, opis protokolu čestné rady s p. Formánkem, náčelníkem T. J. Sokol v S. Marii C. V., nestránkováno.

¹⁸⁴ LIBIŠ, František – HRUŠKA, Ladislav: *Pod prapor odboje*, Brno 1927, s. 15-16. Srov. vzpomínka Josefa Dudka na obdobnou situaci v důstojnickém táboře Monte Cassino: „*Mezi Rakušáky vyniká zvláště nadporučík Habětín - býval prý starostou Sokola v Praze na Vinohradech. V táboře cvičil a vedl Sokoly, ale když došlo na přihlášky do českého vojska, odepřel. Je prý pro zachování Rakouska - on prý to ví lépe než ti mladíci, čeho je nám Čechům zapotřebí. To je divné!*“ in: Osobní archiv Jiřího Dudka, *Josef Dudek – Deník italského legionáře*, s. 82.

¹⁸⁵ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 23.

Bratři Sokolové!

Proved'me hesla ve skutky! V dnešní velké době dokažme, že jsme je cítili a jim rozuměli. „Co Čech, to Sokol“, hlásali jsme doma. Dnes „Co Sokol, to český dobrovolník“ volá naše vlast k Vám, k těm, kteří jdouce ve šlépějích velkého ducha zakladatele Sokolstva Dr. Miroslava Tyrše, jste se připravovali na obranu vlasti.

„Brannost národní – Paže tuž, vlasti služ“ voláme stále, ukažme, že jsme jeho odkazu vážili, a byli Sokoly nejen tělem, ale i duchem.

„Až k metě nejvyšší! – Ted', a nebo nikdy“, volám válečným heslem českých dobrovolníků. Máme příležitost a možnost mety dosáhnouti, a jen slaboch, ctitel papírových hesel zůstává zpět.

Bratři! Dnes jest doba, kdy dokázati máme, že skutečně jsme i za oběť našich nejsvětějších statků, našich životů „Národa jeho stráží.“¹⁸⁶

Na zdar!

Jan Čapek

Následovalo několik dalších statí, přičemž vliv dobrovolníků neustále rostl. Spor gradoval na počátku května 1917, kdy byl před čestnou radou Sokola Formánek žalován kvůli urážlivým výrokům na adresu vedení ČDS a živelným protirakouským projevům sokolů na počátku války ve Francii a Rusku. Celá záležitost se nakonec smírně vysvětlila a Formánek se za některé špatně pochopené řeči omluvil.¹⁸⁷ K definitivnímu rozřešení došlo 23. června 1917, kdy stávající vedení Sokola odstoupilo a jejich místa hned druhého dne zaujali členové ČDS. Nový starosta prof. Jan Rybka, zahraniční jednatel Sboru, pak na schůzi připomněl: „že nám není potřeba „Sokolů“, kteří jen setrvávají na pěstování těla, nýbrž „Sokolů“, kteří se hrdinně postaví v boj za osvobození naší drahé vlasti úpící ještě pode jhem našich staletých utlačovatelů – Habsburků.“¹⁸⁸ Nakonec tedy zvítězil Čapkův „revoluční“ směr a sám Čapek se stává v krátké době členem výboru, cvičitelem a nakonec i náčelníkem zajateckého Sokola (viz příloha č.

¹⁸⁶ ČAPEK, Jan: *Sokolstvo*, V Boj 1/1, 31. 3. 1917.

¹⁸⁷ Přitom je zvláštní, že Formánek společně se starostou Sokola Hynkem Šípkem podali 25. dubna 1917 přihlášku do ČDS a o tři dny později složili čestný slib. VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 11, zápisy z výborových schůzí. Srov. „A tito „vlastenci“ ve své podivné opozici proti Sboru, přihlásili se pojednou také do řad dobrovolných. Dokonce i sám náčelník Sokola se přihlásil. Ne snad z toho důvodu, že by byli konečně přesvědčeni o velikosti a důležitosti myšlenky, ale proto, že chtěli boj proti Sboru zanést na jiné pole. Ukázalo se to záhy.“ in: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 22. Srov. Za dva měsíce oba zmínění ze Sboru vystoupili. in: VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 7, zápisy z výborových schůzí.

¹⁸⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 5, inv. č. 289, zápisní kniha schůzí kroužku zajatců T. J. Sokol – zápis ze schůze 24. června 1917.

8).¹⁸⁹ Proniknutí revolučního náboje ČDS do řad zajateckého Sokola ztvárnili plakáty, vytvořené u příležitosti sokolského cvičení v novém táboře v červenci 1917. Na jednom z nich byl zobrazen sokol-dobrovolník srážející šavlí přilbu německému vojákovvi, stojící přitom na roztrhaném rakouském praporu. V pozadí se pak rýsovala silueta Vídně, do které bily blesky (viz příloha č. 6).¹⁹⁰ Někteří členové dokonce žádali, aby pod heslem „*Co Sokol, to dobrovolník*“ bylo členství v Sokole podmíněno členstvím v ČDS. Přestože byl Jan Čapek nejprřednějším zastáncem této myšlenky, zaujal v tomto případě smířlivější stanovisko, neboť chápal, že k tak závažnému rozhodnutí je třeba důsledná rozvaha, které by sokolská průprava mohla prospět.¹⁹¹ Po celou dobu své existence tak obě organizace stály vedle sebe, přičemž Sokol měl zodpovídat za tělesnou a brannou přípravu dobrovolníků, zatímco ČDS se zabýval záležitostmi informačně-propagačními a osvětovými. Na poslední schůzi zajateckého Sokola v Padule Čapek přednesl návrh: „*aby bratři, kteří šťastně se vrátí osvobozené vlasti na paměť toho, co Sokol znamenal pro revoluční hnutí a co vykonal, přičinili se o založení svobodné jednoty sokolské v některém městě italském.*“¹⁹² Jeho přání se naplnit nepodařilo.

Sokolská symbolika se rovněž objevila v propagandě ČDS. Na patrně nejslavnějším obraze z produkce italských legionářů „*Za Svobodu*“ Břetislava Bartoše (viz příloha č. 3), který tolik zapůsobil na duše českých a slovenských zajatců, je ústřední postavou nesoucí červenobílý prapor odboje mladý krojovaný sokol. Je příznačné, že když pak Bartoš portrétoval Čapka, nechal se starosta Sboru zvěčnit v červené sokolské košili (viz příloha č. 9). V jednom z denních rozkazů sháněl Čapek pro zamýšlený prapor ČDS mezi dobrovolníky hliník (prsteny, knoflíky, polní lahve atd.), aby mohla být zhotovena kovová hlavice v podobě sokola dle Bartošova návrhu.¹⁹³ V hektografovaném „*Zpěvníku československých vojáků*“, vydávaném ČDS, se objevují hned tři sokolské písně *Spějme dál*, *Lví silou* a *Hymna Sokolů*. Odkaz na sokolství se

¹⁸⁹ František Bednařík se po letech o celém sporu vyjádřil o poznání smířlivěji. Dle něj měly obě organizace stejný cíl a šlo spíše o osobní antipatie „*v jádru dobrých, ale vlažných povah.*“ In: F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 176. Toto tvrzení nakonec potvrzuje rovněž fakt, že se později Antonín Formánek stal italským legionářem.

¹⁹⁰ VÚA-VHA, fotoarchiv, zajatecké tábory Itálie. – foto ze zajatecké výstavy v Padule, oddíl Sokola.

Tento plakát se poprvé objevil jako výzdoba slavobrány na sokolském cvičení v Padule 22. července 1917. Na žádost loajálně smýšlejících zajatců, kteří se cítili podobnými výjevy býti uraženi, však musel být odstraněn. Objevil se pak na umělecké výstavě v oddělení věnujícím se Sokolu. in: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 40. Srov. F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 302.

¹⁹¹ J. RYBKA: *Idea sokolská*, in: Památce Jana Čapka, s. 65-66. Až v lednu roku 1918 bylo odhlasováno upravit článek č. 4 ve stanovách Sokola: „*členem Tělocvičné jednoty Sokol může být každý příslušník národnosti československé, přihlásivší se do československé armády.*“ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 5, inv. č. 289, zápisní kniha – zápis ze schůze 31. ledna 1918.

¹⁹² *Památce Jana Čapka*, s. 66.

¹⁹³ Nakonec se dostatek materiálu na kovovou hlavici sehnat nepodařilo, a tak už 19. listopadu 1917 Čapek sháněl řezbáře pro vyhotovení dřevěného sokola na žerď praporu. in: VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno. Srov. F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 289.

objevil také v nově zkomponovaném *Pochodu českých dobrovolníků*.¹⁹⁴ A tak zatímco u ruských legionářů postupně převládla husitská symbolika, v případě dobrovolníků v Itálii jasně převažovala tradice Sokola, ačkoliv bychom zde odkazy na husitství rovněž našli (např. zadní deska kroniky ČDS, vyzdobená cepem, řemdihem a kalichem).¹⁹⁵

Tato sokolská průprava ČDS se následně projevila i v řadách československé legie v Itálii. Na své nové alpské klobouky si legionáři nechávali vyšívat sokola s červenobílým znakem na hrudi a po vzoru sokolských čapek si u kokard měnili původní orlí pera za pera sokolí.¹⁹⁶ Dne 20. září 1918 se pak v Římě konaly vojenské tělocvičné a sportovní závody, jichž se účastnili zástupci všech dohodových armád na italské půdě (italská, francouzská, britská a americká). Vojenský zástupce ČSNR v Itálii Jan Šeba, který byl pověřen sestavením československého oddílu, přirozeně sáhl do sokolských řad. Jan Čapek už tehdy nebyl mezi živými, ale Šeba vzpomínal, že „*ve sboru v Itálii byli znamenití sokolští pracovníci bratři Formánek (!) a Burger, kteří moji kompozici (upravená prostná cvičení s puškou z V. všesokolského sletu, pozn. aut.) ještě zdokonalili a provedli výběr 300 borců pro římské vystoupení.*“¹⁹⁷

Čechoslováci neměli na závodech konkurenci – prvenství získali v prostných, hromadném vystoupení, defilé i ve cvičení na náradí. Překonáni byli pouze v atletice, ovšem v celkovém součtu bodů zvítězili a získali tak velkou bronzovou sochu antického atleta. Následujícího dne, několik set kilometrů severně v horách nad Gardským jezerem, odrazili legionáři 33. a 34. střeleckého pluku útok rakouských oddílů na kótu 703. Do historické paměti vešlo toto vítězství pod názvem *Bitva na Doss Alto* a stalo se symbolem bojů československých legionářů v Itálii.

Slezské motivy

Jan Čapek nedělal mezi dobrovolníky rozdílu. Ve sboru nemělo hrát žádnou roli politické stranictví, vyznání nebo zemské různice. Několikrát bratry napomínal v denních rozkazech, že se mají mírnit ve výrazivu a nevytýkat spoluzajatcům náboženství nebo moravskou, slezskou či slovenskou příslušnost.¹⁹⁸ Dle všeho však přeci jen více tíhnul ke krajanům ze Slezska, v jejichž společnosti mu bylo nejlépe.¹⁹⁹ Ostatně už v roce 1901, kdy

¹⁹⁴ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 8, *Zpěvník československých vojáků*.

¹⁹⁵ Tamtéž, Ka 1, inv. č. 5, Kronika ČDS.

¹⁹⁶ F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 548.

¹⁹⁷ ŠEBA, Jan: *Jan Šeba, paměti legionáře a diplomata*, ed. DEJMEK, Jindřich, Praha 2016, s. 101.

F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 774.

¹⁹⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno.

¹⁹⁹ *Bratr Jan Čapek*, s. 44-45.

přenesl své působíště na Těšínsko, si jeho přátelé všimli, že velmi brzy srostl se slezským prostředím.²⁰⁰ O několik let později, v zajateckých táborech v Itálii, už o sobě s humorem hovořil jako o „Chacharovi“.²⁰¹ Hrdé přihlášení ke Slezsku se promítlo do jeho novoročního provolání určeného pro československé časopisy v zahraničí - *Slezanům a krajanům z kraje Bezručova!*, které rovněž doplnil zdravicí Dr. Josefu Kudelovi, Vladimíru Chalupovi a Josefu Davidovi jménem všech krajanů-dobrovolníků z ČDS.²⁰² Už z názvu je patrné, že Čapek čerpal z Bezručových *Slezských písní*, které pro své zachycení sociální bídě ale zejména odnárodnění Slezanů vinou germanizačního tlaku souzněly s ideovým světem legií, a proto obecně patřily k nejoblíbenějším sbírkám poezie mezi legionáři.²⁰³ Básně Petra Bezruče na různých akademiích pořádaných Sborem velmi rád přednášel mladý akademický malíř z Frenštátu²⁰⁴ – Břetislav Bartoš.²⁰⁵ Pro Jana Čapka pak měly zvláštní, osobní význam. Jako horník a přední český předák v kraji denně vnímal lyricky zachycené děje. Když si pak uvědomíme, že v době Čapkova nasazení v militarizovaných dolech byl vrchním velitelem rakousko-uherské armády arcivévoda Bedřich Rakousko-Těšínský, údajný Bezručův „markýz Gero“, vidíme jeho užití *Slezských písní* v zcela nové, konkrétní rovině. I po letech má provolání působivý efekt, jako by se básnickovy vize Čapkovými činy zhmotňovaly a stávaly se skutečností. Takto za užití veršů známe básně *Ostrava* burcoval Slezany do boje za národní svobodu:

Bratři a krajané!

Stavíce se do řad české revoluce, do předních šiků v boji za svobodu národa, zdravíme Vás v pevném přesvědčení, že ani jeden nás nezradíte, pamětlivi jsouce našich dějin, kdy stavíce se mezi první – poslední opouštějí boj!

„Moravané a Slezané kladouce poslední odpor“ jest psáno pod historickým obrazem „Bitva na Bílé hoře!“ Ano – i dnes budeme klásti odpor do posledního muže, do jedné paže –

²⁰⁰ Čapkův památník, s. 9.

²⁰¹ FLEISCHMAN, Václav: *Paměti lékaře 1910-1920*, Praha 2002, s. 329.

²⁰² Příloha k dopisu Odbojce ČSNR v Římě, datovaném 10. ledna 1918. Citováno dle: *Bratr Jan Čapek*, s. 45-46.

Srov. BEDNAŘÍK, František: *List Slezanům*, Moravský legionář 28/6, 8. 7. 1926, s. 5.

²⁰³ Petr Pištělka, který stál za grafickou úpravou vydání z Jekatěrinburgu roku 1918, určeném pro ruské legionáře, si poznamenal: „Bezručovy básně byly nám tehdy revoluční modlitbou a toto vše vedlo mě k tomu, že upravil jsem je jako kancionál, jenž by nám všem byl drahou relikvií.“ In: PIŠTĚLKA, Petr: *Sibiřské vydání Bezruče*, Bibliofil VIII, 1931, s. 10-12.

²⁰⁴ Dnes Frenštát pod Radhoštěm.

²⁰⁵ „Rád na různých akademiích recitoval Bezručovy „Slezské písně“ a zamilovaným jeho místem v nich bylo „...a jak vesele dovedem žít a pít, tak vesele na poli padnem!“ in: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 70. Srov. BEDNAŘÍK, František: *Břetislav Bartoš, malíř umělec a obětavý šířitel československého odboje v Itálii*, Brno 1927, s. 8.

pokud nevybavíme národ náš zpod jha a spáru zlotřilých Habsburků – pochopů to teutonských Hohenzollernů – a pokud národu svobody a samostatnosti nevybojujeme!

Nesmí býti více „Markýz Géro“ pánem na Slezské – budiž našim heslem – ale také nesmí nikdo z nás chyběti v československé armádě: neb stejným dílem účtovati budeme s každým, kdo zrádcem se stal, zůstav mimo řady naše.

Písně našeho Petra Bezruče bud'ťež nám vždy zářivým vzorem a povzbuzením, že „ted' anebo nikdy“ nadešla doba, kdy máme ztrestati všechny hříchy na národu našem po staletí páchané, které on všechny shrnul ve „Slezské písně“, abychom nikdy nemohli zapomenouti na zúctování!

Ano – dnes nadešel den, kdy zúctujeme!

*„Všichni vy na Slezské, všichni vy, díím,
nech je vám Petr neb Pavel,
mějž prs kryt krunýřem ocelovým,
tisícům k útoku zavel,*

*Všichni vy na Slezské, všichni vy, díím,
hlubokých páni vy dolů,
přijde den, z dolů jde plamen a dým,
přijde den, zúctujem spolu!“*

S bratrským pozdravem „na zdar“ a na shledanou v československé armádě, českosl. státě a našem Slezsku!

*Českoslovenští dobrovolníci v Itálii
z „kraje Bezručova“*

Kontakt s domovem

Jak jsme měli možnost vidět již v předchozích kapitolách, Jan Čapek udržoval po celou dobu zajetí písemný styk s domovem, především se svou rodinou a bratry sokoly z MS župy. Pozorný čtenář v těchto lístcích odhalí spoustu metafor, jinotajů a šifer, kterými se snažil on a jeho bratři obelstít cenzorský úřad a sdělit informace, které byly závadné a nemohly být napsány otevřeně. Časté bylo třeba zaobalení do rodinných vztahů – pozdravuj Vlastu (Vlast), strýc z Ameriky pomůže (Spojené státy americké vstoupí do války), naopak strýc Vladimír se nějak divně tváří (Rusko po únorové revoluci, možný separátní mír), teta Čosa umřela (zrušení České

obce sokolské), vyučujeme ve 42 školách (funguje 42 jednot župy) apod.²⁰⁶ Některé Čapkovy dopisy byly obzvláště výmluvné: „*Pokud se týče vyrovnání těch starých účtů, tak mám pohotově několik tisíc a co nestačí vypomohou mi moji čtyři bratři se strýcem z Ameriky a tak chci našemu závodu po válce pevný základ dáti, by dobře prosperoval...*“²⁰⁷ Tedy mám k dispozici několik tisíc dobrovolníků, kteří za pomoci dohodových mocností (Velká Británie, Francie, Itálie, Rusko) a USA vyrovnají účty s Habsburskou monarchií a budou oporou našeho mladého státu. Tyto dopisy šly z ruky do ruky a byly předmětem vášnivých diskuzí na župních schůzích. Hádalo se, že Čapek má jakousi vysokou hodnost v legiích, snad dokonce že je generálem! Slezské sokolstvo tak bylo dobře informováno o Čapkově činnosti v Itálii.

Ne všechny lístky ovšem prošly cenzurou v pořádku. Jako důkaz velezrádných projevů sokolů v Itálii byl využit Čapkův dopis, zachycený 10. oddělením Ministerstva války, jenž bylo pověřeno sledováním činnosti válečných zajatců: „*Pod číslem Abt. 10. Kgf. Nr. 18.900/17 cituje generální štáb dopis válečného zajatce „Landsturm-Infanteristy“ 31. pluku Jana Čapka ze St. Maria Capua Vetere. Adresát není uveden. List zní: „Nad skolem ČOS netruchlete! (Generální štáb uhlí, že ČOS znamená České obec sokolská). Zde žije v plném lesku. Jsem zdravý a těším se na návrat. Nebude to však tak brzo, jak si představujete. S tou porážkou našich hostitelů to bude asi naopak. Rozumíme si dobře a víme už, jak to dopadne...Snad se sejdu i s Erbenem (generální štáb poznamenává, že je to známý agitátor v Rusku a Sokol). Vrátime se pak společně do vlasti.*“²⁰⁸ Dopis je mimo jiné zajímavý tím, že znovu poukazuje na to, jak Čapkovi splýval Sokol a boj za národní svobodu v jeden celek, čehož si zde všimly i příslušné c. a k. úřady. V květnu roku 1918 byl dokonce František Mosler z Opavy kvůli kontaktu s Čapkem pohnán k vojenskému referentu na magistrát, kde byl podroben výslechu. Záminkou byl dopis s kompromitujícím obsahem, po čemž raději Mosler většinu zbylých Čapkových lístků spálil.²⁰⁹ Úřady však o Čapkově velezradě věděly i z jiných zdrojů, jak si posléze ukážeme.

V záplavě sokolských ideálů a nadšeného boje za národní svobodu by nám málem také unikl obraz Jana Čapka jako člověka – milujícího otce rodiny. Po celou dobu u sebe nosil manžetových knoflíček s obrazem své ženy, který se dochoval v jeho pozůstalosti.²¹⁰ Vždy si našel čas, aby jí a svému malému synovi Jaroslavovi napsal láskyplný dopis a nikdy jim

²⁰⁶ SZM, historické oddělení, f. pozůstalost Jana Čapka, inv. č. 44, dopis B. Holase z Opavy z 20. 5. 1917. *Bratr Jan Čapek*, s. 23-27, 77-85.

²⁰⁷ Tamtéž. – dopis psaný 12. května 1917.

²⁰⁸ J. KUNZ: *Sokol a Rakousko*, s. 83.

²⁰⁹ *Bratr Jan Čapek*, s. 83.

²¹⁰ SZM, historické oddělení, f. pozůstalost Jana Čapka, inv. č. 16, manžetový knoflíček s obrazem Růženy Čapkové.

neopomněl popřát k narozeninám či jmeninám. „*Má vroucně milovaná ženuško*“ začíná jeden z jeho lístků, ve kterých svou choť povzbuzoval k zmužilosti a ujišťoval o lepší budoucnosti a brzkém návratu (viz textová příloha č. 1).²¹¹ „*Budoucnost nám vše nahradí. Uklidni se, duše má nejdražší, navrátím se ti, aniž se nazdáš a budeš mít pak ve mne podporu tu největší! Zažeň chmury těžké doby a zdraví své hled' si zachovati pro naše šťastné a brzké shledání!*“²¹² Svému chlapci pak psával o výletech, na které budou zase společně chodit po jeho návratu. Ptal se, jak mu jde učení a upřímně se těšil z dobrých výsledků. Přimlouval se u matky, aby ho dala na studie a nabádal jej, aby „*hodně těšil maminku, aby se jí nestýskalo po tatíčkoví.*“²¹³ Takto starostlivý otec Jan Čapek byl. Jeho poslední dopis rodině z 20. května 1918 končil slovy „*a tak letos na šťastné shledání.*“²¹⁴

Od založení ČDS do konce roku 1917

V předchozích kapitolách jsme nastínili strukturu Čapkem vedeného Sboru a rovněž definovali úlohu starosty v jeho rámci. Probrali jsme také některé myšlenkové aspekty, zejména Čapkem vnímanou roli sokolství v dobrovolnickém hnutí. Vratme se nyní k založení ČDS a ve stručnosti popíšme jeho historii v táborech Santa Maria Capua Vetere (dále S. M. C. Vetere) a Padula. Pro podrobnější studium této rozsáhlé látky odkazujeme čtenáře na příslušné prameny a literaturu, zejména pak na již citovanou Bednaříkovu „*Obrázkovou kroniku revolučního hnutí v Itálii 1915-1918*“.²¹⁵

Santa Maria Capua Vetere

Bezprostředně po založení Sboru informoval o jeho vzniku Josef Logaj dopisem vedení Československé národní rady (dále ČSNR) a Národní sdružení v Chicagu. Jan Čapek zase psal přednímu muži Sokola v Rusku Františku Erbenovi, kterého znal již z předválečných let. Oba žádali ve svých dopisech o brzký příjezd některého z členů ČSNR a také o zaslání vhodných letáků a tiskovin.

Prvotním cílem ČDS bylo pozvednout ducha českých a slovenských zajatců a informovat je o protirakouském odboji za hranicemi, o kterém mnozí z nich neměli žádných zpráv. V tomto ohledu byl Jan Čapek velmi dobře informován. Ferdinand Posker po válce vzpomínal, jak „*Tehdy znalosti naše a informace našeho spolužáka Emila Poskra se uplatnily*

²¹¹ Tamtéž, inv. č. EVIII/ 29, dopis Jana Čapka adresovaný jeho ženě Růženě ze dne 19. 11. 1915.

²¹² J. ZAHRADNÍK: *Čím jsme povinni bratru Čapkovi*, in: Čapkův památník, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 31.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ *Bratr Jan Čapek*, s. 27.

²¹⁵ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 159-337.

v míře co největší. Naše pohotovost a energie, s jakou jsme organizovali dobrovolnický sbor bez vyzvání a rozkazu... spočívala na přesných informacích podobného hnutí v Rusku.“²¹⁶ Přihlášky do „národní armády“ z prosince minulého roku byly obecně považovány za přihlášky do České družiny, proto Čapek apeloval na zahájení výuky ruského jazyka a žádal u velitelství o přesun do Carské říše.²¹⁷ Ostatně jak si ukážeme, víra v přesun na východní frontu a vstup do ruských legií přetrvávala mezi dobrovolníky až do léta 1917.²¹⁸

Sbor také dokázal v krátké době rozvinout rozsáhlou propagační, kulturní a osvětovou činnost. Pravidelnými se staly přednášky s politickou a národní tematikou. Užší výbor sbíral zprávy ze zahraničního tisku, které pak komponoval do plátku nazvaného „Denní oznamovatel“ a vylepoval na okna „desítky“.²¹⁹ Zanedlouho byl založen pěvecký sbor, hudební orchestr, později také divadelní kroužek a další. Dle čtvrtého bodu organizačního řádu měl ČDS připravovat dobrovolníky na nové poměry doma – začalo se tedy s vyučováním kurzu účetnictví, těsnopisu, polního hospodářství, zahradnictví atd. Pro výuku jazyků (ruština, italština, francouzština, angličtina) velitelství tábora dokonce uvolnilo jednu místnost. V druhé půli března členská základna čítala již na 320 dobrovolníků, a tak po následujících volbách (22. března 1917) Čapek navrhoval pro zefektivnění výše uvedené činnosti vytvořit specializovaná oddělení. Proto byl zřízen odbor přednáškový, redakční (zodpovědný za vydávání budoucího časopisu *V Boj!*) a zábavní. Od počátku byla navázána spolupráce s ostatními zajateckými kroužky, které živelně v táboře vznikaly. Krom Sokola patřil mezi nejmasovější kroužek fotbalový. Díky nenáročnosti na vybavení patřil fotbal k zdaleka nejoblíbenějším sportům pěstovaným zajatci.²²⁰ Na základě velkého zájmu záhy vznikla celá řada týmů (A. C. Sparta, Padula, Studentský team, S. K. Čechie, Meteor, Slovan, Viktorie aj.), přičemž jedním z prvních byl „Esercito Nazionale“²²¹ později přejmenovaný na S. K. Slavia, který byl složen výhradně z dobrovolníků.²²²

²¹⁶ F. POSKER: *Slezané v revolučním hnutí*, in: Zborovským hrdinům, edd. A. HOŘÍNEK – R. TLAPÁK, s. 57. Srov. „Dále svěřil jsem se vším Janu Čapkovi (náčelník „Sokola“ Orlovského který na základě informací stran mého poslání stál se hlavní a jediným organisátorem legii italských.)“ in: VÚA-VHA, f. KLEG, leg. spis Emila Poskera, „Služební výkaz“.

²¹⁷ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 1, inv. č. 11, zápis schůze z 25. ledna 1917.

²¹⁸ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 200.

²¹⁹ J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 62-68.

²²⁰ Oblíbenost fotbalu mezi Čechoslováky byla univerzální. O fotbale v ruských legiích se čtenář může dočíst v nedávno vydané monografii Dalibora Váchy. VÁCHA, Dalibor: *Ostrovky v bouři, každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918-1920)*, Praha 2016, s. 147-149, 268-269.

²²¹ „Národní armáda“

²²² V. TOLAR: *Sport v zajateckém táboře S. Maria C. V. a Padule*, Československý legionář 2/9, 14. 1. 1927, s. 12-13. Srov. F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 178-182.

Ovšem ne všichni zajatci se dívali na snahy Sboru vlídně. Krom obligátní šedé masy indiferentních jedinců se v táboře formovaly dva angažované proudy. Na jedné straně revolučně ladění dobrovolníci, na druhé pak loajální, prorakouští Češi. Řečeno táborovým slangem proti sobě stáli „velezářdci“ nebo „desertěři“ a „austrofilové“, humorně nazývaní „františkáni“²²³ nebo „taky Češi“. Jednotvárnou každodennost zajateckého života tak čeřily občasné slovní potyčky a šarvátky mezi oběma směry, doprovázející zejména veřejná vystoupení ČDS. Horlivější jedinci z řad loajálních Čechů pořizovali záznamy projevů a seznamy velezářdných dobrovolníků, které se v některých případech dostaly až k rukám rakousko-uherského státního aparátu.²²⁴ Tak šikovatel zeměbranceckého pluku č. 37 Alfred Moderlach po svém návratu ze zajetí (pravděpodobně byl jako invalida vyměněn) sepsal podrobnou zprávu o činnosti ČDS pro rakousko-uherský generální štáb, kterou doplnil jmenným seznamem 90 dobrovolníků. Mimo jiné v ní zachytil návštěvu Edvarda Beneše v táboře a ústřední úlohu *infanteristy* Čapka v dobrovolnickém hnutí. R-U generální štáb pak ve zprávě označil Čapka jako velitele legie (sic!).²²⁵ Také Sbor si ovšem vedl ve zvláštní knize podrobné záznamy o zajatcích nepřátelských ideám ČDS.²²⁶ V těchto sporech se Jan Čapek snažil působit smířlivě a napomínal horkokrevnější bratry, aby nikomu „frantíky“²²⁷ na čepicích nevytýkali.²²⁸ Posléze byli na základě žádostí vedení Sboru, ale i samotných prorakouských Čechů, nejzarytější odpůrci ČDS odesíláni do ostatních táborů.²²⁹

Největšího rozmachu dosáhlo hnutí dobrovolníků v S. M. C. Vetere po Velikonocích roku 1917. Sokol tehdy plánoval na 8. dubna své první velké veřejné cvičení. Sbor pak hned na další den naplánoval vlastní slavnost, jejímž středobodem mělo být odhalení obrazu B. Bartoše „Za Svobodu“ (viz příloha č. 3). Sokolské cvičení sklidilo velký úspěch, na „Václaváku“ bylo zřízeno improvizované cvičiště, kde sokolové za zvuku hudby odcvičili brněnská prostná, cviky na nářadí a jako zlatý hřeb postavili pyramidu z živých těl, na jejímž vrcholu rozprostřel poslední cvičenec český a italský prapor. Celou událost zakončila skladba „Kde domov můj.“²³⁰

²²³ Na základě čepicového odznaku s císařskými iniciály FJI – František Josef I., kterým se přezdívalo *frantíci*. Zvláště přílehou se tato přezdívka stala v novém táboře v Padule, který byl umístěn v starobylé kartouze.

²²⁴ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 3, inv. č. 81, Záznamy o zajatcích nepřátelských ČDS a austrofilech – výběrově záznamy důstojnického zástupce Josefa Gregora, svobodníka Josefa Vymětala aj. F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 75.

²²⁵ Záznam R-U generálního štábu pochází z roku 1918. In: J. KUNZ: *Sokol a Rakousko*, s. 84-85.

²²⁶ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 81, Záznamy o zajatcích nepřátelských ČDS a austrofilech.

²²⁷ Viz předchozí poznámka, někteří dobrovolníci si „frantíky“ pobíjeli prahy baráků, o něž si v deštivých dnech otírali bláto z bot. In: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 34.

²²⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno.

²²⁹ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*.

²³⁰ Cvičení se zúčastnilo zhruba 120 sokolů, mezi nimi asi 25 dobrovolníků. in: Tamtéž, s. 18-19.

Následující den se kolem poledne sešli dobrovolníci²³¹ a ostatní zajatci u zdravotního baráku, na kterém byl pod znaky Českých zemí a červenobílou vlajkou bílým rouchem zahalen Bartošův obraz. Pěvecký sbor zapěl písně „*Kdo jsi Čech*“ a „*Bývali Čechové*“, načež Jan Čapek strhl z obrazu roucho. Slavnostní řeč před odhaleným obrazem pronesl za ČDS učitel Josef Kolářský a na závěr slavnosti zazněla opět skladba „*Kde domov můj*.“²³²

Pozastavme se u krátkého rozboru Bartošova díla. Na obraze vidíme čtyři postavy, symbolizující Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko. Jsou oděny v národních krojích, přičemž ústřední postavou je zde mladý nadšený sokol nesoucí bíločervený prapor. Ostatní odhodlaně, bojovně hledí vpřed, ozbrojeni puškami a valaškou. Pod nohama jim leží mrtvá těla rakouských vojáků. Modely pro jednotlivé figury byli frenštátskému malíři vedoucí činitelé Sboru – zleva doprava Josef Logaj, Ferdinand Posker,²³³ Václav Vochoč a Jan Čapek.²³⁴ Je zvláštní, že Čapek zde nefiguruje v roli Slezana ale Slováka, což krom pramenů potvrzuje také dobře rozpoznatelná tvář u postavy s prvky slovenského kroje.

Pokusme si představit mohutný dojem, který musely obě slavnosti zanechat v duších zajatců, obracejících se ve svých myšlenkách k domovu. Kolik vjemů najednou působilo na jejich křehkou psychiku! Lehce podléhali nostalgii a emocím vyvolávaným národním písněmi, mocně na ně působil Bartošův obraz a emotivní tóny budoucí státní hymny, jejíž slova jako by byla stvořena pro krajany odloučené od domoviny. Zkrátka, úspěch „*Českých Velikonoc*“, jak byla později událost nazvána, byl obrovský. Počet přihlášených večer překročil hranici tisíce dobrovolníků a ostatní museli k zápisu druhého dne.²³⁵ Po sečtení všech přihlášek byl do záznamu výborové schůze z 14. dubna zanesen počet 1 375 dobrovolníků.²³⁶

V souvislosti s rapidním nárůstem členstva tehdy začal Čapek vydávat *denní rozkaz*, neboť pravidelný osobní kontakt s dobrovolníky již nebyl možný. Ve stejném čase také začal vycházet za redigování Josefa Logaje měsíčník *V Boji!*, zprvu psaný ručně (cca 20 kusů) a

²³¹ Dle údajů ze 4. dubna 1917 měl ČDS již 384 členů. VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 11, zápisy z výborových schůzí.

²³² VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 5, Kronika Českého dobrovolnického sboru v Sta Maria Capua Vetere, nestránkováno. – V kronice se mylně uvádí počet dorazivších dobrovolníků na 650. Srov. F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 19-22. V této verzi se odhalení konalo už v 10 dopoledne. Na začátku měl zaznít husitský chorál „*Kdož sú boží bojovníci*“ a Kolářského řeč doplnil také proslov Jana Čapka. Také finální píseň se liší – „*Kdo jsi Čech*.“

²³³ V jiných pramenech je to Josef Jura, čemuž nasvědčuje fakt, že s Jurosem se Bartoš dobře znal již z působení v táboře Finalmarina, kde měl o vytvoření obrazu začít uvažovat. Fysiognomie Josefa Jury ovšem zobrazené postavě příliš neodpovídá viz J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 33. Srov. HOREČKA, František: *Břetislav Bartoš, malíř národní tradice*, Brno 1928, s. 24-26.

²³⁴ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 5, Kronika ČDS.

²³⁵ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 19-22.

²³⁶ Tamtéž, inv. č. 11, zápisy z výborových schůzí.

posléze hektografovaný (cca 60-100 výtisků).²³⁷ Na konci dubna²³⁸ pak konečně do tábora dorazil delegát ČSNR Miroslav Božinov (Plesinger).²³⁹ Dobrovolníci Božinova uvítali v semknutých řadách a demonstrativně připravili vystoupení sokolů a hudebního sboru, které delegát za doprovodu Jana Čapka shlédl. Dle svých vlastních slov jel do Itálie agitovat a organisovat revoluční hnutí, a přitom zde již našel přes tisíc prvních dobrovolníků. Bohužel sděloval, že jednání o vstupu do spojeneckého vojska zatím není v konečné fázi, přesto zprávy o činnosti ČSNR, České družiny a pomoci amerických Čechů zapůsobily na zajatce blahodárně a odrazily se také v přílivu nových členů. Naopak ČSNR prostřednictvím Božinova zjistila netušený rozsah dobrovolnického hnutí v S. M. C. Vetere, které v Paříži považovali do té doby za jeden z mnoha dalších zajateckých kroužků, a mezi oběma orgány byl zahájen pravidelnější písemný styk.²⁴⁰

Květen byl měsícem rozsáhlých změn, vedoucích k postupné militarizaci Sboru. Nový organizační řád kodifikoval instituci *denního rozkazu* a zvyšoval pravomoc důvěrníků. Na konci měsíce čítal Sbor již 1 717 členů, kteří od června pod vedením starosty zahájili pravidelná pořadová cvičení. Ještě na konci posledního jarního měsíce však veliký rozruch vyvolala zpráva o příjezdu setníka České družiny, MUDr. Miloše Pučálky.²⁴¹ Jestli návštěva civilisty Božinova dobrovolníky povzbudila, tak příjezd důstojníka České družiny, do níž vkládali dobrovolníci v čele s Čapkem zatím největší naděje, vyvolala přímo nadšení: „*Ano, byla to opravdová*

²³⁷ J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 67-68.

²³⁸ Dle Kretšího však až 11. května 1917. in: J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 34.

²³⁹ Miroslav Plesinger-Božinov (18. 6. 1883 – 17. 1. 1963) byl Edvardem Benešem v červnu roku 1915 vyslán do Švýcarska na pas bulharského skladatele Vasilu Atanase Božinova, aby tam byl nápomocen T. G. Masarykovi. Shromažďoval informace ze zahraničního tisku pro potřeby odboje, psal články a stál také u zrodu *Československé samostatnosti*, oficiálního tiskového orgánu ČSNR. Po odjezdu Masaryka do Londýna se stal oficiálním zástupcem ČSNR ve Švýcarsku a na jaře roku 1918 byl povolán do Paříže, aby tam pracoval jako tajemník Edvarda Beneše. Po válce si nechal úředně ke svému rodnému příjmení připsat jméno *Božinov*, pod kterým byl znám v zahraničí.

²⁴⁰ J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 69.

F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 23-25.

²⁴¹ MUDr. Miloš Pučálka se již jako člen výboru petrohradského výpomocného spolku zúčastnil na počátku války porad, vedoucích k vytvoření České družiny. Po vzniku Svazu československých spolků na Rusi (březen 1915) byl společně s dosavadními politickými plnomocníky Družiny zvolen do šestičlenné vojenské komise Svazu se sídlem v Kyjevě. Stál za návrhy na přijímání ruských Čechů vázaných službou v carské armádě do České družiny a také na využívání českých odborníků z řad zajatců v ruských armádních závodech. V srpnu roku 1915 byl Svazem vyslán za hranice, aby navázal užší styky s krajany v Srbsku a na západě. V Srbsku stál společně s Dr. Boučkem v popředí nadějných vyjednávání o tvorbě čs. jednotek v rámci srbské armády. Na počátku roku 1916 se dvakrát sešel s T. G. Masarykem v Londýně, kde ho informoval o vývoji dění v revolučním hnutí v Rusku a Srbsku. Na jaře 1917 byl Štefánikem (sic!) vyslán do Itálie, aby tam organizoval revoluční hnutí, následně se vydal na Soluňskou frontu, kde působil jako lékař u ruských divízi. V roce 1918 byl povolán do francouzské legie k zdravotní službě. V meziválečné době působil v československém armádním zdravotnictví. O jeho dalších osudech se nepodařilo vypátrat informace. In: *Br. Plk. MUDr. Miloš Pučálka šedesátíkem*, *Československý legionář* 50/16, 14. 12. 1934, s. 3.

GRUND, Ladislav: *Češi a Slováci v Rusku v boji za státní samostatnost*, in: *Češi a Slováci v Rusku v boji za státní samostatnost*, ed. GRUND, Ladislav, Praha 1934, s. 28.

*přehlídka vojenská. Byl to druhý svátek českoslováckého dobrovolnictva, kdy ve dnech 25. a 26. května důstojník České Družiny, důstojník České revoluční armády k nám zavítal ... Přinášel nám vřelé pozdravy našich bratrů stojících již se zbraní na frontu ruském ... a tak jak mluvil k nám několika jednotlivcům (první den strávil Pučálka poradami s Čapkem a užším výborem ČDS, pozn. aut.), tak také vlil sílu i odvahu všem 17 stům dobrovolníků, kteří v hustých sražených řadách poslouchali tohoto duchem mladého, jarého, českého Sokolíka.*²⁴² Několik slov o možnosti přesunu na Soluňskou frontu nebo do Ruska pochopilo vedení Sboru po svém, zvláště když padla zmínka o projednávání návrhu s T. G. Masarykem.²⁴³ Nastaly horečné přípravy k odjezdu – výuka ruského jazyka se stala povinnou a dobrovolníci byli rozřazováni do praporů a čet. Odjezd se očekával každým dnem a mezi dobrovolníky panovalo neskrývané nadšení. Lehce v tomto kontextu pochopíme obsah dvou Čapkových dopisů z tohoto období: „*Těším se na Martina, že se s ním snad sejdu, neb mu půjdu v krátkém čase naproti. Piš mu, že mu přeji mnoho štěstí a šťastné shledání ve městě věrozvěstů (Soluň, pozn. aut.), kde on jest u kádru.*“ V druhém, datovaném 30. června 1917, pak: „*Již jsem na cestě proti Martinovi, snad i více známým. Doufám, že taková změna bude k našemu prospěchu. Nebudu-li dávatí o sobě zprávy, buďte bez obavy, proto ještě budu žítí, neb jen změna pobytu to zavíní...*“²⁴⁴ Právě na Soluňské frontě si svou vojenskou službu v rakousko-uherské armádě patrně odbýval Martin Šmírák, první náměstek župního náčelníka MS župy.

Místo odjezdu do řeckých zákopů však přišla vlašná zpráva – českoslovenští zajatci budou přesunuti jižněji do nového koncentračního tábora v Padule. Naděje se rozplynula a mezi dobrovolníky zavládlo všeobecné zklamání, umocněné oznámením o vyslání 2 000 zajatců na polní práce po celé Itálii. Souběh neblahých událostí se projevil v odlivu téměř dvou set dobrovolníků ze Sboru.

²⁴² VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 5, Kronika ČDS.

²⁴³ Jak chápal Pučálkovo poselství v soukromých rozhovorech užší výbor ČDS zaznamenal Josef Logaj ve své monografii: „*Sdělil, že jede z Ruska jako delegát „Svazu českých spolků na Rusi“.* Mluvil na cestě s prof. Masarykem, jemuž sdělil svůj plán. Masaryk vyslovil pochyby, nečinil prý námitek proti cestě Pučálkové do Itálie, Podle plánu dobrovolníci z Itálie půjdou bojovatí na frontu soluňskou. Itálie nečiní zásadních překážek. Velvyslanec ruský Giers v Římě je zárukou, že nábor pro Soluň bude uskutečněn.“ In: J. LOGAJ: *Československé legie v Itálii*, s. 69. Srov. PUČÁLKA, Miloš: *Vzpomínky na návštěvu S. Marii Capua Vetere, Adernó a Pozzalo*, *Československý legionář* 2/9, 14. 1. 1927, s. 7-8. na konci článku Pučálka podává vysvětlení své propagační (sic!) cesty. Dementuje tvrzení, že by jel do Itálie s jasným plánem na formování jednotek na Soluňské frontě. Falešné závěry měly pramenit ze špatně pochopených zmínek o Soluni, kam následně mířil.

²⁴⁴ *Bratr Jan Čapek*, s. 26-27.

Certosa di Padula

Tábor v Padule byl umístěn v rozsáhlé kartouze²⁴⁵ ze 14. století, která dodnes ohromuje svou monumentalitou a od roku 1998 se rovněž pyšní titulem památky UNESCO.²⁴⁶ V době první světové války však byl tehdy již barokní klášterní komplex přetvořen v jeden z největších zajateckých táborů v Itálii (viz příloha č. 10).²⁴⁷ Kolem samotného kláštera, kde byly kanceláře velitelství, byl v letech 1916-1918 vybudován komplex dřevěných budov,²⁴⁸ který na konci stavebního vývoje čítal přes 100 baráků řazených v čtyřech až pěti řadách. Každý pojmul zhruba 250 zajatců, a dohromady s italskou posádkou v něm přebývalo kolem 20 000 lidí.²⁴⁹ Podobně, jako v předešlém případě, i zde zajatci záhy pojmenovali své okolí názvy prameníci z pražského místopisu. Tak se nejširší ulice v táboře stala opět „Václavákem“, druhá menší pak byla pokřtěna na „Riegrák“. Vyvýšena plocha vedoucí od tábora k městu se stala „Letnou“ – tam se odehrávala většina fotbalových zápasů a sokolských cvičení, a část baráků postavená ve starém vinohradu přirozeně „Vinohrady“.²⁵⁰

Poměry v táboře nebyly pro dobrovolníky příznivé. Velitelem tábora byl starý generál karabiníků Francesco Finiguerra,²⁵¹ který společně s důstojnickým sborem neměl pro činnost ČDS pochopení. Přestože se mělo jednat o výhradně československý tábor, nacházeli se v něm stále ještě zajatci německé a maďarské národnosti, navíc mnoho prorakousky orientovaných Čechů odeslaných dříve ze S. M. C. Vetere skončilo právě v Padule. Mezi oběma skupinami docházelo ke konfliktům, mnohdy končícím zuřivou šarvátkou rozehnanou italskými strážemi.²⁵² Jan Čapek se striktně stavěl proti podobným násilnostem. Prostřednictvím denních

²⁴⁵ Označení pro klášter řádu kartuziánů, odvozený od prvního kláštera v údolí *La Chartreuse* (lat. *Cartusium*), který je také sídlem generálního převora řádu. Italský název *Certosa di Padula*, používaný také v tuzemské literatuře, znamená v překladu Padulská kartouza.

²⁴⁶ Již roku 1882 byla prohlášena za Národní památku.

²⁴⁷ Dle dostupných záznamů k 1. lednu 1917 byla Padula se svými 13 074 zajatci tehdy dokonce největším zajateckým táborem v Itálii. In: A. TORTATO: *La Prigionia di Guerra in Italia 1915-1919*, s. 29-33.

²⁴⁸ GUIDONE, Prospero: *La Certosa di Padula, Campo di Concentramento di Prigionieri di Guerra*, Napoli 1918.

PINTO, Vincenzo Maria: *Padula 1916-1919, l'alba dei cecoslovacchi*, in: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca*, ed. LEONCINI, Francesco, Treviso 2014, s. 100-113.

VILLANI, Giovanni: *Vicende storiche e anche architettoniche della Certosa di San Lorenzo ai tempi della Grande Guerra, Restauri e usi impropri*, in: Tamtéž, s. 119-138.

²⁴⁹ Již v lednu roku 1917 bylo v táboře 13 074 na zajatců. Počet italské posádky činil zhruba 5 000 vojáků a důstojníků. In: Tamtéž.

²⁵⁰ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 39.

²⁵¹ *Carabinieri* – italští četníci, vojenská policie.

²⁵² Násilí eskalovalo, když byl jeden důvěrník Sboru slovenské národnosti na „maďarském“ baráku zbit do krve. V noci pak zmíněný barák v tichosti oblehl dav dobrovolníků: „Kamením vytlučena nejprve všechna okna, barák vzat útokem, a než se překvapení a zděšení Maďaři vzpamatovali, byly rozervány klece na spaní a laťkami dávano jim na pamětnou, že dobrovolníci nenechají se urážet a bít...V táboře bylo troubeno na poplach a za chvíli byl celý dav obklopen vojskem.“ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 58-59. Srov. Josef Logaj datuje tuto událost krátce před příjezdem E. Beneše do tábora (26. září 1917). in: J. LOGAJ, *Československa legie v Itálii*, s. 73-74. Tento incident, patrně v souvislosti s Benešovým zákretem, měl za následek zahájení jednání ohledně

rozkazů neustále apeloval, aby se dobrovolníci nenechali vyprovokovat ze strany „austrofilů“ a možné provokace řešili nahlášením u velitelství tábora.²⁵³ V této souvislosti není bez zajímavosti zmínit oblíbená fotbalová utkání, která byla jediným legitimním kolbištěm názorových opozičníků. Stanislav Schrabal takto vzpomínal na jeden z posledních zápasů, kdy už většina mužstva českých fotbalových týmů byla členy Sboru: „*Hráli Češi proti Němcům, což bylo velmi divoký. Hlava nehlava* (smích pozn. aut.) ... *No byli jsme mladý, tenkrát nám bylo 19 nebo 20 let, a právě tam už byl ten živel takové té nenávisti proti tomu rakouskému...*“.²⁵⁴ Fotbal zde tak nabýval mimo přirozené herní úlohy také symbolického rozměru.

Na přelomu června a července dorazila do tábora brožurka Edvarda Beneše adresovaná československým zajatcům ve Francii a Itálii.²⁵⁵ Vznikla již na jaře roku 1917 a kontroverzi vyvolala zejména pasáž, kde se uvádělo, že ČSNR nikoho nenutí ke vstupu do dobrovolnické armády.²⁵⁶ Podobné provolání autority zahraničního odboje mohlo podlomit snahy vojensky založeného Sboru. Jan Čapek se rozhodl zastavit distribuci brožury a již na velitelství tábora ji zkonfiskoval, přesto se několik kusů dostalo mezi zajatce.²⁵⁷ Následkem toho byla snaha o vytvoření „*Svazu českých zajatců*“, který chtěl podporovat revoluční akci finančními prostředky, ovšem nezavazoval své členy ke vstupu do vojska.²⁵⁸ Na ustavující schůzi byli pozváni rovněž zástupci ČDS, a tak se za vedení starosty Čapka vydala čtyřčlenná deputace na jednání.²⁵⁹ V otázkách odboje však Jan Čapek zastával nekompromisní stanovisko a byl proti jakémukoliv tříštění revoluční akce, což společně s vedením Sboru deklaroval v provolání z 3.

odesláni většiny odpůrců Sboru pryč z tábora. Jak se jeví ze zápisů schůzí užšího výboru „austrofilové“ byli odesláni z tábora až v prosinci roku 1917. Mezi odjíždějícími byl také Antonín Formánek, bývalý náčelník Kroužku Sokol ze S. M. C. Vetere.

²⁵³ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno.

²⁵⁴ P. KADLEC: *Kamera zkoumá dobu – Hrdinství* (televizní pořad), Vzpomínka legionáře Stanislava Schrabala (18.40-19.10 minuta).

²⁵⁵ BENEŠ, Edvard: *Provolání sekretariátu Československé Národní Rady našim zajatcům*, Paříž 1917.

²⁵⁶ „*Neobracíme se na vás, abychom vás vyzývali kdo ví k jakému revolučnímu jednání. Také nás ani nenapadá nutit kohokoliv k čemukoliv... Nikdy nikoho jsme také nenutili k žádnému činu protirakouskému, k žádným proklamacím a projevům nebo nějaké účasti v našem hnutí, nebo konečně ke vstoupení do armády dobrovolnické.*“ Tamtéž, s. 24-25.

²⁵⁷ J. KRETŠÍ, *Vznik a vývoj*, s. 54.

ANM, f. František Hlaváček, Dopis Oldřicha Berana ze dne 22. března 1928.

²⁵⁸ Za jeho vznikem stáli někteří bývalí členové ČDS, kteří již dříve navrhovali, aby měl Sbor mimo činné členy také členy přispívající, kteří by nebyli vázáni přísahou ke vstupu do vojska. Vedení Sboru se rázně postavilo proti takovému tříštění sil a požadavek zamítlo. in: F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 271-272. Srov. J. BOŘIL: *Revoluční hnutí*, s. 19-21.

²⁵⁹ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 4, inv. č. 160, Ustavující komitét „Svazu českých zajatců“ pro ČDS – 15. července 1917.

července (viz textová příloha č. 3). Na schůzi pak zakročil s takovou razancí, že Svaz se svou činností ani nezačal.²⁶⁰

Přes úvodní potíže Sbor dokázal v krátké době navázat na svou dřívější činnost. Do tábora začaly konečně přicházet také dobré zprávy, velký ohlas mělo zejména vítězství československé brigády u Zborova 2. července 1917.²⁶¹ K tomu se pojilo nové provolání ČSNR zajatcům, ve kterém se hovořilo o vzniku československé armády a konečných přípravách pro vznik legie také ve Francii. V červenci pak italská zajatecká komise úředně povolila styk Paduly s kanceláří Ing. Veselého, byl tedy navázán pravidelný kontakt mezi zajateckým hnutím a ústředním orgánem zahraničního odboje v Itálii. Mnohé váhavější jedince tyto události definitivně přesvědčily, že revoluční armáda není jen utopickou vizí, ale dosažitelným cílem, a tak následovaly nové přihlášky do Sboru.²⁶²

Vedení ČDS tehdy zaslalo do Říma „*Vojenské požadavky ČDS v Padule*“ (viz textová příloha č. 4), které prozrazují vizi o demokratické armádě, zastoupení ve vojenské komisi ČSNR a důstojnickém kádru vybraném z řad dobrovolníků.²⁶³ Pokud by nebylo možno požadavky splnit, usnesli se dobrovolníci netrvat na jejich prosazení. Záhy měl Jan Čapek a vedení Sboru možnost projednat tyto a jiné návrhy s předním představitelem ČSNR. V září do Itálie zamířil generální sekretář Edvard Beneš.

Po jednáních se špičkami italské politiky se Beneš vydal na cestu po zajateckých táborech.²⁶⁴ Do Paduly dorazil 26. září 1917 a během zhruba dvouhodinové schůzky s vedením ČDS vylíčil celkovou situaci doma i v zahraničí. Oznamoval zřízení Odbočky ČSNR v Římě pod vedením Františka Hlaváčka a povolání zástupců ČDS do Říma. Povzbudivě působila také slova o kladném postoji italské vlády vůči formování československých jednotek. Sbor naopak předal generálnímu sekretáři svrchu zmíněné memorandum obsahující „*vojenské požadavky*“ a žádal o zlepšení podmínek v táboře a odsun prorakouských živlů. Při odchodu procházel Beneš kolem vzorně nastoupeného špalíru dobrovolníků, které pouze pozdravil „*Na zdar!*“ a „*Na*

²⁶⁰ V knize denních rozkazů se nachází na Jana Čapka až nezvykle ostrý komentář: „*Včerejší naše účast při ustavování se „Českého Svazu zajatců“ ve zdejším táboře dokázala znovu, že musíme jít v před po vytčené linii k vydobytí naší samostatnosti a vše, co se nám staví v cestu, třeba i násilím odstraniti.*“ In: Tamtéž, inv. č. 47, kniha denních rozkazů, nestránkováno.

²⁶¹ KLÍPA, Bohumír: *Mezinárodní ohlas Zborova a jeho vliv na legionářské hnutí v Itálii*, in: Zborov 1917-1997, edd. GALANDAUER, Jan – HOFMAN, Petr – ŠEDIVÝ, Ivan, Praha 1997, s. 29-37.

²⁶² V srpnu činila členská základna Sboru 2 326 dobrovolníků. In: J. KRETŠÍ, *Vznik a vývoj*, s. 38.

²⁶³ F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 313-314. První verze dokumentu vznikla již na konci června 1917, kdy byla ještě určena pro formace odjíždějící do Řecka nebo Ruska. Následně byly komisi ve složení Jan Čapek, Josef Mánek a František Čejka několikrát přepracovány. Uvádíme poslední verzi ze srpna roku 1917.

²⁶⁴ Velmi podrobně o těchto jednáních, ale také obecně o politickém pozadí vedoucím k vytvoření čs. legie v Itálii viz B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 41-51.

schledanou v naší armádě“.²⁶⁵ Dojmy, které na něj cesta do Itálie zanechala, pak vylíčil ve svých pamětech slovy: „Pro mne návštěva v Certose a dojmy z cesty po táborech v Itálii byly z nejmocnějších dojmů, které jsem zažil za války. Viděl jsem, jak se rodí svoboda národa a jak se tvoří stát. Naši vojáci po částech již dlouhé měsíce tu shromáždění a vojensky organizovaní, čekali jen na povel, aby šli na frontu.“²⁶⁶ Po Benešově odjezdu vskutku nastala změna v přístupu velitelství tábora ke Sboru, který byl od té doby považován za jakýsi poradní orgán a byla mu povolena rozsáhlá kulturně-propagační činnost.²⁶⁷ Vedoucí muži ČDS pak požívali v Padule jisté autority a Jan Čapek byl často volán na porady k veliteli tábora.

K pozoruhodné události, která měla pro budoucí vývoj čs. otázky v Itálii stejný význam, došlo téhož měsíce také na severním úseku fronty v údolích Tridentska. Zhruba týden před příjezdem Beneše do Paduly otevřel jihoslovansko-český oddíl 5. praporu bosensko-hercegovinského pěšího pluku č. 1 pod vedením nadporučíka Dr. Ljudevita Pivka po předchozí domluvě s Italy rakouské linie v oblasti Carzano. Zhruba 60 spiklenců mělo být dále nápomocno při postupu italských jednotek do rakouského vnitrozemí, ovšem nedůvěra a nedůslednost ze strany Italů zavinila neúspěch celého podniku. Přesto tzv. *Carzánská akce* vyvolala za války i po ní značný ohlas.²⁶⁸ Věrným vojákům nadporučíka Pivka se tak alespoň podařilo dostat do Itálie a jeho „*reparto verde*“²⁶⁹ se stal prvním slovanským výzvědným oddílem v italské armádě.²⁷⁰

Avšak v historické paměti nejen Italů tuto epizodu dalece přehlušil průlom u Caporetta 24. října 1917 (slov. Kobarid, něm. Karfeit). V srdci Julských Alp, dnes na území Slovinska, se podařilo německým a rakousko-uherským oddílům překvapivým útokem za použití bojových plynů dobýt opevněné pozice u Kobaridu a otevřít si tak cestu údolím do nížinné části Furlánska a dále do italského vnitrozemí. Nečekaný úder vedl ke zhroucení italských linií po celé délce fronty a následně k překotnému ústupu až za řeku Piavu. Vojskům centrálních mocností se

²⁶⁵ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 60.

²⁶⁶ BENEŠ, Edvard: *Světová válka a naše revoluce*, díl I, Praha 1930, s. 396-397.

²⁶⁷ Na konci října byla povolena kulturní činnost Sboru (divadlo, orchestr, kinematograf, umělecká výstavka). Zajatci měli dostat hudební nástroje a šachy, v listopadu pak velitelství tábora propůjčilo pro cvičení Sokola barák č. 58 a jedenkrát týdně v doprovodu karabiníků mohli dobrovolníci vyrazit na nákup do města. VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 11, zápisy z výborových schůzí říjen-listopad 1917.

²⁶⁸ Jindřich Kretší uvádí, že Carzánská akce náleží „*k nejskvělejšímu revolučnímu činům našich vojáků za světové války vůbec, nejenom na frontě italské.*“ in: J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 69-80.

²⁶⁹ Zelený oddíl – podle kamufláže v podobě větví a listů, které Pivkovi výzvědčící používali.

²⁷⁰ K tématu zejména paměti Ljudevita Pivka viz PIVKO, Ljudevit: *Carzano*, kniha I-II, Praha 1924.

Týž: *Bok po boku*, díl I, kniha I-II, Praha 1934.

Týž: *Bok po boku*, díl II, kniha III-IV, Praha 1934.

podarilo postoupit o 100 kilometrů na nepřátelské území, což z Caporetta činí jednu z největších porážek Dohody během Velké války.²⁷¹

Caporetto zasáhlo také dobrovolníky, kteří ovšem v říjnu a listopadu uspořádali několik manifestací na podporu uprchlíků z benátské nížiny. Celkem se podařilo vybrat několik stovek lir a Sbor touto humanitární akcí definitivně získal sympatie velitelství tábora. Rovněž italský tisk začal jevit o československou otázku větší zájem. Pojem „*Czecoslovacco*“ už byl rozlišován od pejorativního „*Austriaco*“ a Čechoslováci začali být bráni jako spřátelený národ.²⁷² Na konci měsíce pak byli dva přední spoluorganizátoři ČDS Josef Logaj a Jan Bořil odesláni do Říma, aby tam jako zástupci dobrovolnického hnutí působili v Odbočce ČSNR.

Bořil ještě na konci listopadu doprovodil na jeho cestě do tábora ředitele Odbočky ČSNR Františka Hlaváčka.²⁷³ V článku pro *Československou Samostatnost* nešetřil ředitel Odbočky dojetím a obdivem k vzorné organizaci dobrovolníků a o svém průvodci Čapkovi hovořil jako o příteli, z jehož celé bytosti přímo vyzařuje energie.²⁷⁴ Není se čemu divit, Hlaváčka v táboře vítaly již téměř čtyři tisíce dobrovolníků a život v něm byl poměrně rušný, přednáška stíhala přednášku, pravidelně se konaly kulturní i sportovní akce a počet přihlášek do Sboru stále rostl.²⁷⁵

Poslední měsíc roku 1917 překvapil na jižní Itálii nezvyklým úkazem – napadl sníh. Vánoční atmosféra připomínající domov v mnohých vyvolávala teskné vzpomínky, druzí se pak oddávali všemožným sněhovým radovánkám a především „*sněhovým bitvám*“ mezi osazenstvy jednotlivých baráků.²⁷⁶ Dobrovolníci si nenechali ujít příležitost k šprýmu, a po táboře se záhy objevili sněhuláci v podobě panovníků centrálních mocností, kteří se stávali terčem sněhových koulí.²⁷⁷ 22. prosince 1917 mohl Jan Čapek na výborové schůzi oznámit, že ve Francii byl podepsán dekret, jenž povoloval formování československých jednotek na francouzské půdě a „*jímž národ náš přijat za spojence čtyřdohody*.“²⁷⁸ Barákem se třikrát

²⁷¹ Podobně, jako Waterloo pro Francouze nebo Világoš pro Maďary, je Caporetto dodnes v italském prostředí synonymem pro katastrofální porážku.

²⁷² J. LOGAJ: *Československá legie v Itálii*, s. 74-76.

²⁷³ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 11, zápis z výborové schůze 29. listopadu 1917.

²⁷⁴ HLAVÁČEK, František: *Návštěva v Padule*, in: *Československá samostatnost* 7/3, 30. 3. 1918, s. 2-3.

²⁷⁵ J. LOGAJ: *Československá legie v Itálii*, s. 77.

²⁷⁶ „*Jiní postavili zase pěkné sněhové pevnosti a zákopy, „vypověděli“ třeba druhému baráku válku a už se sněhové koule jen sypaly. Neprohrál to sice žádný, ale radosti a zdravého pohybu bylo dost ... Italové dívali se na naše „řádění“ s úžasem. Stavění sněhuláků a bílou vojnu viděli snad v životě někteří z nich po prvé. Nemohli pochopit, jak dospělí lidé mohou si tak hrát.*“ In: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 67.

²⁷⁷ Velký úspěch sklídl zejména sněhulák v podobě Františka Josefa I. sedícího na nočníku. in: Tamtéž.

²⁷⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 11, zápis z výborové schůze 22. prosince 1917. – Dekret podepsal 19. prosince 1917 francouzský prezident Raymond Poincaré. Zajišťoval vznik autonomní československé legie ve Francii.

rozlehlo hřmotné „*Na zdar!*“ Pozitivní výsledek politického boje za zformování československé legie na západní frontě vedl u řady dobrovolníků k neskrývanému nadšení, vyvolával ovšem také oprávněnou otázku: Kdy bude vydán podobný dokument vládou Italského království?

Neklidný rok 1918

Od založení Sboru uplynul rok. Z hrstky odhodlaných jedinců se za dobu své existence rozrostl na těleso o čtyřech tisících mužích, čekajících na povolávací rozkaz k odchodu na frontu a boji za samostatný československý stát. Díky politickému a propagačnímu úsilí kanceláře Ing. Veselého a později OČSNR v Římě si československá otázka získala sympatie nejen italské veřejnosti, ale také nezanedbatelné části italské politiky, stojící v opozici proti mocnému baronu Sydney Sonninovi. Svůj podíl na tom mělo početné dobrovolnické hnutí, které svým vzorným vystupováním a propagačně-kulturní činností poskytovalo ČSNR pádné politické argumenty v diskurzu o formování československých jednotek. Slovy Edvarda Beneše „*naši italští dobrovolníci vlastní svou horlivostí a iniciativou vykonali pro nás velikou práci propagační a přispěli sami význačně k tomu, že jsme mohli my politikové ve vhodné chvíli míti úspěch v diplomatickém jednání o povolení armády.*“²⁷⁹

Ovšem vzhled řadových dobrovolníků do zákulisní politiky byl zpoza zdí zajateckých táborů minimální a u mnohých vedl k pocitu, že se v této otázce nic neděje, že se pro ni dělá málo, nebo že snad nikdy nebude příznivě vyřízena. Nekonečná sinusoida naděje a zklamání dobrovolníky rozčilovala, rostla nedůvěra v OČSNR v Římě, ba dokonce v samotné vedení ČDS, které bylo podezříváno z toho, že se členy nehraje „čistou hru“.²⁸⁰ Na křehkou psychiku zajatců rovněž neblaze působily zhoršené stravovací podmínky, zapříčiněné zásobovacími potížemi po caporettské porážce. Také Jan Čapek si byl vědom sílicího nervozity a neklidu, jak je zřejmé z jeho dopisů pro Řím z 10. a 16. ledna 1918 (viz textová příloha č. 5).

Atmosféra všeobecné nespokojenosti a vytrácející se důvěry dala v lednu vzniknout rozkolu v užším výboru Sboru. Podnět k roztržce uvnitř vedení ČDS dala revize účtu a následné odhalení zpronevěry peněz v pokladně sborové prodejny Červeného kříže.²⁸¹ To vedlo k dalším

²⁷⁹ E. BENEŠ: *Světová válka*, s. 377.

²⁸⁰ „*Kdyby prý Itálie chtěla, mohla už dávno legie povolit. Válka se chýlí ku konci a my zde zavření po tolika důkazech našeho přátelství k Dohodě. S námi se hraje ošemetná hra ... Národní Rada nemůže pro nás ničeho činiti, odbočka v Římě už teprve ne! Itálie může uzavřít separátní mír a vydati nás i s výborem pod ruku katovu ... Z klidného tábora se stalo vosí hnízdo.*“ In: J. LOGAJ, *Československá legie*, s. 78. Srov. F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 70-72.

²⁸¹ V prodejně Červeného kříže byly k dostání psací potřeby, drobná galanterie, hygienické potřeby atd. Daly se zde ovšem poříditi také hračky a ozdobné předměty z uměleckého ateliéru Antonína Regála, vyráběné povětšinou dle návrhů Břetislava Bartoše. Na schůzi užšího výboru 16. ledna 1918 byl Jan Čapek dotazován, zdali ví o zpronevěře peněz v pokladně sborové prodejny ČK. Užší výbor následně sestavil revisní komisi, která

otázkám stran financí, ale také ke kritice samotného způsobu vedení Sboru a oligarchického postavení tzv. „*Koalice*“ (Jan Čapek, František Čejka, Josef Mánek, Josef Rybka, Josef Jura).²⁸² Do čela „*Zdravé opozice*“²⁸³ se postavil člen užšího výboru (dále ÚV) Antonín Smrček, který dle svých slov odmítal býti dále pouhým „*kývalem*“ a 19. ledna oznámil své odstoupení z výboru. Rozkol ve vedení se postupně přenesl také mezi řadové dobrovolníky, a tak se situace na barácích stávala kritickou.²⁸⁴ Velitelství tábora nehodlalo toto pozdvižení tolerovat a pohrozilo Čapkovi rozpuštěním Sboru.

Celou krizi tak měly vyřešit mimořádné schůze širšího výboru 19-21. ledna, na které byl pozván také vůdce opozičníků Smrček, aby zde objasnil důvody své rezignace. Ve své řeči k bývalým kolegům a důvěrníkům Sboru obvinil *Koalici* ze samovolného jednání bez souhlasu zbytku ÚV, špatného hospodaření s financemi a netransparentnosti účetnictví. Vyslovil domněnku, že *Koaličníci* využívají peníze ČDS k vlastnímu obohacení a ze všeobecného nedostatku se těší „*extramenázím*“. Žádal předčítání veškeré korespondence mezi Sborem a OČSNR v Římě, pravidelné členské schůze a závěrem odstoupení z funkcí a předčasné volby nového výboru.

Pro naši práci jsou obzvláště zajímavé pasáže, které se přímo dotýkaly starosty Sboru. Jde o unikátní případ Čapkovy kritiky z řad ČDS, proto je očitujeme v plném znění: „...*a nač my dneska potřebujeme tak ohromný výbor, když vládne br. Čapek a jeho kamarádi: Čejka, Rybka, Jůra, Mánek a ještě několik takových bratří. Ti dělají všechno bez našeho vědomí, co sami chtějí... Co se týče jednání br. Čapka. Jak jsem poznal, jste zvyklí na jednání br. Čapka, na jeho osobu, poněvadž se s ním stýkáte u těchto denních rozkazů. Vidíte, co br. Čapek povídá, jak Vám tam tónem vojenským dává rozkazy, jak všechno hned předem odmítá a že vystupuje ne jako bratr, ale že se stal případ, že vystupuje jako demagog. Ó přátelé, to nesmí býti mezi námi. Br. Čapek jako předseda sboru nesmí si myslet, že je zde na udílení vojenských rozkazů. Je zde, aby zde byl pořádek, aby se jednalo demokraticky. A jak vystupuje br. Čapek na bar. 63. Barák 63tí je pašalíkem br. Čapka. Tam on prohlásil: „Já s těmi Smrčkovci zamotám, já je*

skutečně odhalila zpronevěru 142 LIR pokladníky Hůrkou a Kanivem. Oba zmínění bratři byli následně vyloučeni z ČDS a vzniklá škoda jim byla připsána k úhradě. VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 7, inv. č. 305, Protokol revisní komise. F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 292.

²⁸² Termín *Koalice* několikrát použil A. Smrček pro označení skupiny „prominentních“ činovníků ČDS kolem Jana Čapka. In: VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 48, *Kniha denních rozkazů – pokračování r. 1918*.

Tamtéž, inv. č. 11, zápis z mimořádné výborové schůze 19. ledna 1918.

²⁸³ Takto je nazván jmenný seznam opozičníků v sešitě se záznamy o zajatcích nepřátelských vůči ČDS. In: Tamtéž, Ka 3, inv. č. 81, *Záznamy o zajatcích nepřátelských vůči ČDS a o austrofilech*.

²⁸⁴ „*Baráky podobaly se v těch několika dnech, kdy tato situace trvala, malým táborům lidu. Vyrostli samozvaní tribunové, kteří snažili se uplatnit své názory a fantasie, konaly se schůze, na nichž soupeřili řečníci obou stran. K nespokojenosti přispívaly také zhoršené stravovací poměry.*“ In: F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 71-72.

dám zavřítí.“ *Ještě nejsi žádným generálem, žádnou excelencí, žádným pánem, ale zajatcem. Láska k bratru, jeden druhého podporovati, to jest co nás udrží pohromadě – ale ne, když se bude vystupovati, jako vystupuje br. Čapek. Disciplína dobrovolná jako sokolská kázeň? Taková láska! Jak zacházel v poslední době s br. Šošolíkem, že vystoupil z důvěrnického sboru.*“²⁸⁵ Čapek si bodově zapisoval Smrčkovu řeč, kterou lakonicky doplňoval vlastními poznámkami. Jeho komentáře svědčí o bouřlivém průběhu schůzí: „*Co je to za pány co žrali a chlastali za peníze Č. D. S. – Jmenovat. ... Proč jmenoval br. Smrček stále pánové? A ne bratry! ... Urážel br. Rybku, Jidáš! ... Smrček přerušuje – urážkami! To potvrzuje, že nesnese pravdu.*“²⁸⁶ Jak vidno, během konfrontace vyluly na povrch také latentní osobní antipatie.

Nařízená kontrola účtů všech odborů ČDS revisní komisí neprokázala vyjma zmíněné pokladny sborové prodejny ČK žádné pochybení. Přestože Smrček nebyl s některými odpověďmi spokojen, uznal zhoubnost rozvratu mezi dobrovolníky, výsledný revizní protokol podepsal a vyzval ostatní k upuštění od opozice „*v zájmu naší svaté věci*“ a obnovení svornosti.²⁸⁷ Většina členů vyjádřila podporu stávajícímu vedení ČDS, a tak do konce ledna nebezpečné vření na barácích utichlo. O úplném klidu se však již hovořit nedalo.²⁸⁸

Zažehnaná krize byla nejvážnějším vnitřním rozkolem ČDS za celou dobu jeho historie, což dokládá dopis Josefa Jury do Říma z konce téhož měsíce.²⁸⁹ Jan Čapek však počátkem února psal již o poznání kladněji a celou aféru považoval za ozdravný proces: „*Dnes jest po té velké bouři úplný klid a bylo jí třeba, abychom se poznali a vyčistili.*“²⁹⁰

Pracovní prapory

V pravý okamžik tak 12. února 1918 dorazil do tábora rozkaz z Říma, nařizující neprodlené formování československých pracovních praporů. Dohodu o vzniku těchto oddílů dojednal na podzim minulého roku při své cestě do Itálie Edvard Beneš, zároveň však instruoval

²⁸⁵ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 11, zápisy z mimořádných schůzí širšího výboru 19-21. ledna 1918.

²⁸⁶ Tyto tužkou psané poznámky se nacházejí zdánlivě vytržené z kontextu v jedné z Čapkových knih denních rozkazů. Bez znalosti této roztržky by snadno došlo k jejich přehlédnutí. In: VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 48, Kniha denních rozkazů – pokračování r. 1918.

²⁸⁷ Smrčkovi byl umožněn také návrat do užšího výboru. Ten ovšem odmítl s odkazem na neodvolatelnost předchozí rezignace. In: VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 7, inv. č. 306, Prohlášení revisní komise o finančním hospodaření ČDS a všech jeho odborů, nestránkováno.

²⁸⁸ J. LOGAJ: *Československá legie v Itálii*, s. 78.

²⁸⁹ „*Jen na porovnání velikosti a nebezpečí krise připomínám, že aféra P. a F. (narážka na střet v zajateckém Sokole ze S. M. C. Vetere, kdy proti Čapkovi stál bývalý náčelník Antonín V. Formánek a vzdělavatel Václav Polák, pozn. T.R.) nebyla ani stým dílem krize nynější, které nepřinesla sice ztráty, krom asi 10 vystoupivších, ale valila se v podobě rozbouřené vlny, hrozivší smetnouti vše, co by se jí postavilo v cestu...*“ Dopis Josefa Jury OČSNR v Římě ze dne 31. ledna 1918. Citováno dle F. BEDNARÍK: *V Boj*, s. 326.

²⁹⁰ Úryvek Čapkova dopisu adresovaný OČSNR v Římě z 3. února 1918. Citováno dle: *Památce Jana Čapka*, s. 93.

ředitele OČSNR v Římě Františka Hlaváčka, aby jejich faktické sestavení všemožně odkládal. Doufal, že se mezitím situace příznivěji vyvine a do pole tak bude možno postavit rovnou bojové jednotky. Hlaváček se snažil tento diplomatický manévr všemožně splnit, zdržoval jednání, odvolával se na nutné konzultace s Paříží, na četné cesty na frontu apod. Jako vůdce dobrovolníků byl Čapek do latentního plánu zasvěcen a nechával si jej pro sebe.²⁹¹ Počátkem roku 1918 však předsedovi Komise pro válečné zajatce, generálu Spingardimu, docházela trpělivost. Na frontě bylo neprodleně za potřeby pracovních čet, a tak začátkem února předložil OČSNR v Římě ultimátum s žádostí o odpověď do 24 hodin. Odmítnutí by znamenalo ztrátu dosavadních výhod a poškození československé věci u italské vlády vůbec. František Hlaváček tomuto tlaku podlehl a formování pracovních praporů povolil.²⁹²

Rozkaz byl dobrovolníkům oznámen následujícího dne a jak si lze představit, vyvolal u nich smíšené pocity. Vedení ČDS s poměrnou částí sboru vidělo v pracovních praporech předstupu plnohodnotného čs. vojska, jiní ovšem považovali pracovní jednotky za polovičaté řešení, ba dokonce urážku československého dobrovolnictví. Čapkův vysvětlující výklad situaci poněkud uklidnil a oba tábory koneckonců uznávaly, že brzké osvobození od bezútěšného zajateckého života bude ku prospěchu věci. Pozornost se tak definitivně odvrátila od vnitřních rozbrojů k přípravám na odchod do pole.

V následujících dnech do tábora dorazili zástupci OČSNR v Římě, aby začali se samotnou organizací. Jako první přibyl 14. února do Paduly Josef Logaj, jeho veřejné vystoupení před nastoupenými zajatci na „*Letné*“ mělo ovšem za následek poslední velkou roztržku mezi dobrovolníky a zajatci loajálními habsburskému trůnu. Během jeho proslovu se z davu nejprve ozvaly posměšky a nenávistné výkřiky typu: „*Pryč s Logajem! Hanba velezrádcům! Na šibenici s nimi! Bratrovrahové!, Zaprodanci!*“²⁹³ A vzápětí se nešťastný řečník stal dokonce terčem několika vržených kamenů. To už bylo pro dobrovolníky příliš a strhla se hromadná rvačka, při které zasahovali se svými obuškami také italští karabiniéři: „*Rozvinul se docela pěkný pěstní boj, v němž ovšem odnesl to i leckterý bráška, jenž vybral si náhodou silnějšího soupeře, než byl sám. Nepomohlo ani zakročení karabiníků, ani domluvy a uklidňování br. Čapka, Logaje a některých důvěrníků, dobrovolci se dříve neuklidnili dokud „františkány“ nezahnali do baráků nebo do klášterního dvora.*“²⁹⁴ Výsledkem bitky bylo 32 těžce raněných a 50 pohmožděných zajatců, kteří hledali pomoc v táborové nemocnici. Po

²⁹¹ J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 138.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 74.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 74-75.

tomto incidentu byli nejzarytější odpůrci československé revoluční akce z Paduly na žádost ČDS definitivně přemístěni.²⁹⁵

Dva dny poté do tábora zavítal František Hlaváček, aby vyjednal s táborovým velitelstvím a ČDS postup formování útvarů. Pravděpodobně z této návštěvy pak pochází dvě fotografie F. Hlaváčka s členy užšího výboru (viz příloha č. 11) a během proslovu k zajatcům (viz příloha č. . Sboru připadlo sestavení seznamů jednotlivých praporů a za tím účelem byl barák D určen za kancelář ČDS. Tam také mohli zajatci zařazení do pracovních jednotek vznášet své dotazy, přání a stížnosti. Tímto krokem se ČDS stal jednou z organizačních složek tvořících se čs. jednotek a přesáhl tak působnost zajatecké organizace. V úctyhodné době – během tří dnů, byly vyhotoveny seznamy tří praporů (4 800 mužů). Rozšířeny byly také pravomoci starosty Jana Čapka, bez jehož svolení se nesmělo na seznamech ničeho měnit. Čapek rovněž jménem kanceláře ČDS komunikoval s velitelem tábora a osobně se zodpovídal za pořádek. Jak jsme měli možnost vidět výše, nebyl to úkol lehký, navíc musel v denních rozkazech usměrňovat nepřiměřenou konzumaci vína, která se rozmohla v době odchodu praporů do pole.

Jak vlastně takový *battaglione di lavoro cecoslovaccho* vypadal? Tvořilo ho 1600 mužů, řazených do čtyř rot (*compagnia*) po čtyřech setninách (*centuria*). Stejnokroj se sestával z italské uniformy s československým značením v podobě bíločervené pásky na levém rukávu a čepici. Jedinou výzbrojí byly pracovní nástroje, pomocí kterých měli ve válečném pásmu budovat opevnění druhé a třetí linie. Z vojenského hlediska tak prapory podléhaly vrchnímu velitelství ženijního vojska. Formálně pracovníkům zůstával status zajatce,²⁹⁶ prakticky však byli Čechoslováci zařazení do pracovních praporů postaveni na roveň italským vojákům, což se mimo jiné projevilo v rozkazech táborového velitelství, kde označení „*váleční zajatci*“ nahradilo zvučnější „*poddůstojníci a vojáci českoslovenští*“.²⁹⁷ Každá setnina měla být složena ze 40 dobrovolníků a 60 nedobrovolníků (zajatců nepřihlášených v ČDS), což mělo zajistit příznivý vliv dobrovolníků na dosud nerozhodné druhy. Za stejným účelem byl ke každému

²⁹⁵ Část z nich pak byla odeslána na vrch Mandranello, tyčící se nad městem, kde budovali cestu, která je dodnes v okolí známá jako *Via dei prigionieri* (Cesta zajatců).

²⁹⁶ Zde se Itálie dostala do sporu s literou Haagských úmluv z roku 1907. Dle článku 6 druhé kapitoly prvního oddílu zajatci nesměli být využíváni pro práce jakkoli spojené s bojovými operacemi. Sbírká směrnic týkajících se válečných zajatců, vydaná vrchním štábem italské armády v srpnu 1918, se ještě v případě jejich pracovního nasazení odvolávala na shodu s výše zmíněným článkem. Cit. Dle A. TORTATO: *La Prigionia di Guerra in Italia 1915-1919*, s. 171-172, 224-225.

²⁹⁷ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 473-476.

praporu přidělen člen užšího výboru a zároveň byla poměrná část šarží (*graduati*)²⁹⁸ v každé rotě navrhovaná důvěrníky (širším výborem).²⁹⁹ Tento klíč zvýhodňoval dobrovolníky, kterých se ke 20. únoru nacházelo v táboře 3 250 a dalších 890 bylo umístěno na pracích mimo něj,³⁰⁰ přičemž celkový počet zajatců již převyšoval 15 000 mužů v táboře.³⁰¹ Členů ČDS tedy v poměru ke zbytku zajatců nebyla ani třetina. Nově ovšem zápis uvádí také 855 „*hlásících se do armády*“, tedy zajatců stojících mimo Sbor, kteří přihlášku do čs. armády podali přímo OČSNR v Římě. I když nebyli členy ČDS, ve statistikách byli sčítáni do celkového počtu dobrovolníků – dohromady tedy 4 995.

Z valné většiny byli tito „*noví*“ dobrovolníci, jak jsou někdy označováni ve výkazech, lidé vyčkávající na výsledek československých jednání a *post factum* se hlásící rovnou do pracovních oddílů, nebo zajatci kteří necítili potřebu organizovat se v ČDS a podléhat tak jeho disciplíně a autoritě. Zástupcem druhé kategorie byl český lékař Václav Fleischmann, jenž nám ve svých pamětech zanechal unikátní svědectví legionáře nesouhlasícího s kádrováním Sboru.³⁰²

Ačkoliv byl důstojníkem, potřeba českých doktorů jej koncem ledna 1918 zavedla k zdravotní službě v Padule. Zpočátku kladné neinstitutizované vztahy s činovníky Sboru ochladly, když neprojevil ochotu stát se jeho členem: „*Mne v pravdě celé to jejich spolkové zřízení bylo nezáživné. Nedával jsem to najevo, leč na chuť jsem jim nepřišel. ...Nebyl jsem považován asi za pravého dobrovolníka, když jsem nesložil slib do jejich rukou, jak se dělo před shromážděnými důvěrníky, knihovníky, pokladníky, tajemníky apod. jichž autority jsem nad sebou rovněž neuznával... Jakoby nebylo tisíců čsl. zajatců v samotné Itálii, kteří o Padule a tomto výboru ničeho nevěděli, a přeci se již na frontě hlásili a šli pod prapory čsl. legií! Jakoby nebylo vůbec žádné Národní rady v Paříži a příští spása národa spočívala pouze na nich! ...Nepotřeboval jsem padulských předáků, aby mne probouzeli z dřímoty národního svědomí. Považoval jsem pro persona mea veškeré řeči na schůzích a veškeré primitivní výjevy propagační za více než zbytečné a dobré snad pro negramotné živly. ...Po tom všem měl jsem býti teprve v Padule puncován na vlastence od lidí, které jsem ani neznal! Trapně na mne*

²⁹⁸ Italský hodnostní systém uznával za poddůstojníka až rakousko-uherského šikovatele. Hodnosti svobodníka (Gefreiter), desátníka (Korporal) a četaře (Zugsführer) spadaly tedy do kategorie *graduati*, zastaralé šarže.

²⁹⁹ V poměru 12 československých a 5 italských šarží v každé rotě.

³⁰⁰ VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 7, zápis ze schůze užšího výboru z 20. února 1918.

³⁰¹ V únoru 1918 se v padulském táboře nacházelo již zhruba 20 000 osob, ovšem včetně Italů (velitelství tábora, strážé atd.), přičemž víme, že kapacita vyčleněná pro italský personál byla až 5 000 míst.

³⁰² Už v řadách 409. domobraneckého pěšího pluku pomáhal Františku Hlaváčkovvi v jeho velezáradné činnosti na italské frontě, v zajetí se pak netajil protirakouskými názory.

*působilo, když některý z padulských „předáků“ počal se mne inkvisitorsky dotazovat po mojí vlastenecky národní spolehlivosti! Byti puncován na 100% Čecha až v padulském táboře působilo na mne beze sporu urážlivě!*³⁰³ Podobné názory, tedy neochota býti mravně posuzován lidmi z nižších sociálních vrstev a odmítnutí uznání samozvané autority se vyskytuje také u některých dalších příslušníků inteligence.³⁰⁴

Je však zajímavé, že Fleischmannův negativní postoj vůči „předákům“ se nevztahoval na starostu Jana Čapka, jehož přátelství si vážil, a dokonce se na něj neváhal obrátit v případě problémů v táboře. Jako mnoho jiných, také on v Čapkovi viděl revolucionáře-idealistu bezvadných morálních kvalit a cenil si jeho dosavadní práce: *„Ač neměl velkého školního vzdělání, sám soukromě dosáhl nadprůměrné výše kulturní. Z jeho modrých očí sálalo nadšení a víra v osvobození národa českého i slovenského. ...Za pobytu v táboře Santa Maria Capua di Vetere shromáždil kol sebe zástup vlastenců – dobrovolníků, který vzrostl v počet 1200 mužů, připravených každou chvíli odejít na frontu. ...Bratr Jan Čapek nebyl schopen přetvářky. Z jeho modrých očí zírala pouhá, čistá pravda.*“³⁰⁵ Jak vidno, inspirativní příklad starosty ČDS přesahoval řady dobrovolníků a bylo by tedy chybou měřit Čapkův vliv a význam pouhým počtem členů ČDS.

Vznikem pracovních praporů se otevřela také otázka důstojnická. Italové určili do čel praporů a rot vlastní důstojníky, subalterní velitelé setnin pak měli být nižší důstojníci českoslovenští. Původní požadavek ČDS, dle kterého staré rakousko-uherské hodnosti neměly být uznány (podobně, jako bylo zpočátku zvykem u ruských legionářů)³⁰⁶ a budoucí velitelé měli být vybíráni z řad Sboru, nebyl respektován. Prvotním úkolem tedy bylo do Paduly, tábora původně určeného pro mužstvo, koncentrovat vybrané důstojníky ze zajateckých táborů Sala Consillina, Polla, Casagiove aj. Vedení ČDS se tomuto rozhodnutí plně podrobilo a Čapek vyzval dobrovolníky ke kázni: *„Jest nutno připomenouti všem, kdož jsou zařazeni do centurií, jsou již vystrojeni a podléhají českému důstojníku, že musí poslechnouti jeho rozkazů a nařízení.*“³⁰⁷ Bylo to na místě, neboť vůči novým důstojníkům, nepocházejícím z řad Sboru a neznajícím dobrovolnického ducha, panovala jistá nedůvěra. Mnozí dobrovolníci se nedokázali zbavit archetypálního předsudku o rakouském důstojníku. Ten by se dal shrnout do obrazu

³⁰³ V. FLEISCHMAN: *Paměti lékaře 1910-1920*, s. 347, 361.

³⁰⁴ Za všechny slova učitele Františka Oharka *„my si to nemusíme říkat, ani to nemusíme psát, že jsme dobrými Čechy. To se samo sebou rozumí.*“ In: VÚA-VHA, f. ČDS, inv. č. 81, Záznamy o zajatcích nepřátelských ČDS a austrofilech.

³⁰⁵ V. FLEISCHMANN: *Paměti lékaře*, s. 362.

³⁰⁶ V souvislosti s formováním II. divize ruských legií v r. 1917 přestalo být toto pravidlo respektováno.

³⁰⁷ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 485.

povýšeného, věčně hulákajícího velitele, jenž pro vynucení slepé kázně neváhá použít fyzických trestů. Dle Bednaříka tuto předpojatost první příchozí jen umocnili: „*Viděli pak na vlastní oči první dva české důstojníky, kteří do tábora přišli. Byli to lékaři, jež sem poslala zajatecká komise na několikerou žádost o české lékaře. Tito důstojníci přišli se všemi rakouskými odznaky a k dobrovolníkům se chovali hůře než Maďaři.*“³⁰⁸ Pozorný čtenář již jistě vytušil, že jedním z lékařů byl pravděpodobně Václav Fleischmann. Zde tak zřejmě ležel počátek pochybností o jeho národním cítění a chladného vztahu ze strany některých členů ČDS. Jednoduše v době, kdy pouhá *jablíčka* na čepicích dobrovolníky urážela, zařazovala parádnická rakouská uniforma s kompletním značením a odznaky svého nositele do kategorie nenáviděných *austrofilů*.³⁰⁹

Celkem bylo z Paduly vypraveno sedm pracovních praporů. První odjel 3. března a poslední 16. dubna 1918. Odchod útvaru z tábora na nádraží byl vždy událostí. Každý transport vyprovázeli Jan Čapek s hudbou ČDS a zpočátku libovolným počtem zajatců, později omezeným na dvacet mužů jeho osobního výběru. Půl hodinovou cestu k nádraží lemovalo zvědavé obecenstvo volající na vojáky „*Evviva Boemia*“, „*Nastáár!*“ či „*Abbaso Austria*“.³¹⁰ Celou ceremonii zakončila národní hymna, za jejíž tónů se vlak plný pracovníků vydal na svou cestu do válečného pásma.

*„Jako každý transport, tak i nás doprovodil Čapek na nádraží. U naší roty bylo zvlášť mnoho jeho osobních přátel, se kterými se těžko loučil a z nichž každého políbil. Při odjezdu vlaku byl zřejmě pohnut, jako zajisté my všichni. Ještě poslední zamávání rukou a se zanikajícími zvuky hymny Kde domov můj? Zmizel nám z očí. Kdo by se byl nadál, že ho již nikdy nespatříme!“*³¹¹

Výzvědné hlídky

Krátce po odjezdu prvního pracovního praporu na frontu dorazila do Paduly žádost o několik set mužů za účelem zřízení výzvědných hlídek u zpravodajských oddělení II. a III. armády. Abychom následující dění pochopili, je třeba vrátit se o několik měsíců nazpět.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 483-484.

³⁰⁹ Uvedená vzpomínka sice pochází z pozdější doby formování bojových jednotek, přesto dobře ilustruje podráždění zapříčiněné rakouskými odznaky: „*Z vlaku vystoupilo několik rakouských důstojníků-Čechů, z nichž někteří měli ještě hvězdičky na límcích, ba i jednotlivci rosety...Přítomní důstojníci-dobrovolníci počali těmto ihned vysvětlovati stav věcí a někteří horkokrevní bratři střelci jim dýkou odřezali rakouské odznaky, aby prý to po městě nekřičelo.*“ In: F. LIBIŠ: *Ve stínu Apenin*, s. 12.

³¹⁰ *Evviva Boemia* = Ať žijí Čechy, *Abbaso Austria* = Dolů s Rakouskem. in: Tamtéž, s. 78-80.

³¹¹ Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, s. 37.

Již roku 1916 byly známy případy, kdy byli slovanští dezertéři před odesláním do zajateckého tábora nějaký čas ponecháni u velitelství italských armád jako informátoři a tlumočníci.³¹² Koneckonců byl to také osud Františka Hlaváčka, který se jako první Čech stal roku 1917 poručíkem italské armády,³¹³ ovšem podobné případy byly ojedinělé a děly se takřkajíc na zapřenou. První návrh na zformování československých jednotek v Itálii tak přišel překvapivě z Carské říše.

Z důvodů častých dezercí na východní frontě počaly rakouské vojenské úřady přemísťovat české pluky na frontu italskou, což neuniklo československým rozvědčikům. Již v únoru 1916 tak kontaktoval L. V. Tuček, politický plnomocník Svazu česko-slovenských spolků na Rusi, zprostředkovaně italského vojenského ataše v Rusku majora Marsenga ohledně vytváření bojových jednotek z českých a slovenských zajatců také v Itálii. Bezvýsledné čekání posléze přimělo podporučíka Vladimíra Klecandu k vypracování podrobného memoranda týkajícího se formování čs. výzvědných oddílů na italské frontě po vzoru rozvědčiků působících v Rusku. To bylo v červenci téhož roku předáno přímo vrchnímu velitelství italské armády. Klecandovo memorandum ovšem předběhlo svou dobu a narazilo na odmítavé stanovisko ministra zahraničních věcí Sydney Sonnina.³¹⁴

Prvním slovanským oddílem ve službách Italů byl až Pivkův „*reparto verde*“, který od 16. října 1917 rozdělen do tří skupin po deseti mužích pokračoval ve zpravodajské činnosti v úseku italské I. armády. Tehdy byl však ještě skryt pod názvem „*pravidelný srbský oddíl*“, neboť pouze ty byly vrchním velitelstvím povoleny k propagandě.³¹⁵ Schopností a služeb těchto prvních rozvědčiků (v it. pramenech „*esploratori*“ či „*informatori*“) si rychle začali všimnout také přednostové zpravodajských oddělení ostatních armád, takže na počátku roku 1918 měla svůj dvacetičlenný oddíl českých výzvědníků také IV. armáda, II. armáda o ně žádala a u III. armády pomáhalo několik Čechů s výslechy zajatců a propagandou.³¹⁶ Jak Ministerstvo zahraniční, tak Komise pro válečné zajatce již nedokázala těmto živelně vznikajícím oddílům, složeným ze

³¹² F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 641-646.

³¹³ V případě Hlaváčka byl zákaz přijímání příslušníků nepřátelských států do italské armády důmyslně obejit tím, že do papíru byl Hlaváček zaveden jako „*irredente*“. Tak byli označováni italští vojáci pocházející z rakouského území, na které si činila Itálie nárok (Trentinsko, Rakouské přímoří atd.). Nejslavnějším *irredente* byl Cesare Battisti, před válkou poslanec Říšské rady z Trenta, dopadený v r. 1916 rakouskými vojáky na Monte Corvo v italské uniformě. Krátce na to byl za velezradu popraven. Pro tyto vojáky sice platila výjimka, ovšem právě pro případ zajetí si museli zvolit krycí jméno. Z Hlaváčka se tak stal *tenente Francesco Testollini* (zdrobnělina italského slova testa=hlava). J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 65-68.

³¹⁴ BEDNAŘÍK, František: *Pokusy o československé vojsko v Itálii v roce 1916, řada dokumentů*, in: *Naše Revoluce 2/13*, edd. WERSTADT, Jaroslav a kol., Praha 1937, s. 199-212.

PICHLÍK, Karel: *Bez legend*, Praha 1991, s. 315.

³¹⁵ V. HANZAL: *S výzvědky*, s. 99.

³¹⁶ Tamtéž, s. 96-101.

zajatců přímo na frontě, zabránit. Na počátku února 1918 pak plukovník Tullio Marchetti, přednosta zpravodajského oddělení I. armády, vypracoval rozsáhlé memorandum za povolení osvědčených československých jednotek po celé délce fronty. Adresoval je vrchnímu velitelství a prostřednictvím Františka Hlaváčka také italské vládě.

Počátkem března se na ředitele Odbočky ČSNR obrátila velitelství II. a III. armády s žádostí o jmenování důstojníků a mužů „*pro mále služby informační a malé akce kombatantní*“.³¹⁷ Tehdy se již v Itálii nacházel také Milan Rastislav Štefánik, jehož úlohu ve finální etapě jednání o čs. jednotkách probereme v následující kapitole. Hlaváček se na Štefánika dříve u vrchního velitelství obrátil v dopise datovaném 7. března a téhož večera zamířil do Paduly, kam žádal telegrafovat vyjádření. Ačkoliv se odpověď nedochovala, lze předpokládat souhlasné stanovisko.

První zmínka o náboru „*do hlídek*“, jak se tehdy říkalo, se objevuje v denním rozkaze ČDS 13. března 1918. Služba u nich vyžadovala bezvadný fyzický stav, bystrý úsudek a mravní kvalitu. Jelikož počet přihlášených několikanásobně převyšoval počet mužů, které bylo možné zařadit, probíhal v Padule výběr nejlepších jedinců. Důstojníky měl na starosti Hlaváček, mužstvo pak vybíral Jan Čapek, který tak měl rozhodující vliv na to, kteří dobrovolníci se objeví v přední linii (viz příloha č. 14). Nábor prováděl svědomitě, o čemž svědčí vzpomínka člena užšího výboru Františka Bednaříka, kterého Čapek dvakrát odmítl pro jeho slabý zrak, než se nechal jeho horlivostí přesvědčit.³¹⁸ Důvodem bylo možná také to, že Čapek hleděl do každého oddílů zařadit člena výboru nebo alespoň důvěrníka pro propagační práci a udržování spojení s ČDS. Jiný případ zase dokládá Čapkovu hlubokou lidskost. Když své jméno mezi vybranými muži nenalezl mladý Ferdinand Posker, vydal se k starostovi pro vysvětlení: „*Bratr Jan Čapek se na mne dlouze podíval, spokojeně se usmál a řekl: „I na tebe dojde řada, měj trpělivost! Myslíš, že bych se mohl vrátit do Doubravy a předstoupit před tvou matku, případně bez tebe, a klidně jí patřit do očí? Půjdeš jednou se mnou, abych na tebe dával pozor.“ Byl pohnut a objali jsme se. Poté beze slov a dalšího vysvětlování se vzdálil.*“³¹⁹

Sám Jan Čapek žádal o zařazení k některému z oddílů, čemuž ovšem ředitel OČSNR nemohl vyhovět. Čapka bylo zapotřebí k řízení organizačních prací v Padule, jeho autority pak k udržení pořádku. První transport 5 důstojníků a 150 mužů odjel k III. armádě na dolní tok řeky Piavy koncem měsíce. Počátkem dubna pak následovaly další tři oddíly na různé úseky

³¹⁷ Druhá armáda žádala o 15 důstojníků a 150 mužů a třetí o 10 důstojníků a 100 mužů. In: Tamtéž, s. 111.

³¹⁸ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 670-671.

³¹⁹ POSKER, Ferdinand: *Hrst vzpomínek na bratra Jana Čapka*, in: Čapkův památník, ed. ZAHRAVNÍK, Jaroslav, Orlová 1948, s. 11.

válečného pásma, celkem tak bylo z Paduly souběžně s pracovními oddíly odesláno 870 mužů k výzvědným hlídkám.³²⁰ Devět dní po odjezdu posledního oddílů z tábora – 21. dubna 1918 – nadešel Čapkem a všemi dobrovolníky dlouho očekávaný den. Italská vláda povolila zřízení československého vojska v Itálii.

„Tak květnem 1918 skončila se práce Československého dobrovolnického sboru v táboře padulském. Skončila se přípravná část naší revoluční akce v Itálii, kterou jsme vykonali sami z vlastního popudu a skoro bez pomoci zvenčí. Utvoření dobrovolnického sboru v Itálii, dílo nesmrtelného bratra Čapka a všech, kdož brzy pochopili, spolupracovali, dílo malých, prostých lidí československých dalo základ k naší armádě v Itálii.“³²¹

Československá legie v Itálii

Cesta ke vzniku

Zprávy o Hlaváčkově vynuceném souhlasu se zřízením pracovních praporů vyvolaly u ČSNR v Paříži rozruch. Panovala obava, že italská vláda československou otázku odbyde polovičatým řešením a dosavadní úsilí bude zmařeno. V druhé polovině února 1918 tak do Itálie dorazil Milan Rastislav Štefánik. Zdá se, že jeho příjezd nebyl prvoplánovitě motivován diplomatickým zákrokem ve prospěch zřízení čs. armády v Itálii, ale byl součástí delší cesty na Soluňskou frontu a odtud k našim legionářům na Rusi.³²² Z této však nakonec sešlo, a tak po zasvěcení do stávajících poměrů pracovníky OČSNR v Římě a dohodovými vyslanci mohl Štefánik naplno uplatnit svou výřečnost a diplomatický um v závěrečných fázích jednání.

V následujících týdnech se sešel s premiérem V. E. Orlandem, ministrem zahraničí Sydney Sonninem, ministrem války V. Alfierim, vrchním velitelem A. Diazem a byl také přijat italským králem Vittorio Emanuele III. Během těchto setkání poznal námítky předních italských činitelů vůči tvorbě čs. jednotek a rozhodl se na ně odpovědět nezvykle formou dvanácti stránkového memoranda (Štefánik byl znám svou nechutí cokoliv písemně

³²⁰ Druhý transport (6 důstojníků a 90 mužů) mířil k IV. armádě operující mezi Brentou a Piavou, třetí (14 důstojníků a 140 mužů) k VIII. armádě na střední Piavě. Poslední a nejpočetnější oddíl 15 důstojníků a 450 mužů odjel 12. dubna do Verony, kde ve Forte Procolo probíhal výcvik pod vedení mužů z Pivkova oddílu.

³²¹ F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 93-94.

V roce 1948 vydala ČsOL *Pamětní medaili československého dobrovolnického sboru v Itálii*, udělovanou bývalým dobrovolníkům. V aversu se nacházel italský legionář v pokleku a na rubu pak alpský klobouk, což jasně demonstrovalo vnímání ČDS jako základu pozdější legie.

³²² J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 20-21.

B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, in: HaV 1/42, s. 64-69.

zaznamenávat), které dal k posouzení Hlaváčkově a následně kolem poloviny března předal Sonninovi a Alfierimu. Řečnické schopnosti a síla osobnosti Milana Rastislava Štefánika, která nejlépe zapůsobila během osobních setkání, jistě sehrála významnou roli v definitivním obratu v československé otázce. Příznivé podmínky pro tento obrat ovšem byly vytvořeny několika měsíčním úsilím OČSNR, ČDS, Italského komitétu pro československou samostatnost a také úspěchy čs. rozvědčků na frontě, které tak Štefánikovi takřka připravily půdu pro rozhodný zákrok.³²³

Příhodný byl rovněž měnící se směr italské vládní politiky, která se pod nátlakem veřejného mínění, názoru většiny parlamentu a v neposlední řadě následků caporettské porážky, nutících hledat nové spojence, pozvolna vracela (proti vůli Sydney Sonnina) k odkazu Giuseppe Mazziniho, tedy ke spolupráci s Jihoslovany a politice národností. V březnu se pak podařilo díky tajné diplomatické misi poslance A. Torreho v Londýně dočasně překlenout italsko-jihoslovanský spor. Návrat k mazzinianské tradici „politiky národností“ dokládá svolání *Kongresu potlačených národů Rakousko-Uherska* do Říma ve dnech 8-10. dubna 1918. Jedním z duchovních otců kongresu byl i přítomný Edvard Beneš, za Českoslováky pak také Milan Rastislav Štefánik, František Hlaváček, Štefan Osuský aj. Přítomní byli dále zástupci Srbů, Poláků, Rumunů, vyslanci Jihoslovanského výboru a také zástupci dohodových států. V závěrečném dokumentu účastníci vyhlásili právo každého národa na politickou a hospodářskou nezávislost na Rakousko-Uhersku, ve kterém viděli nástroj útlaku a germanizace. Slavnostně se v něm také zavazovali vést boj až do úplné nezávislosti všech potlačených národů.³²⁴

Ačkoliv se Římského kongresu nezúčastnil Sydney Sonnino a premiér Orlando pouze podepsal závěrečnou deklaraci, bylo již v jeho průběhu jasné, že italská vláda vznik československé legie povolí. Už 27. března, tedy v den, kdy z Paduly odjížděl první oddíl výzvědků na frontu, pověřilo vrchní velení generála Andreu Grazianiho přípravou oficiálního projektu organizace čs. sboru, nad kterým měl po dohodě mezi Štefánikem a Diazem následně převzít velení. Samotná úmluva o armádě byla symbolicky podepsána 21. dubna 1918 v Palazzo Braschi, kdy Itálie slaví den založení Říma. Za ČSNR ji podepsal Milan Rastislav Štefánik a za italskou vládu ministerský předseda Vittorio E. Orlando a nový ministr války

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Nejnověji viz F. LEONCINI: *Un fugace ritorno delle idealità mazziniane*, in: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca*, ed. F. LEONCINI, s. 24-56.

Z české historiografie pak PAULOVÁ, Milada: *Kongres potlačených národností Rakousko-Uherska v Římě r. 1918*, Praha 1926.

J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 154-162.

Vittorio Zuppeli. Itálie v ní uznávala „*existenci jednotné a autonomní československé armády, podléhající ze stanoviska národního, politického i právního československé Národní radě.*“³²⁵

Není bez zajímavosti zmínit, že na rozdíl od Francie, kde byla čs. legie zřízena prezidentským dekretem, se tentokrát jednalo o bilaterální smlouvu mezi dvěma rovnocennými partnery, čímž tak Itálie *de facto* uznávala ČSNR za politického zástupce československého národa.

V Padule se o povolení armády dozvěděli 15. dubna 1918. Bylo to pondělí a obloha nad táborem byla zachmuřelá. Časně z rána byl proveden nástup všech zbývajících zajatců po jednotlivých praporech na „*Letné*“. Na otevřeném prostranství stála velká tribuna, na které byli seřazeni praporečníci s bíločervenými prapory po boku Italů s vlajkami států Dohody. Prvním řečníkem byl Štefan Osuský, který do Paduly dorazil z Římského kongresu. Ten zajatcům tlumočil pozdravy ČSNR a poté oznámil povolení československé armády v Itálii, další slova pak již přehlušila spontánní volání „*Ať žije Československá republika!*“, „*Sláva Itálii!*“, „*Ať žije Masaryk!*“ aj. Nadšení dále stoupalo během proslovu člena OČSNR v Římě Antonína Papírníka, který přítomné informoval o činnosti dobrovolníků ve Francii a Rusku a závěrem poděkoval Itálii za pomoc v boji za národní svobodu. Táborem se znovu roznesly provolání slávy. V tom se do nastalého ticha spontánně ozvala první věta národní hymny „*Kde domov můj*“, které postupně mohutněla ve velkolepý zpěv dojatých zajatců, aby se vzápětí změnila v hřmotné „*Nad Tatrou sa blýská, hromy divo bijú...*“. Po krátkých proslovech velitele tábora, plukovníka Giustiho a Antonína Pešla uzavřela oficiální část dne italská státní hymna, která doprovodila sbratření praporů. Těžko dnes slovy popsat veškeré dojetí, vzrušení a sílu okamžiku této dějinné chvíle.

Po celý zbytek dne bylo v táboře rušno, procházela jím kapela s dobrovolníky a hrála národní písně. Divadelní barák se proměnil v náborovou kancelář, kde probíhaly odvodů pod dohledem lékařů, a čilý život v ostatních barácích pak pokračoval až do pozdních nočních hodin.³²⁶ V prvních dnech na výzvu ČSNR vstoupilo do armády zhruba 14 000 mužů z celkem 17 500 československých zajatců evidovaných OČSNR v Římě.³²⁷

Stíny náboru

Následující řádky smutně kontrastují s atmosférou nadšení, idealismu a sebeobětavého dobrovolnictví předchozích kapitol. V některých pramenech je možné zachytit zprávy o násilnostech, přesahujících rámec „běžné“ potyčky mezi dobrovolníky a prorakouskými Čechy,

³²⁵ B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 69-70.

³²⁶ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 330-332.

F. LIBIŠ – L. HRUŠKA: *Pod prapor odboje*, s. 87-91.

³²⁷ B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 71.

a které lze přičíst jakémusi revolučnímu kvasu, jenž kalil mravně čiré dobrovolnictví budované Janem Čapkem. Rozhodli jsme se tomuto tématu věnovat samostatnou kapitolu, neboť tyto jevy, jakkoli možná ojedinělé, těžce zasáhly nenásilného idealistu-revolucionáře Čapka.

S povolením pracovních praporů se alespoň částečně naplnilo přání ČDS pomoci Dohodě v boji proti centrálním mocnostem na frontě. V souvislosti s tímto přechodem „od slov k činům“ došlo k radikalizaci některých dobrovolníků, kteří nadále nechtěli tolerovat nejen loajální Čechy (tedy zaryté nepřátele ČDS), ale také ty, kteří se z rozličných důvodů rozhodli stát stranou revolučního hnutí. Nově příchozím byly násilně strhávány čepicové odznaky s císařskými monogramy a obecně přibýlo slovních i fyzických konfliktů, tentokrát vyvolávaných horkokrevnějšími dobrovolníky. Od února 1918 sledujeme v denních rozkazech stále častější upozornění starosty Čapka: „*Znovu zdůrazňuji, již několikrát projevené nařízení, aby každý vyvaroval se toho, aby užil násilí proti těm, kdo snad s námi nesouhlasí, tím věci neprospějeme.*“³²⁸ Snad právě tento stav věci zachycují také dva verše nedatované básně *Austrofilům!*, dochované ve fondu ČDS: „*Na ulici lid se zbíhá, ruka ve vzduchu se míhá, když se ptáte, kdo to byl – zase byl bit Austrofil!... Zde však zticha musí býti, o Rakousku jenom sníti, my je známe, o nich víme, s nimi také zatočíme!*“³²⁹

Mezi *austrofil*y byli pojednou počítáni i zajatci, kteří nechtěli vstoupit do ČDS, ač k boji za národní svobodu se hlásili. František Hlavsa dal po příchodu do Paduly důvěrníkovi Sboru čestné slovo, že až bude povolena *armáda* (zvýrazněno T. R.), bude mezi prvními přihlášenými. V únoru 1918 ho však jako „*nespolehlivého rakušáka*“ zařadili mezi stovku zajatců, kteří měli být „z trestu“ odesláni na polní práce na vrch Mandranello. Hlavsa se proti tomu neúspěšně ohradil u velitele tábora a když odcházel z kanceláře: „*shlukla se kolem mne „černá ruka“ a chtěli mě bít, přátelé moji tomu však zabránili.*“³³⁰

O existenci určité radikální skupiny nám zprostředkovaně podává svědectví také výše zmíněný Fleischmann. Ten se od února 1918 setkával při denních prohlídkách kromě narůstajícího počtu čerstvých zranění také se šokujícími případy podezřelých sebevražd. Muž utopený v betonovém umyvadle, oběšenec na stromě se svázanýma rukama, muž, který se prý vlastní neopatrností zapálil, přitom při ohledání ohořelého těla se našla bodná rána v oblasti srdce apod. Při výslechu raněných pacientů pak zjistil, že v Padule fungovala banda soustavně

³²⁸ VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 2, inv. č. 48, kniha denních rozkazů, zápis z 18. března 1918.

Srov. *Památce Jana Čapka*, s. 85.

F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 487.

³²⁹ Tamtéž, Ka 8, inv. č. 330, báseň: „*Austrofilům!*“.

³³⁰ VÚA-VHA, f. Komité pro zpracování historie italské legie, Ka 1, čj. 34, vzpomínky Františka Hlavy (9. 10. 1885).

odstraňující nepohodlné lidi, kteří nesouhlasili s nábořem do pracovních praporů: „V rozmluvě s bratrem Čapkem jsem snažně žádal, aby hleděl řádění této bandy zločinců zarazit, že jest nutno, aby někdo přijel z Říma, ne-li z Paříže dříve, než nastane úplný rozklad... Varoval mne, abych byl na sebe opatrným, poměry vyvrcholily ve stadium takové, že nejlepším řešením jest dostati se z těchto zdí za každou cenu. Lid jest nespokojen, čehož využívají nekalé živly a nelze již zmoci obrovské námahy držeti na uzdě tolik tisíců lidí. On sám představuje jen autoritu morální, zameziti výbuchům vášni (při nichž bohužel teče někdy i krev) nemůže... Z rozmluvy nabyl jsem absolutní jistoty, že bratr Čapek nalézá se v postavení málo záviděnímohdném... Tyto nespokojenosti využívali komunisté a všelijací lotři ve svůj prospěch. Bratru Janu Čapkovi přerostli tito přes hlavu, i toužil jen po tom, aby jeho role skončila co nejdříve likvidací Paduly!“³³¹ Dlužno však poznamenat, že takto dramatické vyličení situace v táboře, jakož i zmínky o vraždách, bychom našli pouze ve Fleischmannových pamětech. Naopak Bednařík ve své kronice takové případy dementoval: „Pověsti o oběšení neb upálení zajatců, kteří nechtěli se hlásiti do vojska, vytvořila bujná fantasmie a dodatečné omluvy zbabělosti.“³³² Jak Hlavsa, tak Fleischmann byli z tábora odstraněni, po vzniku legie se oba stali legionáři a po válce pokračovali ve službě v Československé armádě.

Samotný nábor do legie, probíhající od poloviny dubna 1918, se rovněž neobešel bez smutných epizod. Zásada dobrovolnosti byla povětšinou respektována, ovšem byly také případy, kdy náborová komise v Padule zaměnila dobrovolný nábor za odvod, neochotné zajatce nazývala „zrádci české věci“ a nutila je pod pohrůžkami ke vstupu do vojska.³³³ Tuto nešťastnou skutečnost reflektoval ve svých pamětech také Edvard Beneš.³³⁴ Vojtěch Kopecký pak vzpomínal, že došlo i na přepadení a krveprolití.³³⁵ Jan Čapek byl spolu s výborem ČDS důrazně proti takovému nátlaku, přičicím se základní zásadě obsažené v samotném názvu Sboru,³³⁶ jak se ovšem zdá, radikálním živlům ve vlastních řadách už v násilí nedokázal zabránit: „Byla skupina nedobrovolníků, většinou Slováků, kteří odepřeli k přísaze jíti. Naši radikálové (členové Sboru, pozn. T. R.) je chtěli přinutit fyzickým násilím. Přišel jsem právě

³³¹ V. FLEISCHMANN: *Paměti lékaře*, s. 346, 362-363.

³³² F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 487.

³³³ Podobnou situaci zažil Fleischmann v důstojnickém táboře Cassino, kde se měl František Hlaváček během řeči údajně nechat unést, vstup legie označil za povinnost a hrozil, že doma si to se zbabělci a „Rakušáky“ vyřeší šibenicí. Tento výlev však přičítal přepracování a neúměrnému tlaku na psychiku, jíž byl Hlaváček, kterého osobně znal, v posledních měsících vystaven. In: V. FLEISCHMANN: *Paměti lékaře*, s. 370.

³³⁴ „V několika případech – jinak výjimečných a velmi řídkých – na rozdíl od našeho postupu v Rusku a ve Francii, užili naši lidé i jistého nátlaku ke vstupu do armády.“ E. BENEŠ: *Světová revoluce*, díl II, s. 66.

³³⁵ VÚA-VHA, fond Kancelář legií, Ka 6, Spisy, č. j. 41 639.

J. ŠEBA: *Jan Šeba*, ed. J. DEJMEK, s. 82.

³³⁶ Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, s. 30.

do tábora v této chvíli...Zastavil jsem s revolverem v ruce hordu našich radikálů před ubikací, kde slovenští nedobrovolníci jako křesťané v katakombách byli shromážděni a zpívali náboženskou píseň. Radikály jsem revolverem zahnal hrozbou, že budu střílet, a nedobrovolníky jsem vzal v ochranu a dal převézt do jiného tábora...“³³⁷ Situaci uherských Slováků, podléhajících po desetiletí maďarizaci ve školství i veřejném životě, označil už Josef Logaj za nešťastnou kapitolu revolučního hnutí.³³⁸ Hlavsa vzpomínal, že jen velmi málo Slováků, hlásících se jako Maďaři, se dalo získat přesvědčením a jejich vstup do legie byl motivován spíše strachem.³³⁹ Celkem se jich pro legii rozhodlo 590, mezi jinými také významný čs. poválečný diplomat Ján Papánek.³⁴⁰

Dílo Jana Čapka tak bylo v samotném závěru kaleno rozbouřenými vášněmi, které jako starosta Sboru, zodpovědný vůdce dobrovolníků, horko těžko držel na uzdě. Nebylo to však jeho jediné trápení.

Upozadění vůdců ČDS

*„Dlužno jen litovati, že bratr Čapek za veškeru svou práci nedočkal se uznání, ba naopak, poslední dny jeho života ztrpčovány a docela bezdůvodně. Bratr Čapek za svou přímou povahu trpěl mnoho. Zase zde vystupují ony skryté směry, které v dobrovolnickém hnutí, zvláště pak v některých vůdčích lidech s Č. D. S., viděly přílišný prý demokratism, jenž se pro řádné vojsko nehodí.“*³⁴¹

Po povolení armády byl smysl a úkol ČDS splněn. Přihlášky do Sboru byly přijímány do 21. dubna, samotná činnost pak byla ukončena počátkem května a veškerý majetek a bývalá agenda Sboru přešel pod správu OČSNR v Římě. Jan Čapek a nejbližší spolupracovníci ze Sboru zůstali v táboře až do konce, pomáhali organizovat nábor a dohlíželi na odjezd

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 90. Srov. B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, in: HaV 1/42, s. 71-72.

³³⁹ VÚA-VHA, f. Komité, Ka 1, čj. 34, vzpomínky Františka Hlavsy (9. 10. 1885).

³⁴⁰ Ján Papánek (1896-1991) se narodil v kolébce slovenského národního hnutí, Brezové pod Bradlom. Střední školu studoval v moravském Jevíčku, čímž se vyhnul maďarskému školství. Během války působil v užším výboru ČDS od léta 1918 v OČSNR v Římě. V meziválečném období působil v diplomatických službách, zejména v USA. Za druhé světové války se stal zástupcem Edvarda Beneše ve Spojených státech a vedl také Československou informační kancelář v New Yorku. Na jaře 1945 se účastnil konference v San Franciscu, kde došlo k založení OSN. Jako čs. delegát byl členem 14-členného koordinačního výboru, který formoval závěrečný text Charty OSN. Po roce 1948 stál u zrodu Rady svobodného Československa a působil v jejím předsednictvu. Byl členem mnoha mezinárodních humanitárních organizací a pomáhal také čs. utečencům v USA. Zemřel 30. listopadu 1991 v New Yorku.

³⁴¹ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 85.

posledních transportů.³⁴² Ve svém dopise z 9. května uvedl Čapek mezi zbylými bratry také místostarostu Metoděje Klimeše, pokladníka Bedřicha Havlenu, oba místní jednatele Františka Čejku a Rudolfa Janáka, archiváře Josefa Kolářského a člena užšího výboru Jana Jarocho. Za svým jménem pak zanechal vykřičník, jako by chtěl říci: „Co zde ještě dělám? Proč už nejsem ve Folignu v naší armádě?“³⁴³ Podobně to cítili všichni: „*Tábor se vyliďňoval a kdysi tak rušný a plný života, stával se nudným, mrtvým k udušení. Ozvěna kroků rozbíjela se o stěny neobydlených baráků, nebylo již křiku a salv potlesku na hřišti, nebylo divadla a hudby. „Kdy my?“ četl jeden ve zraku druhého. Týdny zdály se nám věčností...*“³⁴⁴

Již tehdy se samotní legionáři pozastavovali nad skutečností, že vůdčí osobnosti dobrovolnického hnutí, zejména pak sám starosta Jan Čapek, byly během formování čs. divize ponechány stranou: „...nesli těžce, že *Graziani a Štefánik nevyhověli přání Dobrovolnického sboru, aby jmenovali aspoň část důstojníků z vedoucích činitelů akce náborové a politické, a nikoli jen ze zajatců – bývalých rakouských důstojníků.*“³⁴⁵ Stejně jako dříve u pracovních praporů, tak i v čs. legii tvořili vyšší důstojnický kádr Italové. Posty nižších důstojníků do hodnosti poručíka mohly být obsazovány Čechoslováky, kteří tak veleli četě, výjimečně pak rotě a rekrutovali se z řad bývalých c. a k. důstojníků. Argument chybějící velitelské zkušenosti u dobrovolníků, kteří bývali pouhými vojíny (jako Jan Čapek) by byl akceptovatelný. Během formování jednotek byl však nedostatek poddůstojníků, a tak nařídil Graziani velitelům pluků, aby desátníky narychlo vybrali z vojínů, kteří měli vlohy býti veliteli střeleckých rojnic.³⁴⁶ Bednařík ve své kronice uvádí, že se vyprávělo, že Čapek tuto možnost odmítl,³⁴⁷ ovšem v žádném jiném prameni, včetně Čapkových památníků, bychom o tom zmínku nenašli. Koneckonců i sám autor tuto informaci prezentoval z doslechu. Je třeba také vzít v potaz, že se starosta ČDS kvůli organizaci odjezdu posledních transportů nacházel v Padule do poslední chvíle, a tak ho tento výběr patrně minul. Domníváme se tedy, že Čapkovy odmítnutí desátnické hodnosti bylo až dílem jeho posmrtně budované legendy.

Josef Logaj dále vysvětlovat, že Štefánik „*nepřál příliš demokratické tradici našeho hnutí. Báł se neprávem o pořádek.*“³⁴⁸ Byl odchován francouzským vojenským systémem,

³⁴² F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 541-542.

³⁴³ Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Sokol – krajský výbor Ostrava, inv. č. 308, Dopis Jana Čapka adresovaný Antonínu Rybkovi 9. května 1918.

³⁴⁴ ČEJKA, František: *Nábor do vojska a odchod z Paduly*, in: *Československý legionář 2/9*, 14. 1. 1927, s. 13.

³⁴⁵ E. BENEŠ: *Světová revoluce*, díl II, s. 67.

³⁴⁶ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 549.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 614.

³⁴⁸ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 21.

kterému byla demokracie v pravidelné armádě cizí. Volení zástupci z řad mužstva, obzvláště pod dojem událostí ruské revoluce,³⁴⁹ pro něj byli nemyslitelní.³⁵⁰ Zhoršující se choroba navíc zabránila Štefánikovi navštívit zajatecký tábor v Padule a osobně se tak seznámit s demokratickým duchem Sboru, který mylně pokládal za počátek bujícího bolševismu. Tuto úvahu nepřímou potvrzují paměti kapitána ruských legií Jana Šeby, který do Říma dorazil na počátku dubna 1918. První setkání se Štefánikem a Benešem popisoval takto: „*Odpovídal jsem na přívál otázek, z nichž mnohé se týkaly poměrů v naší armádě, zda je zboljševizovaná, tedy, rozhodují-li v ní plukovní komitety, volení velitelé a jiné zvláštnosti zavedené v Rusku.*“³⁵¹ Posléze, jako Štefánikův pobočník, měl vzhled do mnoha zákulisních záležitostí. Jeho další vzpomínky napovídají, že osud Čapka a vedení ČDS se mohl stát předmětem politického zápasu ze strany generála Grazianiho, možná však také padl za oběť rivalitě mezi předními vůdci čs. odboje – Benešem a Štefánikem.

Generál Graziani byl znám tím, že od svých vojáků vyžadoval slepou poslušnost, kterou neváhal vynucovat drakonickými tresty.³⁵² Jako velitel čs. legie kolem sebe nesl vlivných lidí, kteří přímo nepodléhali jeho velení: „*Tento generál nenáviděl celé dobrovolnické hnutí, jež šlo ze zdola, z lidu, a hleděl vliv tohoto hnutí utlumit. Nějaká rezoluce v Padule usnesená, že důstojníci budou voleni, byla mu záminkou, že „Sbor“ chce zboljševizovat armádu.*“³⁵³ Pravděpodobně odtud tedy plynul negativní náhled na celé vedení ČDS, které Štefánik sám nepoznal. K tomuto nařčení se přesvědčivě vyjádřil po válce František Bednařík – pokud byl požadavek volby důstojníků z řad dobrovolníků považován za bolševismus, pak byla bolševická také Česká družina v Rusku, kde většina vojáků začínala od píky nehledě na předchozí hodnosti.³⁵⁴

³⁴⁹ Zhooubnost volených funkcí ve vojsku ukázal nechvalně proslulý Příkaz číslo 1. vydaný 1. března 1917, který vedl k definitivnímu rozkladu ruské armády. Žádal volbu výboru po vzoru sovětů ve vojenských jednotkách a vybavoval je rozsáhlými pravomocemi. Fakticky předával rozhodování nad útvary z rukou důstojníků do rukou volených výborů z řad zpolitizovaného mužstva. In: PIPES, Richard: *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017, s. 109.

³⁵⁰ V tomto kontextu vzpomeňme Štefánikovu cestu na Sibiř a neoblíbený reorganizační rozkaz č. 588 z 16. ledna 1919 (publikován až 28. února 1919), kterým z pozice Ministra vojenství rušil „*revoluční orgány*“ při Československém vojsku na Rusi. Štefánik se tak snažil z dobrovolnické armády vytvořit regulérní státní vojsko po vzoru dohodových armád, což se však setkalo s vlnou nevole. Dlužno poznamenat, že se tak dělo již po vzniku Československé republiky a obě situace tak není možné plně srovnávat.

³⁵¹ J. ŠEBA: *Jan Šeba*, ed. J. DEJMEK, s. 77.

³⁵² Byl znám pod přezdívkou „*il generale fucilatore*“, což bychom mohli volně přeložit jako Generál poprav. V italském parlamentu se o něm mluvilo jako o symbolu militaristické šílenství. Během Caporetta osobně zastřelil desítky prchajících vojáků, organizoval masové popravy a je znám dokonce případ, kdy nechal popravit dva vojáky jen proto, že ho nepozdravili způsobem, který předepisoval vojenský řád. In: B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 83.

³⁵³ J. ŠEBA: *Jan Šeba*, ed. J. DEJMEK, s. 84.

³⁵⁴ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 316. Srov. Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, s. 57.

Grazianimu byl trnem v oku rovněž „*exponent Sboru*“ Hlaváček, kterého udal za přijetí domnělého úplatku, ve skutečnosti však příspěvku na revoluční akci ještě z doby před existencí OČSNR v Římě. V Šebových pamětech opět nalzáme pozoruhodný komentář náhlého odvolání Františka Hlaváčka: „*Rozpory Štefánik – Beneš rostly. Štefánik zazlival Benešovi jeho zásahy do italských věcí a zejména se na něho vytáhl v tzv. aféře Hlaváčkové...Štefánik chtěl mravně popravít Hlaváčka v naději, že zasáhne také Beneše.*“³⁵⁵ Nelze se ubránit otázce, zdali Jana Čapka, kterého Beneš osobně znal a cenil si jeho zásluh starosty ČDS, Štefánik úmyslně neupozadil ve snaze snížit Benešův vliv v rodící se legii. Tímto se ovšem dostáváme hluboko na pole polemiky, z politického hlediska Jan Čapek mimo okruh zajatců žádný vliv neměl, a snad bychom také Milanu Rastislavu Štefánikovi křivdili, neboť z podstaty svého charakteru by zřejmě nebyl schopen takové intriky, která by poškodila nevinného, zasloužilého člověka.

V jednom památku se naopak dozvídáme, že Janu Čapkovi bylo nabízeno místo v Odbočce ČSNR v Římě, které odmítl.³⁵⁶ Bohužel se nám nepodařilo dopátrat písemnost, která by takovou nabídku potvrzovala, snad byla podána jen ústně. Každopádně jako vůdce dobrovolníků Čapek nemohl, a hlavně nechtěl zůstat „vzadu“, zatímco by ostatní bratři krváceli na frontě. Svrchu zmíněný dopis Josefu Rybkovi z 9. května nám pak dává nahlédnout do jeho vlastních představ: „*Příště piš již do Foligna k naší armádě kde jest již sestaveno několik našich pluků a oddělení strojních pušek. My se budeme s Janákem hlásiti k jizdě protože tam jsou „frajtři“! Pozdrav všem a na šťastnou shledanou v armádě.*“³⁵⁷ Interpretace předposlední věty je poměrně obtížná, neboť mimo vozatajstva se jezdecké oddíly zatím neformovaly. Užití germanismu „frajtři“ zde může pejorativně označovat skupinu, z jejichž řad se rekrutovali nejzarytější odpůrci Sboru. Snad šlo i o konkrétní osoby, které tak chtěl mít Čapek na očích. Možná přeci jenom věděl o výběru poddůstojníku a chtěl se přihlásit, anebo nám jednoduše pravý význam po letech již uniká. Díky dopisu víme také o náplni jeho posledních dní v Padule. Mimo zaznamenání lepší menáže (maso 4x týdně) psal, že jsou stále určeni „*dělat propagandu*“ mezi zajatci. Jednou týdně jeli, nebo také šli, do důstojnického tábora Salla Consilina, vzdáleného zhruba 10 km od Paduly. Během zdlouhavé cesty nazpátek mívali „*paviánskou*“ náladu (pravděpodobně myšlen zpěv národních písní).

Dne 24. května 1918 se v Římě na Piazza Venezia konalo slavnostní předání bojového praporu československé legii, na kterém triumfoval Milan Rastislav Štefánik.³⁵⁸ Za účasti

³⁵⁵ J. ŠEBA: *Jan Šeba*, ed. J. DEJMEK, s. 84.

³⁵⁶ Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, s. 76. Srov. F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 614.

³⁵⁷ ZAO, f. Sokol – krajský výbor Ostrava, inv. č. 308, Dopis Jana Čapka adresovaný Antonínu Rybkovi 9. května 1918.

³⁵⁸ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 563-570.

italského krále, čelních představitelů vlády a dalších zástupců dohodových států předal Štefánik, představitel ČSNR, na schodech monumentálního pomníku Vittoria Emanuella II. bojový prapor do rukou velitele čs. divize generála Grazianiho, a v emotivním řeči strhnul shromážděný dav. Celá událost, nezvyklá svými rozměry i na italské poměry, se děla z iniciativy Štefánika, o kterém italský tisk nadšeně hlásal, že „*se stal na jeden den králem celého Říma.*“³⁵⁹ Na největší slavnosti čs. legie na italské půdě ovšem chyběli dva muži, kteří měli lví podíl na jejím vzniku – František Hlaváček a Jan Čapek.

Teprve příštího dne byl z vyprázdněné Paduly vypraven poslední transport, ve kterém tábor opouštěl také bývalý starosta ČDS. Radost ze znovunabyté svobody se v něm ovšem mísily s pocitem zneuznání. Nejřednějši muž dobrovolnického hnutí, jenž vedl tisíce, vyrážel na cestu k armádě beze slova díky jako prostý voják.

Foligno

*„Z domů i usedlostí vybíhají udivení vesničané, většinou ženy a starci a dívají se zvědavě na tyto vojáky, kteří jdou hrdě rázným pochodem a zpívají si při tom podivné písně do kroku, v neznáme jim řeči. „Kdo jsou tito lidé?“ přemýšlejí staříci i ženy. Slyšeli sice již něco o jakýchsi cizincích, kteří zaplavili celý umbrijský kraj. Zajatci...Dali se prý dobrovolně na vojnu. Proti komu? Proti vlastnímu císaři.“*³⁶⁰

Foligno bylo společně s přílehlými městy středoitalské Umbrie vybráno za mobilizační středisko československé divize. Od dubna se zde z válečného pásma stahovaly pracovní prapory a transporty dobrovolníků z táborů, aby zde byly vycvičeny a zařazeny do jednoho ze čtyř formujících se střeleckých pluků a pomocných oddílů. Díky předchozí přípravné práci ČDS a již dříve zformovaným pracovním praporům mobilizace probíhala rychlým tempem. Už 4. května, tedy za pouhé dva týdny od podpisu smlouvy v Římě, hlásil velitel čs. divize, že má k dispozici celkem 364 důstojníků a 11 473 vojáků, překračující tak původní směrnici početního stavu.³⁶¹ Umbrijská města Foligno, Perugia, Assisi, Spoleto a další se plnila Čechoslováky, kteří se rychle sžívali s novým prostředím. Oddíly slavnostně pochodovaly

³⁵⁹ Tamtéž.

B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 78-79.

³⁶⁰ ZEMAN, Adolf: *Doss Alto, román italské legie*, Praha 1938, s. 48.

³⁶¹ Z toho 198 důstojníků a 10 138 vojáků československých, zbytek tvořili Italové. F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 548.

ulicemi za zpěvu národních písní, města pořádala slavnosti na počest legionářů a jednotlivci ve chvílích volna navazovali kontakty s místním obyvatelstvem.

Z výše zmíněných důvodů Jan Čapek dorazil do Foligna až 25. května 1918 a ihned byl zařazen v hodnosti střelce do stavu 33. střeleckého pluku posádkou tamtéž. O dva dny později bylo jeho zařazení upřesněno – I. četa I. roty prvního praporu.³⁶² Jako všichni legionáři také on obdržel italský stejnokroj s červenobílými límcovými výložkami a místo polní čepice alpský klobouk, specifickou pokrývku hlavy příznačnou pro horské oddíly – alpíny. Za opaskem pak vojáci hrdě nosili *pugnale*, útočný nůž elitních úderných jednotek *arditi*, čímž se jim dostalo ze strany Italů značného uznání a důvěry.³⁶³ Na bývalé dobrovolníky u 33. stř. pluku působilo blahodárně, že ve svém středu mají také Jana Čapka, kterému stále říkali „*bratře starosto*“. Byl pro ně mnohem víc než jen pouhý voják, ovšem velení takovýto projev paralelní autority neslo nelibě a vydalo posléze rozkaz, ve kterém se uvádělo, že u pluku jsou pouze důstojníci, poddůstojníci a vojáci. Na jeho osobní domluvu pak byl oslovován jako všichni ostatní: *Bratře Čapku*.³⁶⁴

Nerespektování zásluh, zkušeností a vlivu na dobrovolníky ze strany mladších důstojníků ve Folignu Čapka trápilo, navíc o něm a jeho družích z vedení ČDS šířili odpůrci Sboru po plucích pomluvy. Opakovalo se nařčení ze zpronevěry peněz, nabádání vojáků k neposlušnosti, bolševictví apod. Možná byl Čapek také svědkem neblahých důsledků „*divokého*“ náboru, se kterým nesouhlasil a který se během výcviku v Umbrii vyskytl – žádostí o návrat do zajateckého tábora a dezercí. Ačkoliv tyto případy nebyly nijak časté, poškozovaly dobré jméno legionářů, kteří se namnoze rozhodli vzít spravedlnost do vlastních rukou a domnělé zrádce potrestat. František Libiš vzpomínal na drsné varování, které udělil jedné takovéto skupině: „*Proto jsem jim po jednom z nich vzkázal, jak nebudou ticho a nepůjdou na barák, že to řeknu brášským a že z toho bude pořádný „mazel“, při kterém může některý z nich zařvat...Bratři se o tom dozvěděli až příští den ráno, když přišla pro ně z Foligna hlídka italského vojska s karabiníkem. To bratry neodstrašilo...Počkali si na ně za městečkem v polích a tam je před překvapenými italskými vojáky pořádně vyplatili...Italští vojáci ustrašeně pohlíželi na velitele karabiníka, který, aniž by se na něco tázal, stál opodál s rukami v kapse, a když „nátěr“ přestal, ptal se, zdali to postačí...Vždyť vedl takový oddíl asi po třetí, a po každé prý se s nimi brášci takhle rozloučili.*“³⁶⁵

³⁶² VÚA-VHA, f. KLEG, legionářský spis Jana Čapka (1876-1918).

³⁶³ F. BEDNÁŘÍK, *V Boj*, s. 548.

³⁶⁴ FIŠER, František: *Poslední chvíle bratra Čapka*, in: Čapkův památník, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 13.

³⁶⁵ LIBIŠ, František: *Ve stínu Apenin a Alp*, Brno 1928, s. 25-27. V přífrontovém pásmu měl jeden z těchto případů navíc tragickou dohru. Po svévolném vzdálení se od jednotky dal 12. června 1918 generál Graziani

Dle všeho toho bylo na Čapka příliš. Poslední horečné dny v Padule, pošlapání demokratických zásad ČDS a jeho upozadění, neustálé konflikty a uchylování se k násilí, pomluvy a nařčení u formující se armády – to vše Čapkovu jinak silnou osobnost zlomilo: „*Nedivme se, že za těchto okolností jinak hrdý, neblomný a poctivý Čapek si zaplakal, když viděl, jak jeho revoluční dílo pracně vybudované ztroskotává pod tlakem nepřátel ČDS.*“³⁶⁶ Další pramen dokonce s vědomím následujících událostí vyvozuje následky: „*Před odjezdem na frontu hořce plakal a brzy potom tam našel smrt, kterou si ubohý, ve svém zoufalství i přál.*“³⁶⁷ V roce 1968 dokonce Zdeněk Štěpánek ve vztahu k Čapkově smrti v rámci dokumentárního pořadu *Hrdinství* vyřkl domněnku o úmyslné sebevraždě „*spáchané čistě vojenským způsobem.*“³⁶⁸ Takový dohad je ovšem třeba odmítnout s odkazem na obsah poslední korespondence (viz s. 44) a vzpomínky legionářů, kteří s ním byli v kontaktu během posledních dní. Jakkoli mohl být Čapek zničen nepřízní osudu, povinnosti otce rodiny by mu nedovolily uchýlit se k takto bezradnému činu. Každopádně tyto hořké skutečnosti po válce umocnily mučednickou aureolu vůdce dobrovolnického hnutí v Itálii.

Jan Čapek strávil výcvikem ve Folignu necelý (!) týden. Vrchní velení italské armády se mj. díky zprávám českého poručíka 57. pěšího pluku Karla Stinného, který dobrovolně 23. května dezertoval v součinnosti s čs. výzvědky III. armády u Fossalta di Piave, dozvědělo o přípravách červnové rakousko-uherské ofenzivy.³⁶⁹ Nejprudší útok se očekával právě v úseku III. armády na Dolní Piavě, a tak si vrchní velení k posílení zpravodajské a propagační činnosti v této oblasti vyžádalo jeden prapor čs. divize k doplnění stávajících výzvědných hlídek. Generál Graziani této žádosti vyhověl a 28. května vydal rozkaz k odeslání I. praporu 33. střeleckého pluku do válečného pásma. Proč vybral právě tento prapor není dodnes známo, je však zajímavé, že u něj sloužilo mnoho členů bývalého vedení ČDS – kromě Jana Čapka také Bedřich Havlena, František Čejka nebo Rudolf Janák. Jednotka se skládala z 31 důstojníků a 837 mužů rozřazených do 3 rot střelců, kulometné roty a zápolních částí (štábní rota, plukovní hudba, zásobovací a vozatajská četa). Výcvik nebyl dokončen, chyběla výzbroj i specializované

osm legionářů bez předchozího soudu v Barbaranu popravít. Prakticky ihned byla zpochybněna oprávněnost tvrdého trestu a generálova pravomoc k jeho nařízení, nicméně dalším projevům nekázně exemplární poprava skutečně zamezila. In: B. KLÍPA: *Československá legie v Itálii*, s. 80-82., F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 580-586.

³⁶⁶ *Památce Jana Čapka*, s. 32.

³⁶⁷ J. LOGAJ: *Československé legie*, s. 85.

³⁶⁸ KADLEC, Petr: *Kamera zkoumá dobu – Hrdinství* (televizní pořad), ČST Praha, 24. 4. 1968.

³⁶⁹ F. BEDNAŘÍK, *V Boj*, s. 750-754.

V. HANZAL, *S výzvědky*, s. 310-312.

MARCUZZO, Bruno: *I leoni delle due rive*, Treviso 2017, s. 26-47.

oddíly zákopníků, minometů a plamenometů, přesto však byl 30. května v 6 večer s velkou slávou a za doprovodu civilního obyvatelstva i legionářů prapor vypraven z nádraží na frontu.

Těsně před samotným odjezdem se Čapek ještě setkal s Ferdinandem Poskerem, který dorazil do Foligna se VII. pracovním praporem. Čapek jej vyhledal a přirozeně naléhal, aby se přihlásil k jeho pluku, čehož se také Posker snažil dosáhnout u velitelství. Krátkost doby a snad i určitá nevraživost mezi důstojnickým kádrem a bývalým vedením Sboru to znemožnila. Jan Čapek již druhého dne odjel s I. praporem na Piavu: „*Když jsme se pozdě večer loučili, byla jeho tvář zase asketická, strohá, klidná a dojatá. Se smutkem v očích, že nemůže dohlédnouti na svého mladého krajana, rozloučil se stroze a úsečně „Na shledanou v Doubravě!“ Netušil zajisté, že je to poslední pozdrav jeho působišti a jeho Těšínsku.*“³⁷⁰

V zákopech na Piavě

V Bologni byl I. prapor 33. stř. pluku přivítán 31. května se všemi vojenskými i civilními poctami jako první bojová jednotka čs. divize směřující na frontu. Tito první legionáři, často staří dobrovolníci ze Sboru, si sebou vezli také prapor ČDS (někdy také *padulský prapor*), na kterém byl vyšit motiv Bartošova obrazu „Za Svobodu“, a tak byla alespoň symbolicky demonstrována kontinuita s ČDS. Jednotka byla určena do Mogliana,³⁷¹ kde bylo sídlo čs. výzvěděčků III. armády (rota 6a, 6b),³⁷² ovšem v průběhu přesunu došlo ke změně a prapor byl odeslán do Mestre, kde dorazil téhož dne večer. Tato křižovatka železničních cest se nacházela již ve válečném pásmu, vzdušnou čarou 30 km od zákopů první linie, a tak byla častým cílem rakousko-uherských aeroplánů. Ve městě byla patrná opatření proti náletům – všechny okenice se po setmění uzavíraly a některé ulice a podloubí byly zateraseny pytlí s pískem. Legionáři byli ubytováni různě po městě, přičemž Čapek s Havlenou našli příbytek v jedné z továrních budov (viz příloha č. 14).³⁷³ Prapor v Mestre doháněl zanedbávaný výcvik a doplňoval výzbroj. Za několik dní (dle záznamu v Čapkově spisu 4. června)³⁷⁴ pak byla polovina I., II. a III. střelecké roty odeslána k posílení výzvědných oddílů u III. armády. Celkem šlo o 12 důstojníků a 236 mužů včetně Jana Čapka a Bedřicha Havleny. Tito muži pak byli rozděleni do jednotlivých hlídek po 20 mužích na různé úseky fronty.³⁷⁵

³⁷⁰ F. POSKER: *Hrst vzpomínek*, in: Čapkův památník, ed. J. ZAHRADNÍK, Jaroslav, s. 11-12.

³⁷¹ Dnes Mogliano Veneto.

³⁷² V rámci reorganizace výzvědných oddílů byly v září se vznikem 39. výzvědného pluku tyto roty přejmenovány na 10 a 11.

³⁷³ HOLUB, Václav: *Jak jsem unikl rakouské šibenici*, in: Cestami Odboje III., ed. A. ZEMAN, Praha 1927, s. 384-385.

³⁷⁴ VÚA-VHA, f. KLEG, legionářský spis Jana Čapka (1876-1918).

³⁷⁵ K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: Naše revoluce, V. (1927-1928), edd. J. WERSTADT a kol., s. 396-397.

Hlídka Jana Čapka konala službu v zákopech italského 242. pěšího pluku u Ponte di Piave. Na její činnost a službu s bývalým starostou ČDS u první čety vzpomínal František Fišer: „*Po setmění nás chodilo střídavě vždy 8-10 mužů před rakouské zákopy, a to ke břehu Piavy nebo na některý ostrůvek. Nebyl by to ani br. Čapek, aby se nehlásil denně na hlídky, ač byl již značně vyčerpán. Tyto hlídky měly hlavně za účel voláním propagačních hesel a českým zpěvem demoralisovati rakouské pluky, sestávající převážně ze slovanských národů, hlavně Čechů a Slováků a v tomto ohledu splnily naprosto svou povinnost. Používalo se hlásných trub a br. Čapek si nedal nikdy ujít příležitost, aby neučinil delší proslov rakouské armádě.*“³⁷⁶ Úkolem těchto oddílů bylo působit (nejen) na české a slovenské vojáky rakousko-uherských pluků, nabádat je k dezerci a zajišťovat od nich informace o nepřátelském postavení. Za tímto účelem se využívaly megafony, noviny, vrhače letáků³⁷⁷ nebo zpěv národních písní, přičemž je jasné, že tyto rozvratné akce prováděné v noci v těsné blízkosti nepřátelských stráží s sebou nesly četná rizika.³⁷⁸ Když se podařilo hlídku odhalit, stala se její pozice terčem soustředěné palby pěchotních zbraní následované dělostřeleckým přepadem. V případě zajetí pak čekal legionáře plný soud a potupná poprava na šibenici za velezradu.

Na plánované střídání výzvědných hlídek už nedošlo. Dne 15. června 1918 ve tři hodiny ráno se na frontě dlouhé 100 km ozvalo hromobití tisíců děl, ohlašující začátek poslední rakousko-uherské ofenzivy války. Pro takový případ měly být čs. oddíly staženy zpět, neboť dle předchozího ujednání mezi ČSNR a vrchním velitelstvím neměly být prozatím využívány k bojovým akcím. Na rozdíl od původních čs. výzvědců u III. armády o tomto faktu hlídka I. praporu 33. stř. pluku většinou nevěděly a čekaly na příslušné rozkazy, jen část se jich podařilo včas informovat o plánovaném stažení do Trevisa. Navíc byly v noci na 15. června italské oddíly vystřídány a staženy zpět do druhé linie, takže se výzvědné hlídky ocitly samy v předsunutých pozicích, kde byly zachyceny bubnovou palbou a plynovými granáty. Některým se podařilo uniknout, jiní byli lapeni v boji s prvosledovými jednotkami nebo

³⁷⁶ F. FIŠER: *Poslední chvíle bratra Čapka*, in: Čapkův památník, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 13.

³⁷⁷ „*Letáky házely se pomocí raket pozůstávajících z trubice u tuhého papíru v délce as 20 cm, v síle as 4 cm, upevněné na dřevěné tyčince v síle 1 cm, v délce as 1 m, která slouží raketě jako kormidlo. Zadní část papírové trubice as do polovice obsahovala náboj, z něhož vyčnívala zápalná šňůra. Přední část pak byla prázdná. Do ní vložily se stočené letáky a uzavřela se příklopem, tvořícím ostrou špicí.*“ Městské muzeum Blatná, přír. č. 569/56, JÁNSKÝ, Bohumil: *Mé zážitky ve světové válce*, Hajany 1932, s. 25.

³⁷⁸ Pro srovnání uvedme líčení Josefa Kozáka: „*Sotva se druhého dne sešeřilo, vyšla polovina našeho oddílu. Procházíme zákopy, jsouce pozorováni italskými důstojníky a vojáky, přecházíme přední stráže – u poslední zůstává doprovázející italský důstojník – postupujeme k rakouským zákopům – až jsme se připlížili v bojovné sestavě k rakouským překážkám. Nebyli jsme té noci vůbec zpozorováni. U překážek jsme položili noviny české, nám zasilané od Národní rady z Paříže „Československá samostatnost“, letáky, konzervy, chléb, cigarety a jiné. Aby ráno bylo toto místo viditelné, několik letáku a novin jsme připevnili na drátěné překážky.*“ KOZÁK, Josef: *Výzvědné hlídky*, in: *Cestami Odboje III.*, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 328-329.

překvapení v kavernách, kde hledali ochranu před dělostřelbou.³⁷⁹ K Čapkově hlídce se dostal rozkaz o stažení včas, a tak se na počátku dělostřeleckého útoku oddíl s jedním raněným stáhl.³⁸⁰ Jen o čtyři kilometry jižněji po proudu řeky, u Zensonu di Piave, byli ovšem legionáři překvapení údernými jednotkami rakousko-uherské armády a padli do zajetí. Přeživší člen této hlídky Jan Tošnar zachytil po válce tyto dramatické události v biografickém románu *Hlídka na Zensonu*.³⁸¹ Celkem 25 mužů toho dne padlo nebo bylo raněno a zajato, z toho 14 bylo posléze popraveno.

Z Trevisa se Čapkova četa začala stahovat do sídla praporu v Mestre, ovšem jak vyplývá z deníku Bohumila Jánského, zastavila se u velitelství výzvedných rot v Moglianu: „*K večeru dorazily k nám as 2 čety I. praporu 33. pluku, který byl od nedávné doby posádkou v Mestre a tyto dvě čety byly rovněž na frontě u Ponte di Piave. Zůstaly u nás v Moglianě proto, že byl zde již rozkaz, že celý zmíněný prapor odjede časně z rána znovu na frontu, aby zahájil společně s Italy protiútok na postupující Rakušáky. Aby byli ušetřeni 1 a 1/2 hod. pochodu do Mestre, zůstali zde a bylo telefonicky vyjednáno, že auta, která časně ráno povezou prapor do fronty, se pro ně zastaví. Spali v naší zahradě v hustém stromovém loubí na rozestřené slámě. Seděli jsme tam s nimi skorem všichni a zpívali dlouho do noci různé národní písně. Svým zvučným hlasem vynikal mezi zpěváky starosta čsl. dobrovolnického sboru a inspirátor dobrovolnického hnutí v Itálii Jan Čapek. Byl vesel, jako všichni ostatní, kterým osud již určil dnešní den za poslední den jejich života. Když jsme ráno vstávali, bylo loubí již dávno opuštěné a hoši 33. praporu stáli snad již Rakušákům tváří v tvář.*“³⁸² Skutečně velitel III. armády vévoda z Aosty nařídil 15. června I. praporu 33. stř. pluku, aby se přesunul vlakem do Ca Tron (dnes část obce Roncade) a dal se k dispozici XXIII. armádnímu sboru, neboť se v této oblasti podařilo nepříteli vytvořit prohlubující se předmostí. Není jasné, jestli se Čapkova četa stihla k praporu připojit ještě v Mestre, nebo dohnala prapor již v zákopech.

Dvacet minut po půlnoci 16. června měl transport s legionáři vyrazit z nádraží, avšak to se krátce před tím stalo cílem leteckého útoku, který si vyžádal několik lehce raněných a zpoždění odjezdu. Ve tři hodiny ráno se tak vlak s praporem vydal na místo určení, kam dorazil v 5.30: „*Za husté mlhy, nedovolující rozhled ani na pár metrů, vlak s naším praporem někde*

³⁷⁹ K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: Naše revoluce, V. (1927-1928), edd. J. WERSTADT a kol., s. 397-398.

V. HANZAL: *Boj piavského praporu*, in: Vojenský historický sborník 1/1, s. 112-113.

³⁸⁰ F. FIŠER: *Poslední chvíle bratra Čapka*, in: Čapkův památník, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 13-14.

³⁸¹ TOŠNAR, Jan: *Hlídka na Zensonu*, Brno 1930.

³⁸² Městské muzeum Blatná, přír. č. 569/56, JÁNSKÝ, Bohumil: *Mé zážitky ve světové válce*, Hajany 1932, s. 29.

v polích zastavil. Vystoupili jsme všichni z vozů a dali se na pochod do blízkého dvorce, kde nás podělovali plynovými maskami, chlebem a konzervami. Posilnili jsme se každý jednou konzervou a dali se na další cestu k Piavě...“³⁸³ Po půlhodinovém pochodu dorazil prapor do Palazzo Prina, kde měl být k dispozici 61. divizi, a ihned zaujmul obranné postavení na linii Casa Fasan-Fossa delle Millepertiche,³⁸⁴ kde se očekával útok. V sestavě rakousko-uherské 10. pěší divize zde operovaly také 21. a 98. pěší pluk z Čáslavi a Vysokého Mýta,³⁸⁵ a tak se předpokládalo, že se čeští vojáci budou legionářům vzdávat. Císařské jednotky ovšem nepokračovaly v náporu, ale počaly prohlubovat klín západně směrem k Meolu – zahájily tedy obchvatný manévr. Proto byl v 18.00 prapor odvelen zpět do Ca Tron. V průběhu dne se v Palazzo Prina připojilo k praporu zhruba 150 vojáků došlých z výzvědných hlídek, kteří byli zdrženi probíhající ofenzivou – je možné, že až tehdy se Čapkův oddíl navrátil k jednotce. Praporu byla následně svěřena obrana železnice od Ca Tron po Meolo-Vallio, tedy poslední obranné linie první bitevní čáry. Situace se celou noc nezměnila – II. a III. rota střelců společně se IV. kulometnou rotou v linii, Čapkova první rota v záloze. Během noci se nepodařilo nepříteli dosáhnout žádných větších úspěchů.³⁸⁶

17. června 1918

Druhého dne se spustil déšť. Pro Jana Čapka to byl den neobyčejný, neboť právě dosáhl svých čtyřicátých druhých narozenin. Několik bodrých slov bratrů legionářů u roty mu bylo jejich celou oslavou. Před devátou hodinou dorazil rozkaz k opětovnému stažení z linie do Ca Tron, kde se legionáři setkali s vojáky věhlasné brigády Sassari. Ti měli stejně jako oni červenobílé límcové výložky, a tak rychle došlo ke spřátelení. Zvěst, že toho dne budou oddíly útočit společně, pozvedla legionáře na duchu. Už v deset hodin se však prapor dle nových dispozic dal na pochod k Palazzo Prina, kde až do pozdního odpoledne čekal na další rozkazy.

Velitel III. armády nařídil toho dne prudký protiútok proti rakousko-uherskému předmostí jižně od Fossalta di Piave vedený ze dvou směrů. Jeden z linie Losson-Casa Gorghetto východním směrem na Capo d'Argine-Osteria Fossalta a dále na Croce, jenž měla provést útočná divize (brigády Sassari a Bergamo). Druhý pak z linie Casa Malipiero-Casa Bellesine proti Gorgazzu a následně ve spojení s útočnou divizí proti dalším cílům – tento úkol

³⁸³ V. HOLUB: *Jak jsem unikl rakouské šibenici*, in: *Cestami Odboje III.*, ed. A. ZEMAN, s. 385-386.

³⁸⁴ Dnes linie podél cesty Via delle Millepertiche od křižovatky s Via Fosseta směrem k Millepertiche.

³⁸⁵ FUČÍK, Josef: *Piava 1918*, Praha 2013, s. 166-172.

³⁸⁶ K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: *Naše revoluce, V. (1927-1928)*, edd. J. WERSTADT a kol., s. 397-398.

případl na brigádu Bisagno, které byl přidělen také I. prapor 33. stř. pluku (viz přílohy č. 17-20). Cílem této akce bylo zlikvidovat předmostí a vyčistit pravý břeh Piavy od nepřátelských jednotek. Počátek útoku byl po dělostřelecké přípravě určen na 17.00, avšak kolem 16 hodiny dorazil k přesunující se útočné divizi náhlý rozkaz k obrácení pochodu na sever k San Pietro Novello proti postupujícím jednotkám rakousko-uherského VII. armádního sboru. Plánovaný protiútok na předmostí u Fossalty tak přišel o hlavní útočnou sílu a byl odsouzen k nezdaru.³⁸⁷

Brigáda Bisagno byla povolána ze zálohy z Mestre, odkud do akce nasadila tři prapory 210. a dva prapory 209. pěšího pluku. Jedině legionářský prapor se v té době nacházel blíže v Palazzu Prina, a tak se velitel brigády rozhodl z časových důvodů jednotky řadit tak, jak přicházely na bojiště. Legionáři se tak ocitli na čele útoku, ve vzdálenosti 200 m za nimi pak v druhém sledu měly postupovat prapory 210. pěšího pluku a zálohu bojového uskupení pak tvořily dva prapory 209. pěšího pluku. Bohužel dispozice legionářského praporu se nám nedochovaly, snad byly podány pouze ústně. Dobře však byly rekonstruovány ve studiích Karla Mareše a Vojtěcha Hanzala. Brigáda Bisagno měla dosáhnout linie Casa Silvestri-Casa di Rosa (útok severovýchodním směrem), z výchozí pozice Casa Malipiero-Casa Bellesine však také vyrážel podél Canale Fosseta směrem na Capo d'Argine 12. prapor arditů (útok severním směrem), který měl patrně čistit prostor mezi útočnou divizí a brigádou Bisagno. Velitel legionářského praporu major Sagone dle všeho špatně pochopil rozkazy a nařídil postup rovněž směrem na Capo d'Argine. Tím se mezi brigádou Bisagno a praporem vytvářel prostor, kterým mohl nepřítel proniknout do boku obou útvarům. Úkolem praporu pak bylo zřejmě provést tzv. „*colpo di mano*“, tedy prudký přepad, který měl narušit v několika místech rakouské linie a připravit tak půdu pro postupující brigádu. Major Sagone však nařídil regulární postup v střeleckých řetězech na frontě široké 1 km proti pozicím, obsazeným celou rakousko-uherskou 10. pěší divizí! Roty byly rozvinuty po menších četách v linii – Čapkova I. rota přitom postupovala podél Canale Fosseta na levém křídle. IV. kulometná rota následovala za rotami střelců a po dosažení výchozí pozice měla instalovat kulometry a vést krycí palbu. Dlužno poznamenat, že zde byli legionáři nasazeni po boku arditů prakticky se stejnými úkoly. Zatímco však ardité (volně přeloženo – *Odvážní, Smělí* či *Troufalí*) byly elitní úderné jednotky italské armády složené z dobrovolníků – většinou mladých hochů do 25 let, prošlých tvrdou fyzickou přípravou, speciálně vycvičených a vyzbrojených pro tento typ operací, v I. praporu 33. stř. pluku byli i muži padesátiletí, několikrát ranění (to byl také Čapkův případ) a nedostatečně vycvičení. Praporu naprosto chybělo základní vybavení pro útočené operace – nůžky na drát,

³⁸⁷ MARCUZZO, Bruno: *Tra fuoco e acqua, la battaglia del Solstizio*, Treviso 2018, s. 130.

prkna pro překonávání překážek apod. Co scházelo na výcviku a výzbroji hodlali legionáři dohnat nasazením.

Vraťme se nyní do zákopů u Palazzo Prina, kde se zatím Jan Čapek a ostatní legionáři dozvěděli pouze toliko, že se toho dne bude útočit. Získaný čas využili k doplnění munice a cvičení v užití ručních granátů. Štábní posel se zapečetěnou obálkou dorazil až v 17.15. Poslední rychlé přípravy, poslední kvapné dispozice velitelům čet a za čtvrt hodiny již Čapek se svou rotou a celým praporem postupoval za prudkého deště do výchozích pozic. Terén před nimi byl plochý, skládal se z kukuřičných polí a vinic křížovaných zavlažovacími kanály a příkopy, které byly navíc lemovány stromovím a podrostem. Rakouské stráže zpozorovaly pohyb a počaly postřelovat oblast nástupu. Vzadu za rotami střelců postupoval kupředu také kulometčík Bedřich Beran: „*Mohu konstatovati, že jsem doposud živ! Dvě hodiny spánku v kukuřičném políčku mi vrátily dřívější klid. Baterie štěkají těsně za námi – kropí císařské armádě cestu. Náš padulský praporec z těžkého hedvábí, vlastnoruční to práce „naše“, dostal svůj křest. Mokří a umazaní po pás, brodíme se už třetím kanálem. Rakušáci nezahálí, jejich kulometry pekelně řehtají. Ani nepozorujeme, že zatím tichý déšť promáčí na nás suchou nitku.*“³⁸⁸ V 18.00 dorazila I. a II. rota do výchozí pozice u statku Casa Malipiero, kde na ně již čekal oddíl asi 50 arditů. III. rota byla nucena přebrodit širší kanál a zpozdila se asi o půl hodiny, IV. rota se pak ztratila úplně – obě toho dne do boje vůbec nezasáhly. Jak vyvozoval Karel Mareš, mělo u Casa Malipiero dojít nejprve ke koncentraci praporu ke společnému útoku, navíc jednotky brigády Bisagno byly stále v nedohledu.³⁸⁹

Přesto dal trubač arditů signál k útoku a v okamžení vyrazil úderný oddíl vpřed podél Canale Fosseta. Dvě čety II. roty se rovněž daly na postup proti předsunutým rakouským pozicím, které byly vzdáleny pouhých 80 metrů! Italští vojáci hájící sousední pozice nadšeně volají: „*Gli cecoslovacchi attaccono!*“³⁹⁰ Po menších skupinách a s využitím granátů se daří předsunuté hlídky zdolat. Tehdy však pocítili legionáři plnou sílu hlavní rakouské linie, vzdálené od výchozí pozice asi 2 km. Každý dvorec či dům v dohledné linii byl obsazen kulomety, které byly rovněž rozmístěny v domech podél silnice vedoucí do Fossalty. Kulometná družstva měla z prvních pater hospodářských stavení výborný rozhled nad nízkým podrostem a s přehledem tak ovládala rovinatou oblast útoku. Právě tyto opevněné body bylo nutno nejdříve zničit, což byl především úkol arditů, kterým legionáři vypomáhali, jak se dalo.

³⁸⁸ BEDNAŘÍK, František: *V Boj!*, Praha 1927, s. 612-614.

³⁸⁹ K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: *Naše revoluce*, s. 404.

³⁹⁰ „*Čechoslováci útočí!*“ - HANZAL, Vojtěch: *Boj piavského praporu a bitva na Doss'Altu*, s.

Čapkova I. rota tehdy zpozorovala, že je třeba útok podpořit a že levé křídlo je navíc dobře chráněno samotným kanálem Fosseta, a tak vyrazila do útoku za II. rotou.

Právě v těchto urputných bojích o každý dům našel Jan Čapek svou smrt. Jeho poslední chvíle byly líčeny různě, my zde uvádíme nejpodrobnější popis Jindřicha Kretšího: „Čapek s několika druhy hotovil se zajmout hnízdo rakouských kulometů. Poněvadž v první linii rakouské, jež byla tou dobou již obsazena Čechoslováky, byli Češi, kteří byli zajati, domníval se Čapek, že nepřátelští vojini, mávajíce kapesníky a volající česky, chtějí se vzdáti. I přiblížil se k nim, ale tu ho náhle zasypali palbou kulometů. Klesl, smrtelně zasažen. Jeho druhové prudkým útokem na nůž zdolali hned nato zákeřníky, ale Čapka již nebylo...“³⁹¹ Tak padl v den svých čtyřicátých druhých narozenin nedaleko Fossalta di Piave bývalý starosta ČDS, toho času střelec I. praporu 33. střeleckého pluku italských legií Jan Čapek.

„Nuž hlavu vzhůru, přátelé!

Hleď přímo orlí zrak!

Blesk šlehni z naší ocele,

kde nejhlubší je mrak.

A kdyby všechny na poli nás kule skosily,

[: pak jenom odkaz sokolí jsme věrně splnili. :]“³⁹²

Spor o Čapkův skon

Ve většině pramenů jsou to „*nepřátelští vojini volajíce česky*“, případně *Rakušané* (myšleno v anacionálním slova smyslu jako označení pro R-U vojáky) nebo prostě nepřátelé, kteří zasadí Čapkovi smrtelnou dávku. Proti jakým plukům tedy legionáři útočili? Není nakonec možné, že nejoslavovanějšího hrdinu italských legií zákeřně zabili čeští vojáci?

Josef Fučík jako první upozornil na fakt, že legionáři zde postupovali proti převážně českým plukům 10. pěší divize, přesněji proti 20. pěší brigádě složené z čáslavského 21. a vysokomýtského 98. pěšího pluku.³⁹³ Čerpal přitom zřejmě z mapových příloh syntetické práce

³⁹¹ J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 219. Autor bohužel neuvádí zdroj svého popisu. Karel Mareš uvedl, že Čapek zahynul v drátěných překážkách, zároveň také ve své studii potvrdil lstivé chování některých rakouských vojáků, kteří nejdříve odhodili zbraně a po přiblížení legionářů pálili. Domníváme se, že se nejedná o dvě verze, ale že Čapek byl opravdu sražen kulometnou palbou, pravděpodobně u drátěných překážek chránících dvorec. K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: *Naše revoluce*, V. (1927-1928), edd. J. WERSTADT a kol., s. 405.

³⁹² Poslední sloka *Pochodu českých dobrovolníků* od F. Piseckého. in: VÚA-VHA, f. ČDS, Ka 8, Zpěvník československých vojáků.

³⁹³ J. FUČÍK: *Doss Alto*, s. 41.

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 – 1918.³⁹⁴ Přítomnost českých vojáků potvrzuje také účastník boje Mareš: „*Místy se vyjednávalo, neboť naproti byli Češi a Poláci a dorozumění bylo možné.*“³⁹⁵ Existuje však také podrobnější pramen „rakouské“ provenience – hlášení velitele XXIII. armádního sboru (v jejíž sestavě bojovala 10. pěší divize), generála pěchoty Maximiliána Csicsericse von Bacsány, doplněné o mapy rozmístění jednotlivých pluků v osudný den (viz příloha č. 21).³⁹⁶

Tak se dozvídáme, že byl 10. pěší divizi pro následující ofenzivu dán k dispozici také 5. husarský pluk, a právě ten měl večer 17. června držet pozice podél kanálu Fosseta. Pokud tedy legionáři útočili v prostoru mezi Canale Fosseta a Fosso Gorgazzo, narazili zejména na pozice hájené husary a 21. pěším plukem. Nalevo za kanálem Fosseta se nacházel haličský 55. pěší pluk, přičemž Mareš i Hlavsa uvádějí přítomnost polských vojáků.³⁹⁷ Naopak napravo od směru útoku se nacházel vysokomýtský 98. pěší pluk a olomoucký 13. střelecký pluk (dříve zeměbranecký). První vyrazili do útoku ardité (těsně podél kanálu Fosseta) a II. rota legionářského praporu, jejíž levé křídlo se opíralo o Casa Turchetto. Čapkova I. rota chránila levé křídlo útočící II. roty, než sama vyrazila do boje. S tímto vědomím po konfrontaci Csicsericsovy mapy a pravděpodobného místa skonu Jana Čapka z českého pramene dojdeme k závěru, že zmíněné kulometné hnízdo bylo patrně v rukou vojáků 5. husarského pluku. Tomu by také odpovídala poválečná zpráva Generálního konsulátu ČSR v Terstu: „*vicekonsul Laška navštívil jak místo bojiště ve Fossaltu, tak hřbitov lossonský, kde po získání informací od očitých svědků a na základě údajů potvrzuje, že Čapek padl při útoku na dvorec Contea di Pinno, který byl obsazen rak. vojskem, hlavně honvedy* (zvýrazněno T. R.).“³⁹⁸ Nejednalo se ovšem o uherskou zeměbranu (Honvéd), ale opěšalý uherský husarský pluk se sídlem v Komárně a doplňovacím obvodě Prešpurk (dnešní Bratislava). Pikantní symboliku má v tomto kontextu čestný název jednotky – Husarský pluk Hraběte Radeckého č. 5.

Nicméně na jistojisté tvrzení je zde příliš pravděpodobností. Linie styku husarů a pozic 21. pěšího pluku dle Csicsericsovy mapy je velmi úzká a zmíněný dvorec tak mohl být stejně dobře hájen čáslavskými vojáky. Víme také, že během útoku došlo k promíchání jednotek I. a

³⁹⁴ GLAISE VON HORSTENAU, Edmund: *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 – 1918*, Wien 1932.

³⁹⁵ K. MAREŠ: *První československý prapor*, in: *Naše revoluce*, s. 406.

³⁹⁶ Hrvatski Državni Archiv, fond Maksimilijan Čičerić, sig. 792, Ka 6 b, Kuvert (složka) II, KuK Korpskommando. Op. Nr.2431/1 – Gefechtsbericht über die Piaveforcierung durch da 23 Korps in der Zeit vom 15/6-7/7 1918.

³⁹⁷ Hlavsa připomíná mezi zajatci hlavně Poláky a Rusíny, což by odpovídalo národnostnímu složení zmíněného pluku se sídlem ve Lvově a doplňovacím okresem Berežany. In: VÚA-VHA, f. Komité, Ka 1, čj. 34, vzpomínky Františka Hlavsy (9. 10. 1885).

³⁹⁸ VÚA-VHA, fond Památník odboje, inv. č. 2805, Zpráva Generálního konsulátu Československé republiky v Terstu ohledně zjištění ostatků poručíka Čapka z 15. 4. 1922.

II. roty a arditů a také že zakreslené místo Čapkova skonu je dílem odhadu. Do Čapkova druhého života se ale obecná, vyhýbavá fráze „*nepřátelští vojíni volajíce česky*“ dobře hodila. V náznaku totiž dávala tušit, že za smrtí československého hrdiny nemohli být vojáci, jejichž mateřtinou byl český jazyk.

Druhý život

Smrt a pohřeb – počátek druhého života

Tragickou smrt Jana Čapka reflektoval nejen hlavní tiskový orgán ČSNR, ale i zahraniční listy dohodových mocností.³⁹⁹ Osm padlých vojáků bylo toho dne odvezeno k pohřbení do nedalekého Lossonu.⁴⁰⁰ Ten byl ale pod stálou palbou nepřítele, a tak byla těla převezena dále do Meola, kde byla pohřbena vedle sebe na civilním hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele – u pěti hrobů, včetně toho Čapkova, byly vztyčeny nápisy „*eroe sconosciuto*“ (neznámý hrdina). Tato skutečnost následně ztížila repatriaci Čapkových ostatků.

Úspěšné bylo až druhé pátrání z jara roku 1922, kdy se na základě specifických znaků na lebce podařilo mezi pěti neznámými z meolského hřbitova identifikovat jeho kosterní pozůstatky.⁴⁰¹ Po poradě Památníku odboje bylo rozhodnuto, že převoz ostatků Jana Čapka a popravených legionářů Aloise Herziga a Františka Turpiše⁴⁰² bude spojen s velkolepými oslavami pětiletého výročí zborovské bitvy a zejména s repatriací ostatků neznámého vojína od Zborova. Vše tedy směřovalo k tomu, aby byly rakve legionářů v Praze nejpozději koncem června, avšak ještě před zahájením samotného převozu bylo z italské strany padlým Čechoslovákům uspořádáno v místě jejich předposledního odpočinku okázalé rozloučení. Poslední cesta Jana Čapka tak začala v Meolu 21. června 1922, kde se na smuteční slavnosti sešli zástupci italských úřadů a místních spolků, váleční veteráni a rovněž početné obyvatelstvo z okolí. Patrně krátce nato nechaly italské úřady umístit na zeď kostela dnes již neexistující pamětní desku upozorňující na první místo Čapkova odpočinku.⁴⁰³

³⁹⁹ *Bratr Čapek padl*, in: Československá samostatnost 3/25, 10. 7. 1918, s. 3-4.

LOGAJ, J.: *Československé legie*, s. 103-104.

⁴⁰⁰ Dnes Losson della Battaglia, na památku červnových bojů na Piavě roku 1918.

⁴⁰¹ První pátrání s cílem exhumovat ostatky padlých legionářů z jara 1921 bylo v případě nalezení Čapkova hrobu neúspěšné. Jelikož se nejednalo o jediný případ, navrhol pověřený pracovník zřídit v San Donà di Piave všem těmto nenalezeným, zvláště pak „*velmi zasloužilému*“ legionáři Čapkovi jednoduchý betonový pomník. In: VÚA-VHA, f. PO, inv. č. 2805 – Zpráva o exhumaci československých legionářů popravených na italské frontě r. 1918.

⁴⁰² Příslušníci 33. střeleckého pluku zajatí 15. 6. 1918 v prostoru San Donà di Piave, popravení a pohřbení v San Stino di Livenza o čtyři dny později. In: LOGAJ, Josef: *Oběti*, Praha 1922.

⁴⁰³ V důsledku přestavby kostela byly odstraněna. Italský text na pamětní desce zněl: „*In questo cimitero ebbero riposo le spoglie mortali di Giovanni Capek, fondatore della legione volontaria cecoslovacca eroicamente*

V Československu se zatím děly horečné přípravy na zborovské slavnosti. Posádková velitelství na trase převozu Horní Dvořiště-České Budějovice-Praha byla informována, aby dodala transportu z Itálie „*patřičně silnou čestnou stráž*“, jež měla sloužit také jako doprovod do dalšího bodu trasy, dokud rakve nespočinou v pantheonu Národního muzea v Praze.⁴⁰⁴ Od východu pak do Prahy mířil, snad přeci jen s větší pompou, vlak s ostatky neznámého vojína. Během četných zastávek totiž „*ostatkům padlého vojáka od Zborova vzdávali poctu zástupci místních vojenských posádek, obecních samospráv, Sokola, skautů i dalších organizací a spolků.*“⁴⁰⁵ Již zde vidíme, že návrat italských legionářů se děl poněkud ve stínu středobodu zborovských slavností toho roku – tedy převozu a uložení padlého vojína od Zborova do kaple Staroměstské radnice.

Ve dnech 30. června a 1. července 1922 měla česká veřejnost příležitost navštívit honosně vyzdobený pantheon Národního muzea, kde na katafalku „*v záplavě květů a světel*“ a s početnou čestnou stráží legionářů, sokolů a vojáků spočivaly rakve Jana Čapka, jeho italských druhů a neznámého vojína od Zborova (viz příloha č. 22)f. „*Tisíce a tisíce*“ občanů se přišlo mlčky rozloučit s legionáři-hrdiny, pokud lze věřit oficiální dokumentaci.⁴⁰⁶ Druhého dne pak byly rakve převezeny v mohutném průvodu na Staroměstské náměstí, kde se před zraky početného obcenstva konala samotná slavnost uložení ostatků do kaple.⁴⁰⁷ S rakví neznámého vojína bezpečně umístěnou v kapli Staroměstské radnice, která se tak napříště stala kultovním legionářským místem, se průvod s ostatky italských legionářů naložených na dělových lafetách vydal na Olšanské hřbitovy. Ostatky Jana Čapka však byly odvezeny na Wilsonovo nádraží, odkud dále putovaly na Těšínsko. Konečný odpočinek měl totiž Čapek nalézt na hřbitově v Orlové, odkud byl před sedmi lety vyštván na bojiště světové války.

Přípravy na smuteční slavnosti a pohřeb Jana Čapka se za spolupráce úřadů děly pod záštitou Sokolské župy Těšínské a ostravské župy Československé obce legionářské (dále ČsOL). V neděli 1. července časně z rána dorazil smutný transport do Doubravy. Čapkovi „bratři“ z doubravského Sokola společně s legionáři přenesli rakev do sídla jednoty –

caduto il 18 giugno 1918. – Trasferie a Praga 21 giugno 1922“ Překlad: Na tomto hřbitově byly uloženy ostatky Jana Čapka, zakladatele dobrovolnické československé legie padlého 18. června 1918 – Převezeny do Prahy 21. června 1922. In: Archivio Vescovile di Treviso, fond Mons. Zagrando, poznámky k pamětním deskám na kostele Sv. Jana Křtitele v Meolu.

⁴⁰⁴ VÚA-VHA, f. PO, inv. č. 2805 - Převezení ostatků poprav. ital. legionářů – instrukce ústřední správy válečných hrobů pro posádková velitelství v Českých Budějovicích a Velké Praze.

⁴⁰⁵ GALANDAUER, Jan: 2. 7. 1917. *Bitva u Zborova, Česká legenda*, Praha 2002, s. 91.

⁴⁰⁶ VÚA-VHA, f. PO, inv. č. 2805, Převezení ostatků por. Jana Čapka, Františka Turpiše a Aloise Herziga z Itálie do vlasti.

⁴⁰⁷ Podrobněji k průběhu zborovských slavností a fenoménu neznámého vojína od Zborova např. GALANDAUER, J.: 2. 7. 1917, s. 89-95.

MICHL, Jan: *Legionáři a Československo*, Praha 2009, s. 127-132.

Národního domu: „*Řada těžkých voskovic v háji věnců – liany barevných stuh na vavřínových podložkách – černé florové stíny vítaly slezského hrdinu Jana Čapka na jeho posmrtné, triumfální cestě osvobozeným Slezskem. ... Hrdina se vrací, šeptá si katafalk s bílo-modro-rudou stuhou, obepínající rakev s tělesnými ostatky tvůrce českých legií v Itálii – hrdina se vrací – vydechují lojovým čoudem voskovic. Okolo stojí čestná stráž: Sokol v kroji a legionář, jako dvě mramorové sochy.*“⁴⁰⁸ Čapkova legenda je tady rozvíjena v plné míře, přičemž důležitý je zde návrat do osvobozeného Slezska, ještě nedávno zmítaného třenicemi Sedmidenní války a následného plebiscitního období. Jeho pohřeb se konal v době sokolského sletu v Moravské Ostravě s mezinárodní jugoslávskou účastí a byl tak součástí mohutné národní manifestace Československého státu.⁴⁰⁹ Již výzdoba katafalku nikoho nenechala na pochybách, že zde leží významný národní hrdina – jen z Prahy dorazilo společně s ostatky na 60 věnců, jimž vévodil velký vavřínový věnec prezidenta republiky.

V pondělí kolem druhé hodiny byl proslovy před Národním domem v Doubravě zahájen samotný pohřeb. Před zraky početného obecnstva pak byla rakev naložena na dělovou lafetu taženou šesti vranými koňmi: „*Takového vyznamenání dostávalo se tehdy největším hrdinům národů. Před rakví vezl pohřební vůz nesčetné věnce a mnohé nesli ještě Sokolové.*“⁴¹⁰ Za rakví se seřadil mohutný průvod čítající asi 20 000 lidí, vpředu šla rodina a příbuzní, pak deputace nejvýznamnějších hostí,⁴¹¹ následovala setnina 40. pěšího pluku v plné polní s vojenskou hudbou, za nimi pak uniformovaní legionáři a krojovaní sokolové. Zhruba pětikilometrová cesta k orlovskému hřbitovu byla lemována přihlížejícími, okolní domy byly ozdobeny černými vlajkami a z šachet vlály černé prapory. Po dvou hodinové cestě dorazilo procesí na hřbitov, kde bylo Janu Čapkovi vybráno čestné místo uprostřed společného hrobu padlým za Těšínsko (viz přílohy č. 23-24).⁴¹² Před shromážděnými hosty hovořil za sokolstvo dr. Josef Scheiner a zástupci obou slezských žup, za legionáře Čapkův druh z ČDS major Jan

⁴⁰⁸ Citováno dle SZM, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918, výstřížek Moravsko-slezského deníku z roku 1922.

⁴⁰⁹ *Slet sokolské župy Moravskoslezské a Těšínské Jana Čapka v Mor. Ostravě 1932*, Ostrava 1932.

Podobně byl před čtyřmi měsíci chápán převoz 22 československých vojáků padlých během Sedmidenní války z polského Těšina na hřbitov v Orlové. „*Ostravsko a s ním i Těšínsko nevidělo dosud tak obrovského smutečního průvodu... Zvuky několika kapel zanikaly v nekonečném tom zástupu. Po stranách cesty stály nesčetné davy lidí z blízka i daleka.*“ In: ZAO, Archiv města Orlová, Kronika města Orlové (2. díl) – rok 1922, s. 137.

⁴¹⁰ ZAHRADNÍK, Jaroslav: *Vrátil se na štítě*, in: *Čapkův památník*, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948, s. 15.

⁴¹¹ Pohřbu se účastnil například starosta Československé obce sokolské dr. Josef Scheiner i její jednatel dr. Karel Heller, za ministerstvo národní obrany generální inspektor československé armády a známý básník Josef Svatopluk Machar a generál Eduard Mollinary a pohřbu byl přítomen dokonce i starosta jugoslávského Sokola dr. Vladimír Ravníkar.

⁴¹² MAREK, Jan (ed.): *Památník vydaný ku slavnosti odhalení pomníku, postaveného na hřbitově v Orlové padlým při obsazování Těšínska a za plebiscitu*. Orlová 1928.

Bořil a za vládu a československou armádu pak básník J. S. Machar. Pomník padlým za Těšínsko byl obležen věnci a na jeho ramenou plály pochodně, když sokolský sbor zapěl skladbu „Polní cestou“ Josefa Bohuslava Foerstra. Za zvuků státní hymny a třeskotu salvy čestné setniny pak byla rakev spuštěna do hrobu – Jan Čapek se konečně dočkal klidu.⁴¹³

Legionářská paměť – Otec Jan Čapek

„Bratr poručík Kopečný se prodrál k našemu „tátovi“. – Tam – povídá jedním dechem a ukazuje vpravo – tam je Čapek, starosta, tam padl! Jako by nás elektrická jiskra projela při těch slovech. Šílená bolest zachvěla naši frontou. Jako vydrážděný, hluboko v srdci raněný lev řádí, zuří naše hrstka. Bijte, zabijte, nikoho neživte! – Mstít – pomstít našeho starostu!

...Bledý měsíc roztrhl mraky a vedl náš hlouček. Tam na suchoparu, bezprostředně u palisády, ještě před hodinou u austriáckých drátěných překážek vyhledali jsme ono nešťastné místo. Nevěřili jsme, nechtěli jsme věřit slovům, ale tvrdá, bezohledná skutečnost se potvrdila! Náš starosta Čapek padl! Bratře starosto – odešel jsi nám – jsme Sirotci. Tys nám byl vším!“⁴¹⁴

Zaznamenal si do svého zápisníku příslušník kulometné roty Bedřich Beran. Povšimněme si znovu husitské symboliky – osiřelí legionáři byli nyní Sirotky. Zcela obdobně – jako symbol ztráty vůdce – byl tento termín užit rovněž legionáři v Rusku po odjezdu Milana Rastislava Štefánika. Ostatně i tam měli svého Žižku – byl jím jedooký veterán od Zborova Jan Syrový.⁴¹⁵ Shodné křestní jméno obou legionářů a trocnovského zemana přímo svádělo k podobným paralelám,⁴¹⁶ a proto možná překvapí, že si nikdo v Čapkově případě nevzpomněl na věhlasného sirotčího hejtmana Jana Čapka ze Sán. Spíše jako zajímavost pak uveďme muzejní předmět, jenž v tomto kontextu získal silný příběh – je jím hlavice Čapkovy vycházkové hole ve tvaru hlavy Jana Žižky z předválečných let.⁴¹⁷

Nešťastnou zprávu rozšířil mezi legionáři článek Josefa Logaje uveřejněný 5. července 1918 v časopise „V Boj!“. Jedná se o první produkt Čapkovy legendy a podobně, jako v předchozí ukázce, zde autor použil patriarchální motiv, když zesnulého Čapka nazval otcem

⁴¹³ Citováno dle SZM, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918, výstřižek Moravskoslezského deníku z roku 1922.

⁴¹⁴ BEDNÁŘÍK, František: *V Boj*, Praha 1927, s. 612-614.

⁴¹⁵ D. VÁCHA: „Husité dvacátého století“, in: *Historie a Vojenství* 1/59, 2010, s. 4-18.

⁴¹⁶ „Jsmo jako ti „Sirotci“ husitští, jimž padl také bratr Jan...“ in: LIBIŠ, František: *Za zapomenutým hrdinou!*, in: *Družina Československých legionářů* 24/1, 25. 6. 1920, s. 1.

⁴¹⁷ SZM, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918.

a pasoval ho na prvního dobrovolníka v Itálii.⁴¹⁸ Smrt starosty sboru znamenala pro legionáře morální otřes a vyvolala vlnu temných dohadů: „Čapek, náš přirozený vojevůdce – a padl v boji, v úloze prostého vojína. Jak mohlo se to přihoditi? Což takoví lidé jsou k tomu, aby se jimi vyplňovaly mezery ve střeleckých řetězech?“⁴¹⁹ Posmrtně udělená hodnost podporučíka byla pro mnohé nedostatečným, a hlavně opožděným projevem uznání za jeho záslušnou práci v zajateckých táborech. Ještě v roce 1925 Ladislav Hruška hořce komentoval povýšení do nejnižší důstojnické hodnosti in memoriam jako „hanbu v historii vděčnosti našeho národa.“⁴²⁰

Určité stigma zneuznání a zapomenutí bylo charakteristickým jevem (nejen) prvních let Čapkova druhého života,⁴²¹ byť již v roce 1919 byl zcela nekriticky oslaven v jedné z prvních domácích publikací věnujících se legiím.⁴²² Důležitým mezníkem tak byla až repatriace jeho ostatků, jež poskytla legionářům prostor pro řadu vzpomínkových statí.⁴²³ Přesně 17. června 1922 pak konečně vyšel první legionářský památník, věnovaný Čapkovi a jeho činnosti v ČDS.⁴²⁴ Letný pohled na autory napoví mnoho o prvních kustodech jeho legionářského odkazu, jimiž byli povětšinou blízcí Čapkovi spolupracovníci z ČDS.

Bylo by ovšem hrubě nesprávné se domnívat, že tato hluboká úcta byla omezena na Čapkovy nejbližší. Zajímavý, byť poválečně formulovaný, náhled do mentality československého dobrovolníka nám přináší beletristicky zpracované vzpomínky Jana Tošnara: „My, santamarijští a padulští dobrovolníci, byli jsme teď vojáky dvojími. Podléhali jsme svým velitelům vojenským jako vojáci československé armády, ale duši i srdcem jsme byli vojáky Čapkovými. ...Vůdce morální – Čapek – byl silnější než vojenské velení. Nás provázel jeho duch, ať jsme stáli na té nebo oné hlídce – pro něho jsme konali službu dobrovolně, ač mělo být k tomu potřebí vojenských rozkazů. My padulští, jsme zůstali v první řadě vojáky

⁴¹⁸ LOGAJ, Josef: *Se štítem nebo na štítu*, in: V BOJ!, 5. 7. 1918. – název článku zde tvoří jedno z Čapkových hesel z dob ČDS. Jak název samotný, tak i Logajovy přídomky přešly do širšího povědomí: *Památce prvního našeho dobrovolníka a otce našich legií v Itálii*. in: Večer 93, 26. 4. 1921.

⁴¹⁹ Kolektiv autorů: *Památce*, s. 37.

⁴²⁰ HRUŠKA, Ladislav: *Jan Čapek*, in: Moravský legionář 25/5, 18. 6. 1925, s. 1-2. Srov. „Což se nehodilo pro něho aspoň „in memoriam“ hodnost kapitána?“ in: F. LIBIŠ: *Ve stínu Apenin a Alp*, s. 16.

⁴²¹ Např. F. LIBIŠ: *Za zapomenutým hrdinou!*, in: Družina Československých legionářů 24/1, 25. 6. 1920, s. 1-2.

LEHOVEC, Václav: *Za zapomenutým hrdinou!*, in: Družina Československých legionářů 27/1, 16. 7. 1920, s. 1-2.

⁴²² *Slavné činy legionářů v Itálii, na Rusi a ve Francii*, ed. PACHMAJER, Jaroslav, České Budějovice 1919.

⁴²³ BEDNAŘÍK, František: *Bratr Jan Čapek*, in: Národní listy, 17. 6. 1922, s. 5.

HLAVÁČEK, František: *Z historie italské legie I, ku převezení pozůstatků Jana Čapka, starosty Československého dobrovolnického sboru v Itálii*, in: Národní listy, 1. 7. 1922., s. 3.

BOŘIL, Jan: *Památce bratři Čapka, Herziga a Turpiše*, in: Československý legionář, 30. 6. 1922, s. 3.

TOŠNAR, Jan: *Za Čapkem*, in: Tamtéž, s. 4.

⁴²⁴ Kolektiv autorů: *Památce*.

Čapkovými.“⁴²⁵ Autor zde mimo jiné blíže definoval onu skupinu legionářů, u nichž lze otevřeně hovořit o Čapkově kultu, jenž přežil jeho smrt. Pro ně platil Čapek za morální autoritu i po válce.⁴²⁶ Část z nich se od roku 1925 organizovala ve Sdružení italských legionářů (dále SIL)⁴²⁷ a nepřekvapí, že v rámci této organizace byla úcta k piavskému hrdinovi pěstována nejvíce. Ještě při vzpomínkové slavnosti ku dvacetiletí od založení ČDS, konané 17. ledna 1937 ve velkém sále pražské městské knihovny, bylo čestné místo uprostřed předsednického stolu – na počest starosty ČDS – prázdné, ozdobené kyticí růží se stuhami ve státních barvách. Úvodní řeč předsedy pražské odbočky SILu začínala slovy: „*Bratře Jene Čapku, starosto >Československého dobrovolnického sboru v Itálii< a slavný padlý vojine československé divise italské legie u San Donà di Piave! Zahajujice matiné na oslavu dvacátého výročí založení Československého dobrovolnického sboru v Itálii, vzdáváme Tobě výraz své nejhlubší úcty a nikdy nehynoucí vzpomínky našich myslí.*“⁴²⁸ O Čapkův odkaz pečovala taktéž největší organizace legionářů u nás – Československá obec legionářská. Jejím nákladem byla na Čapkově rodném domě v Michli odhalena v roce 1926 pamětní deska s bustou z dílny akademického sochaře Jaroslava Hrušky a rovněž místní odbočka ČsOL nesla jeho jméno. Jak ČsOL, tak SIL v meziválečném období podnikly několik organizovaných poutí do Itálie, přičemž pravidelnou zastávkou bylo také místo Čapkovy smrti.⁴²⁹

Význam Jana Čapka byl akcentován jak na stránkách legionářské vzpomínkové literatury,⁴³⁰ tak i v seriózních pokusech legionářů zpracovat historii italské legie.⁴³¹ Významnou výjimku tvoří práce Jindřicha Kretših, jenž neměl legionářskou zkušenost,⁴³² a tak svou práci založil na důkladném studiu pramenů, po jejichž prozkoumání určil za stěžejní osobnosti vzniku italské legie Františka Hlaváčka, Jana Čapka a generála Andreu Grazianiho.

⁴²⁵ J. TOŠNAR: *Hlídka na Zensonu*, s. 166-167.

⁴²⁶ Vidíme to např. ve vleklém soudním sporu mezi Františkem Hlaváčkem a Lvem Sychravou, kdy jeden z legionářů poznamenal: „*Škoda, že nežije organisátor, nezapomenutelný br. Čapek, aby vydal svědectví o činnosti br. Hlaváčka; ten byl vždy přímým, upřímným a mluvil pravdu.*“ in: HORÁK, František: *Čest zásluhám*, in: *Východ* 8/10, 12. 2. 1927.

⁴²⁷ J. MICHL: *Legionáři*, s. 94-99.

⁴²⁸ VOKÁČ, Lev: *Hold památce hrdinů a obětí*, in: *Italský legionář* 1-2/7, 1. 2. 1937.

⁴²⁹ J. ČIŽMÁŘ: *Po místech slávy a utrpení*, Brno 1929, s. 74-75.

NAVRÁTIL, Antonín: *Po stopách československé legie v Itálii*, Brno 1932, s. 60.

⁴³⁰ Např. LIBIŠ, František – HRUŠKA, Ladislav: *Pod prapor odboje*, Brno 1927.

⁴³¹ Např. – J. LOGAJ: *Československé legie*.

BEDNAŘÍK, F.: *V Boj*.

⁴³² J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*. – Práce vznikla na základě dotazu na Františka Hlaváčka, jehož autor považoval za nejpovolnější osobu k zpracování historie italské legie k desetiletému výročí od jejího vzniku. Ten však z důvodů časového vytížení odmítl a veškeré materiály a radu poskytl Kretšimu, jenž se výzvy zhostil – proto také jeho práci zdánlivě nesouvisející s touto kapitolou uvádím zde.

Všechny tři spojovalo nejasné upozadění či odstranění z funkcí, které se autor rozhodl objasnit. Kretšního práce přinesla nezaujaté a čerstvé závěry, platné v historiografii italské legie dodnes.

Zbývá dopovědět, jakou roli sebral Čapek v legionářských románech. Pro sledované období máme k dispozici díla dvou autorů – Adolfa Zemana a Jana Tošnara. Starší je Tošnarův dvoudílný román *Stíny nad mořem* z roku 1932.⁴³³ Čtenář se zde setká s Čapkem prostřednictvím hlavního hrdiny Tomáše Klácela v zákopech u Piavy. Autor zde zhmotnil vlastní představy, když v osudném boji 19. června 1918 (správně však o dva dny dříve) postavil Čapka do role vůdce legionářů: „ – *Bratři – za vítězstvím – bylo jejich heslem. Bylo to heslo Čapkovo, který je jim dal dnes ráno, když začínalo svítat, a hned nato sám vystřelil první ránu do rakouských linií, kde se zaleskla jejich helma.*“ Následně vede své spolubojovníky do krvavého boje: „*Ještě tam to hnízdo, bratři – volal Čapek – a ukázal rukou na okno, z něhož dosud šlehal nepoddajně oheň.*“ Za okamžik je však zasažen kulometem a se slovy „*Bratři – za vítězstvím*“ padá mrtev k zemi. Celá linie v té chvíli zakolísá, avšak sveřepě brání místo Čapkova skonu. Takováto heroizace nepřekvapí, když si uvědomíme Tošnarovu minulost důvěrníka ČDS, ovšem nezakládá se na skutečnosti. Není bez zajímavosti uvést, že dle oficiálních zpráv o bojích na Piavě měl Čapek v posledních chvílích pronést: „*Jsmo zrazení a prodáni!*“⁴³⁴ V kronice 33. střeleckého pluku je to pak věta: „*Kupředu, bratři, v boj za svobodu!*“⁴³⁵ Což Václav Fryček pateticky interpretoval tak, že tím vlastně Čapek naplnil heslo nejznámějšího obrazu italské legie „*Za Svobodu*“ z dílny Břetislava Bartoše, na kterém je sám zobrazen.⁴³⁶

Ve tvorbě ruského legionáře Adolfa Zemana nalezneme Čapka v nedokončené trilogii *Bouře* a románu *Doss Alto*.⁴³⁷ Zeman neměl vlastní zkušenost z italské fronty, a tak se pevně držel pramenů (nalezneme zde i jejich seznam), což mu někdy bylo jako nedostatek invence vytýkáno literárními kritiky. Přesto se nevyhnul jisté glorifikaci, a tak v románu *Doss Alto* vloží ona osudná slova o zradě a prodání do úst anonymnímu výzvědkovi, který je Čapkovi sděluje. Ten pak po zprávách o potupné smrti legionářů na šibenici dramaticky pronese: „*Potupná? Zvolal náhle bratr Čapek. Ne, bratři. I Kristus umřel na kříži – Hus na hranici – a přece*

⁴³³ TOŠNAR, Jan: *Stíny nad mořem, 1. díl*, Brno 1932.

Týž: *Stíny nad mořem, 2. díl*, Brno 1932.

⁴³⁴ HANZAL, Vojtěch: *Boj piavského praporu a bitva na Doss'Altu*, 1932, s. 16. – Autor zde čerpá ze zprávy kapitána Jana Šeby adresovanou Milanu Rastislavu Štefánikovi z 26. 6. 1918.

⁴³⁵ F. BEDNAŘÍK: *V Boj*, s. 615.

⁴³⁶ FRYČEK, Václav: *Pluk Doss'Alto*, Praha 1926, s. 29-30.

⁴³⁷ A. ZEMAN: *Piráti Svobody*.

Týž: *Veliká hra*, Praha 1936.

Týž: *Doss Alto*, Praha 1938.

nakonec zvítězili. Náš osvobozený národ – a věřím, že bude svobodný – nikdy nezapomene těchto obětí... Bratři zdvihali zvolna hlavy. Jako by ta příšera šibenice, která vystávala právě před jejich duševním zrakem, najednou ztrácela svou potupnou hrůzu. Pravdu má bratr Čapek.“⁴³⁸ Románový Jan Čapek nekolísal, v myslích legionářů byl nezlomným hrdinou, a tak si jej měl národ také pamatovat.

Paměť Sokolů – Bratr Jan Čapek

Sokol se po válce právem přihlásil o svůj díl na získání samostatnosti. Ostentativně to bylo zachyceno na pohlednicích a plakátech vydaných k prvnímu poválečnému všesokolskému sletu v roce 1920.⁴³⁹ Námět Sokola, třímajícího šavli nad mrtvolou dvouhlavé rakouské orlice jako by přímo navazoval na bojovné plakáty zajateckého Sokola v Itálii, kde Sokol teprve sváděl zápas o svobodu národa (viz přílohy č. 6-7).

Ztělesněním tohoto podílu se v poválečném Československu stal triumvirát ideálních sokolů-legionářů: Josefa Jiřího Švece, Václava Dostala⁴⁴⁰ a Jana Čapka.⁴⁴¹ Každý symbolizoval jednu součást Tyršova „národního vojska“ – tedy ruskou, francouzskou a italskou legii. Kromě Sokola a významného postavení v legiích je spojoval také tragický osud (ve Švecově případě dokonce sebevražda). Jan Čapek se tak stal pro tisíce sokolů vzorem hodným následování, avšak také ostatní tělocvičné spolky pracovaly s Čapkovým odkazem. DTJ na základě jeho dělnického původu přijaly „*Soudruha Jana Čapka*“ za svůj vzor,⁴⁴² Orel pak vedle něj postavil cvičitele a italského legionáře Rudolfa Holuba (shodou okolností padnul den po Čapkovi na Cima Cady) s povzdechem, že se připomíná pouze Sokol a na zásluhu Orlů se zapomíná.⁴⁴³

⁴³⁸ Tamtéž, s. 74-76.

⁴³⁹ MAZÁČ, Tomáš: *Proměny sokolství ve výtvarné řeči sletové propagace (1901-1948)*, Magisterská práce Masarykovy univerzity, Brno 2012, s. 38-43.

⁴⁴⁰ Václav Dostal (5. 5. 1888 – 9. 5. 1915) – člen pařížského Sokola, jenž se stal prvním čs. důstojníkem roty Nazdar. Labutí písní toho útvaru byla Bitva u Arrasu (květen 1915), kde nalezl Dostal svou smrt, a stal se tak prvním čs. důstojníkem padlým v boji za první světové války.

⁴⁴¹ ZEMEK, Oldřich: *Ideál Tyršův a legie*, in: *Družina Československých legionářů 26/1*, 9. 7. 1920, s. 1. MEDEK, Rudolf: *Sokol a legie*, in: *Věstník Sokolský 39/28*, 28. 9. 1926, s. 1-4.

KUDELA, Josef: *Sokol a legie*, Brno 1930.

⁴⁴² Během národní poutě ČsOL do Itálie v r. 1928 u místa Čapkovy smrti řečnil zástupce DTJ, který připomněl, že „*soudruh Jan Čapek bude všemu členstvu zářným příkladem vznešeného bojovníka za ideály lidství, spravedlnosti a pokroku*.“ Účastník pouti Jaroslav Čižmář projev ocenil, přišlo mu ale líto, že na pout' nevyslal svého zástupce také Sokol. In: J. ČIŽMÁŘ: *Po místech slávy a utrpení*, s. 75.

Dlužno říci, že slezským sokolům by se projev patrně nelíbil, neboť už v roce 1922 se ohradili ve svém věstníku proti označování Jana Čapka za sociálního demokrata. *Soudruh Jan Čapek?*, In: *Sokolský věstník Východní Moravy a obojího Slezska 19*, 1922, s. 156-157.

⁴⁴³ „*Br. Rudolf Holub, ital. legionář ze Závašic u Příbora, cvičitel orelský, padl u Doss'Alta 18. června 1918, v těchže řadách jako zakladatel italské legie br. J. Čapek. Jednotící idea osvobozené postavila tehdy do stejné řady Orla vedle Sokola a oba stejnou obět přinesli jí, oba stejně hrdinně zemřeli v boji pro vlast. Kdo však se doma oslavuje? Nemůžeme upíratí zásluh br. J. Čapka o organisaci italské legie a vzdáváme mu všechnu čest. Ale proč se tak rádo zapomíná u nás ve svobodné vlasti, že v legiích nebyli jen Sokoli, že legie byly složeny z příslušníků všech stran a směrů i přesvědčení a proč se to veřejně nepřiznává? Alespoň bratři legionáři*

Právě sokolové nejčastěji ve snaze umocnit jeho význam Čapka zjednodušeně pasovali do role tvůrce, zakladatele či vůdce italské legie. Jak regionální, tak i celostátní sokolský tisk byl přímo zahlcen různými vzpomínkovými články na náčelníka Sokolské župy moravsko-slezské, avšak přirozeně právě na Ostravsku a Těšínsku byl připomínán nejvíce.

V půli ledna 1919 se mezi slezským sokolstvem potvrdila zpráva o Čapkově skonu⁴⁴⁴ a ještě před koncem roku mu v tělocvičně domovské jednoty v Doubravě odhalili první pamětní desku.⁴⁴⁵ O dva roky později se několik jednot na Těšínsku oddělilo od původní Sokolské župy moravsko-slezské a utvořilo Sokolskou župu Těšínskou se sídlem v Orlové, jež v roce 1925 získala přídomek „Jana Čapka“.⁴⁴⁶ Dlužno poznamenat, že čestná jména legionářů nesly pouze dvě sokolské župy, přičemž tou druhou byla Západoravská župa sokolská, jež byla rovněž v roce 1925 přejmenována na „Sokolskou župu plk. Švece“, jak zní její název dodnes.

Pro slezské sokolstvo se Čapkův hrob v Orlové stal důležitým místem paměti. Ostatně již na jeho pohřbu zaznělo, „že zářivý příklad pro vlast padlého hrdiny bude nám povždy jasným vzorem, ke kterému budeme voditi již naši sokolskou mládež.“⁴⁴⁷ A skutečně, nejen sokolský dorost konal na orlovský hřbitov pravidelné poutě. Prakticky každý větší sokolský podnik v kraji zahrnoval ve svém programu organizovanou návštěvu Čapkovy hrobu, nemluvě o pravidelných tryznách ve spolupráci s legionáři a armádou každého 17. června. Zdaleka největší oslavy pak proběhly u příležitosti 10. výročí od Čapkovy smrti – jako zajímavý příklad sokolské festivity tento sokolský „svátek“ Jana Čapka rozeberme podrobněji.

V předvečer výročí byla Čapkovi za vydatné účasti sokolů, legionářů, armády a různých spolků odhalena pamětní deska na domě č. 15 v Orlové na Kopaninách. Hosté se pak v průvodu vydali na obligátní pouť k jeho hrobu, kam průběžně dobíhaly štafety z pěti hraničních jednot Těšínské župy s palmovými ratolestmi.⁴⁴⁸ Přibližně ve stejný čas se konal sokolský tábor také na Masarykově náměstí v Ostravě, odkud po proslovu župního starosty Součka vyběhla v osm hodin pochodňová štafeta směrem ke Štramberku. O půl desáté doběhl poslední běžec do cíle a na Bílé Hoře u Štramberku vzplála první hranice. Postupně byly zapalovány ohně taktéž na dalších horách Moravskoslezské župy směrem k Opavě a Ostravě – celkem ke čtyřicítce kopců

z bratrské úcty k padlým mohli by to přiznati.“ in: ŽAMPACH, Adolf: *Katolíci v zahraničních bojích o československou samostatnost*, 1928, s. 121-122.

⁴⁴⁴ Sokolský věstník župy moravsko-slezské 1/16, 15. 1. 1919, s. 1.

⁴⁴⁵ *Památník tělocvičně jednoty >Sokol< v Dombrové*, s. 31.

⁴⁴⁶ *Sokolská župa Těšínská Jana Čapka – 75 let*, 1996, s. 3-6. - Dnes Sokolská župa Beskydská Jana Čapka se sídlem ve Frýdku-Místku.

⁴⁴⁷ Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Slezská Ostrava 1928, s. 70.

⁴⁴⁸ *Obrana Slezska* 25/16, 15. 6. 1928, s. 4.

Věstník Sokolský, List Československé obce sokolské 27/30, 5. 7. 1928, s. 6.

té noci zářilo plameny. Souběžně na území Těšínské župy vzplály ohně například na beskydských vrcholcích Javorovém, Gírové, Ropičce a Lysé Hoře. V záři plamenů pak řečníci hovořili o Čapkově významu.⁴⁴⁹ Bylo to určitým navázáním na tradici Husových oslav, kdy se na kopcích u zapálené hranice připomínala památka kostnického mučedníka. Právě sokolové tento druh piety uvedli do moravsko-slezského prostředí.⁴⁵⁰

Druhého dne pak došlo k odhalení bronzové pamětní desky v Národním sadu na Kotouči ve Štramberku, který byl koncipován jako přírodní galerie národních velikánů.⁴⁵¹ Z Ostravy byl za tím účelem vypraven speciální vlak, ze štramberského nádraží se šlo spořádaným průvodem ke skále s pamětní deskou, která byla okolo jedenácté odhalena. Podnes tak může návštěvník po boku sochy svatého Václava, památníku Jana Žižky, byst Františka Palackého, Aloise Jiráska, Leoše Janáčka nebo Bedřicha Smetany obdivovat také pamětní desku Jana Čapka na stěně Jurova kamene. Sokolský náčelník se tak v průběhu svého druhého života zařadil do společnosti vynikajících mužů, což odráželo hlubokou úctu, kterou chovali slezští sokolové k jeho odkazu. Po aktu odhalení následovala vystoupení sokolských pěveckých sborů a nezbytné proslovy. Z Příboru pak běžela vstříc slavnosti štafeta žen, nesoucích vavřínovou ratolest, symbolizující „vítězství ducha bratra Čapka“ v boji za sebeurčení národa. Samotná pamětní deska je dílem olomouckého sochaře Julia Pelikána. Jazyk díla zde hovoří jasně – s odhodlaným výrazem ve tváři je Čapek reliéfně zobrazen jako italský legionář, jehož postava je zaštitěna křídly sokola letícího nad ním. Nákladem obou slezských žup pak v témže roce vyšel druhý Čapkův památník, jenž se svou podobou nejvíce blíží biografii.⁴⁵²

V druhé půli dvacátých let probíhal mezi oběma župami závod „*O Čapkův štít*“. Sbíraly se rovněž peníze na Čapkovu menšinovou sokolovnu, jež měla být postavena v některé jednotě na Opavsku.⁴⁵³ Podnik se sice nezdařil, nicméně nová sokolovna v Moravské Ostravě, slavnostně otevřená v roce 1932, byla na počest bývalého župního náčelníka pojmenována Čapkovou. V témže roce se v Ostravě konal krajský slet, v jehož památníku poprvé nalezneme fotografii medaile s motivem busty Jana Čapka v sokolské čapce, opět z dílny mistra Pelikána. Totožný motiv byl použit na sokolském odznaku emitovaném k příležitosti krajského sletu

⁴⁴⁹ ZAO, f. PŘMO, Ka 1191, sig. 10/566 – nahlášení slavností Jana Čapka ve Štramberku 16-17. 6. 1928.

⁴⁵⁰ T. RUSEK: *Sokol Jan Čapek*. Bakalářská práce Slezské univerzity, s. 20.

⁴⁵¹ Národní sad na Kotouči byl slavnostně otevřen v r. 1922, kdy také došlo v jeho areálu k odhalení památníku T. G. Masaryka. V průběhu dvacátých let pak v sadu přibývaly umělecká díla ztvárnující velikány českého národa.

⁴⁵² Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Slezská Ostrava 1928.

⁴⁵³ Věstník Sokolské župy Moravsko-slezské 26, 1929, s. 32, 90, 104.

v Přívoze z roku 1938.⁴⁵⁴ K období okupace Československa se váže zajímavá zpráva o záchraně obrazu bratra Jana Čapka z ostravského Domu umění.⁴⁵⁵ Dnes již nedohledatelné dílo můžeme s největší pravděpodobností ztotožnit s poválečným obrazem Břetislava Bartoše, který známe pouze z reprodukce v útlé brožůře „*Bratr Jan Čapek – Sokolstvu!*“.⁴⁵⁶

Po válce došlo k obnovení tradic. Ze sokolských kruhů vzešel návrh na přejmenování Dolu Doubrava na Důl Jana Čapka.⁴⁵⁷ Byl odmítnut s odůvodněním, že přejmenování se děje pouze v případě dvou shodných názvů, nebo pokud stávající název připomíná dobu útlaku a národního ponížení. Sokolové si neodpustili jízlivý komentář: „*Proto asi byla přejmenována Hlubina na Důl Laušman?!*“⁴⁵⁸ Labutí písní vzpomínání na Jana Čapka pak bylo 30. výročí jeho smrti. K župnímu sletu ve Frýdku, jenž byl dedikován Janu Čapkovi, byl vyroben sokolský odznak s variací Pelikánovy štramberské plakety. V témže roce rovněž vyšel úsilím převážně orlovských sokolů poslední Čapkův památník.⁴⁵⁹ V Orlové – sídle Těšínské župy – měl být na sokolovně rovněž odhalen reliéf Jana Čapka. K uskutečnění tohoto plánu však již z pochopitelných důvodů nedošlo.⁴⁶⁰

Paměť Československé armády – Střelec Jan Čapek

Když se v roce 1923 rozhodovalo o čestných názvech bývalých pluků italské a francouzské legie, bylo jasné, že některý z italských pluků musí nést jméno starosty ČDS. Logicky by se nabízel 33. pěší pluk, jehož byl Čapek příslušníkem, tak by ovšem zůstal nevyužit název „Doss Alto“.⁴⁶¹ Dne 24. října 1923 tak získal čestné jméno „*Střelce Jana Čapka*“ 34. pěší pluk se sídlem v Opavě, neboť střežil kraj, ve kterém Čapek žil. „*Nebylo jistě náhodně zdůrazněno pojmenování >Střelce Jana Čapka<. Výslovné označení Čapkovy hodnosti, kterou skutečně měl, když do únavy pro vlast pracoval a jí život i slávu obětoval, má hlásat všem pokolením, že Čapek netoužil po hodnostech a jen blaho vlasti měl na mysli.*“⁴⁶² Tedy pro armádu byl symbolem nezištného, prostého bojovníka za otčinu. Podobně jako v předchozí

⁴⁵⁴ LYSEK, Václav: *Bratr Jan Čapek*, in: Slet sokolské župy Moravskoslezské a Těšínské Jana Čapka v Mor. Ostravě 1932, Ostrava 1932, s. 9. – v popisu stojí „*Sokolská župa Mor.Slezská a S.Župa Těšínská „Jana Čapka“ Za vítězství*“. Na odznaku z roku 1938 je opis upraven na „*Bratr Jan Čapek 1918-1938*“.

⁴⁵⁵ *50 let Sokolské župy Moravskoslezské*, Ostrava 1947, s. 57.

⁴⁵⁶ *Bratr Jan Čapek Sokolstvu!*, Moravská Ostrava 1938.

⁴⁵⁷ *Sokolská župa Těšínská Jana Čapka - Naše práce za rok 1946*, Orlová 1946, s. 5.

⁴⁵⁸ SZM, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918. – citováno dle novinového výstřížku.

⁴⁵⁹ *Čapkův památník*, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948.

⁴⁶⁰ *Sokolská župa Těšínská Jana Čapka - Naše práce za rok 1947*, Orlová 1947, s. 8.

⁴⁶¹ Bitva na Doss Alto – tedy obrana kóty 703 dne 21. 9. 1918, byla považována za nejslavnější střet italské legie spojovaný právě s 33. pěším plukem. V nedávné době Josef Fučík zpochybnil nejen význam, ale i samotné označování střetu termínem „bitva“. J. FUČÍK: *Doss Alto*.

⁴⁶² *Revoluční tradice v názvech našich pluků*, in: *Naše Revoluce 2-3/1*, 22. 12. 1923, s. 353.

kapitole i zde nalezneme paralelu s Josefem Jiřím Švecem. Od roku 1924 nesl 29. pěší pluk čestné jméno „*Plukovníka Josefa Jiřího Švece*“ a tak tyto dva útvary byly jedinými pluky Československé armády, které nesly jména legionářů!⁴⁶³ Pro úplnost doplníme, že v roce 1929 získal 28. pěší pluk čestný přídomek „*Tyrše a Fügnera*“, jasně tak byla demonstrována tradice armády vedoucí od Sokola přes legie k soudobé branné moci.

Pluk „*Střelce Jana Čapka*“ nebral památku svého majitele na lehkou váhu, pravidelně obesílal svými příslušníky vzpomínkové akce a rovněž se finančně podílel na výstavbě Pomníku padlým za Těšinsko v Orlové, kde byl Čapek pochován.⁴⁶⁴ Rok 1928 znamenal i zde významný mezník. Tehdy již pluk sídlil v Hranicích a před vchod do svých kasáren,⁴⁶⁵ jež nesly Čapkovo jméno, nechal umístit jeho sochu v nadživotní velikosti (viz přílohy č. 25-26). Jejím autorem byl opět Julius Pelikán, který téhož roku pracoval na štramberské pamětní desce.⁴⁶⁶ Čapek se zde opíral o pušku a svým tvrdým, asketickým výrazem hleděl do dále, jakoby k budoucí svobodě národa. Na podstavci byl nápis: „*Tys svobody krví dobýval, my ji krví budeme hájit.*“ Výběr slov nebyl nahodilý, neboť socha stála nedaleko komplexu Vojenské akademie, zodpovědné za přípravu československých důstojníků všech druhů vojsk. Její frekventanti pak po cestě do centra nutně museli míjet také Čapkovu sochu, na něž měla výchovně působit. Vytesané heslo tak bylo tichým, závazným slibem nejen vojáků „Čapkova“ pluku, ale také budoucího čs. důstojnického sboru k následování jeho příkladu v případě ohrožení státu.

Taktěž 33. pěší pluk „*Doss Alto*“ se sídlem v Chebu se chystal k 10. výročí svého vzniku postavit svým příslušníkům pomník. Naléhavě přitom žádal Památník odboje (dále PO) o finanční výpomoc, neboť od převážně německého obyvatelstva kraje nemohl čekat ani korunu.⁴⁶⁷ Právě Cheb se totiž stal nechvalně proslulým díky listopadovým událostem z roku 1920, kdy byli legionáři na ulicích několikrát napadeni domácím německým obyvatelstvem. V reakci na to česká posádka 14. listopadu 1920 odstranila tamní sochu Josefa II., čímž mělo dojít k odrakouštění města.⁴⁶⁸ Němečtí občané se s tím ale nehodlali smířit a strženou sochu pod černo-červeno-zlatými vlajkami postavili zpátky, zahráli u ní Radeckého marš a zazpívali

⁴⁶³ FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920-1938*, Praha 2006, s. 496.

⁴⁶⁴ *Almanach pěšího pluku 34. „Střelce Jana Čapka“ 1918-1928*, Hranice 1928, s. 69.

⁴⁶⁵ Dnes budova č. p. 1956 u křižovatky ulic Kpt. Jaroše a třídy Československé armády v Hranicích.

⁴⁶⁶ *Oslavy 10. výročí založení p. pluku „Střelce Jana Čapka“*, in: *Československý legionář 26-27/10*, 29. 6. 1928, s. 6.

⁴⁶⁷ VÚA-VHA, f. PO, inv. č. 2058/28, žádost o subvenci na postavení pomníku padlým příslušníkům 33. pěšího pluku.

⁴⁶⁸ J. KRETŠÍ: *Vznik a vývoj*, s. 236-239.

Wacht am Rhein.⁴⁶⁹ V nedalekém Aši byli dokonce při podobném pokusu dva demonstranti usmrceni a 23 lidí zraněno. Chebský legionářský pomník měl tuto kapitolu uzavřít, definitivně demonstrovat příslušnost území k Československu a PO proto obratem žádal, „*aby pomník nebyl snad zastrčen v kasárnách, ale aby pokud možno působil na veřejném místě.*“⁴⁷⁰

Práce se ujal akademický sochař Rudolf Březa, legionář, který vytvořil sousoší dvou italských bratří symbolizujících jak padlé, tak popravené příslušníky pluku – Jana Čapka a Bedřicha Havlenu (viz přílohy č. 28-29).⁴⁷¹ Doslova lapidárně je zde tak ztvárněna legenda o „nerozlučných“ přátelích a předních činovnicích ČDS, padlých během poslední rakouské ofenzivy na jižní frontě. I zde Čapek prorocky hledí do dálky, zatímco dynamičtější Havlena vrhá proti nepříteli granát. K odhalení chebského pomníku došlo 28. října 1928 a každoročně se před ním ve stejný den konala přísaha nováčků.⁴⁷² Na okraj zmiňme, že Čapkova socha je zde nápadně podobná soše anonymního italského legionáře z pomníku padlým v Červeném Kostelci, slavnostně odhaleném o rok později.⁴⁷³

V kritickém roce 1938 slavily bývalé italské pluky 20. výročí svého vzniku. Pluk „*Střelce Jana Čapka*“ ještě stihl k této příležitosti vydat odznak, na kterém vidíme s největší pravděpodobností na pozadí stylizovaného sokola Jana Čapka v legionářské uniformě, odhodlaně třímajícího pušku.⁴⁷⁴ Následná německá okupace ovšem bez výjimky znamenala likvidaci armádních míst paměti. Hranická socha byla již v dubnu 1939 odvezena do obecního dvora, kde byla ukryta. O dva roky později byla na příkaz vládního komisaře Kettnera rozbita, nicméně větší fragmenty s hlavou se dle zpráv podařilo místnímu legionáři zachránit. Kde se nacházejí dnes, se dopátrat nepodařilo.⁴⁷⁵ O pomníku v Chebu víme jen to, že jej nacistická správa nechala zničit.

V těchto souvislostech má svůj význam málo známý fakt, a to sice že během Pražského povstání v květnu 1945 se v Čapkově rodné Michli zformoval pod vedením záložního důstojníka Karla Růžičky „*Prapor Střelce Jana Čapka*“, který vedl proti okupační správě

⁴⁶⁹ Vyvzdorovaný Josef II. přežil na místě až do r. 1923, kdy byl přemístěn na dvůr chebského muzea. in: HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996, s. 142.

⁴⁷⁰ VÚA-VHA, f. PO, inv. č. 2058/28.

⁴⁷¹ Bedřich Havlena (18. 5. 1888 – 21. 6. 1918) – bývalý pokladník ČDS, zajat patrně 20. 6. 1918 v prostoru San Donà di Piave, popraven v Davanzo 21. 6. 1918.

⁴⁷² *Stručné dějiny pěšího pluku 33 "Doss'Alto"*, Plzeň 1938, s. 16.

⁴⁷³ Původně mělo jít o ruského legionáře, avšak 2. 11. 1928 byl návrh změněn na legionáře italského, „*kterážto postava bude mít lepší vhléd z různých stran.*“

Že by snad autor návrhu Břetislav Kafka podnikl inspirativní výlet do Chebu? LAŠTOVIČKA, Petr: *Pomník padlých – legionář*, cervenykostelec.cz (online), 2. 1. 2016 (vid. 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.cervenykostelec.cz/pametihodnosti/pomnik-padlych-legionar>.

⁴⁷⁴ Na vyobrazeních z dvacátých let má pušku spuštěnou u nohy, popř. se o ní opírá.

⁴⁷⁵ *Rodáci a občané okresu Přerov v československé legionářské armádě v letech 1914-1920*, Přerov 2001, s. 30.

poměrně úspěšný boj.⁴⁷⁶ V posledním památníku pluku „Střelce Jana Čapka“ z roku 1948 již autor domýšlel: „*Čerpaje ze slavných našich vojenských tradic a sokolské výchovy, stal se sám slavnou tradicí bojovníkům našeho druhého odboje, jímž byl nejbližším vzorem.*“⁴⁷⁷

Po roce 1948

Nástup socialismu a příklon k Sovětskému svazu znamenal ideologickou změnu bořící staré tradice. Jestliže První republika stavěla na antagonismu ke „starému mocnářství“ a vše rakouské bylo špatné, řadu analogií bychom našli i v tomto případě – zejména ve vztahu k masarykovskému kultu a legionářům. Dne 12. září 1952 ztratil svůj čestný název „*Střelce Jana Čapka*“ 34. pěší pluk, s čímž také skončila pěstovaná paměť a pietní úcta k tomuto legionáři.⁴⁷⁸ Sokolská organizace, která otevřeně projevila odpor k novým pořádkům na XI. všesokolském sletu, byla nejprve postižena řadou čistek, v souvislosti se správní změnou pak na počátku roku 1949 bylo zrušeno župní zřízení. Čapkovo jméno sice ještě nějaký čas přežívalo v názvu nově zřízeného Sokolského kraje Jana Čapka⁴⁷⁹ se sídlem v Čapkově sokolovně v Ostravě, nicméně i ten v roce 1952 zanikl.⁴⁸⁰ Čapkovo jméno zmizelo z tisku a postupně bylo zapomínáno.

Určitou renesanci nejen legionářským tradicím přinesl rok 1968. Diváci Československé televize měli možnost večer 24. dubna toho roku shlédnout pořad *Hrdinství*, uváděný ruským legionářem a známým hercem Zdeňkem Štěpánkem. Pořad se věnoval československým legionářům v Itálii a krom vojenského historika dr. Svatoně Sávy⁴⁸¹ zde za „hrdiny“ vystoupili například dvaadevadesátiletý František Hlaváček a Stanislav Schrabal. „*Třetího hrdinu vám bohužel nemohu představit živého, ale když dovolíte, budu vám vyprávět jeho osud sám,*“⁴⁸² vysvětloval posléze Štěpánek a rozhovořil se o Janu Čapkovi.

Svrchu zmíněný František Hlaváček pak mluvil o významu Jana Čapka rovněž v pořadu *Poštovní schránka č. 44*, který se vysílal v roce 1970. Na základě této relace pak Hlaváčkově napsal prof. Jindřich Závodník z Pedagogické fakulty v Ostravě. Psal o svém zájmu

⁴⁷⁶ MAREK, Jindřich: *Pražské barikády – labutí píseň československých legionářů*, in: *Historie a Vojenství* 2/63, 2014, s. 41.

⁴⁷⁷ 30. výročí založení pěšího pluku 34 „*Střelce Jana Čapka*“, Opava 1948, s. 10.

⁴⁷⁸ TOMEK, Prokop: *Legionářská tradice po únoru 1948*, in: 100. let československých legií, 2. mezinárodní konference ČsOL, Praha 2014, s. 228.

⁴⁷⁹ Ten zahrnoval přibližně území obou bývalých slezských žup.

⁴⁸⁰ JANÁK, Dušan: *Sokolská otázka v roce 1948*, in: *Časopis Slezského zemského muzea* 3/41, serie B, 1992, s. 257-280.

Sokolská župa Těšínská – 75 let, s. 8.

⁴⁸¹ Ten již v roce 1964 prostřednictvím Československé ambasády v Římě vydal italsky psanou knihu. SÁVA, Svatoň: *I Cecoslovacchi in Italia negli anni 1915-1918*, Roma 1964.

⁴⁸² KADLEC, Petr: *Kamera zkoumá dobu – Hrdinství* (televizní pořad), ČST Praha, 24. 4. 1968.

o osobu Jana Čapka a pokusil se rovněž na toto téma zadat diplomovou práci, ovšem „*Mladá generace ztrácí souvislosti s nedávnou minulostí a proto nemá zájem.*“⁴⁸³ Vysvětloval si to také nedostatkem pramenů, o které Hlaváčka prosil. Ten do celé věci zainteresoval i přeživší bratry legionáře, jejichž vzpomínky a dostupné publikace Závodníkovi zaslal. Poslední známý dopis posílal profesor roku 1972 již z Brna: „*Mnoho jsem toho nesehnal. Nyní jsem z Ostravy odešel a tím je pokračování zastaveno. Co bude dál, nevím. Sokolská tradice se vytrácí z povědomí mladé generace.*“⁴⁸⁴ Chmurné zakončení záslužného pokusu, jenž tak ve své snaze připomenout významného krajana selhal. František Hlaváček zemřel o dva roky později, nezájem o Jana Čapka pokračoval a pamětníků ubývalo.

Sametová revoluce sice přinesla legionářům úplnou rehabilitaci, ovšem k plošné obnově prvorepublikových tradic za podpory státu, snad také v důsledku zániku československé státnosti, nedošlo. Obzvláště obnova regionálních míst paměti tak závisela na iniciativě místních spolků a často i úsilí jednotlivců, jak je patrné na příkladu obnovy sochy Josefa Jiřího Švece v Třebíči v roce 2008.⁴⁸⁵ V Čapkově případě taková iniciativy chyběla. Téměř půl století zamlčování, jak to ostatně dokládají slova prof. Závodníka, napáchalo své škody. Je bezesporu, že Jan Čapek během období let 1918-1948 vešel v paměť celého národa jako významný legionář. Důkaz o tom dodnes podávají četné „Čapkovy“ ulice v České republice, a to nejen na místech, kde lze takové pojmenování předpokládat,⁴⁸⁶ ale prokazatelně také například v Turnově či Českých Budějovicích – tedy ve městech nijak nespojovaných se „Střelcem Janem Čapkem“.⁴⁸⁷ Problém tkví ve ztrátě souvislostí s těmito místy paměti. Vidíme to na vzniku a genezi pomístního ostravského názvu „Čapkárna“. Již prof. Závodník si v sedmdesátých letech stěžoval, že Čapkova sokolovna je takto hovorově nazývána, přičemž lidem unikal pravý význam jejího pojmenování. Jít „na Čapkárnu“ by dnes navíc znamenalo navštívit vedlejší aquapark, vzniklý v letech 1957-1967.⁴⁸⁸

Jiný příklad přináší Čapkův hrob při Pomníku padlým za Těšínsko. Události Sedmidenní války a plebiscitního období, nejednou aktualizovány oživením československo-

⁴⁸³ ANM, osobní fondy, Hlaváček František (1876 – 1974), dopis J. Závodníka z 12. 5. 1970.

⁴⁸⁴ Tamtéž, dopis J. Závodníka z 10. 2. 1972.

⁴⁸⁵ Viz Kolektiv autorů: *Čest je více než život, Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, Jihlava 2008.

⁴⁸⁶ Např. rodná Michle, četná města v Moravskoslezském kraji (Orlová, Opava, Ostrava, Frýdek-Místek atd.)

⁴⁸⁷ ZAJÍCOVÁ, Jana: *Vysvětlení názvu turnovských ulic*, turnov.cz (online), 12. 11. 2013 (vid. 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.turnov.cz/cs/mesto/osobnosti-a-zajimavosti-turnova/vysvetleni-nazvu-turnovskych-ulic.html>.

MICHAL, Bosák: *Názvy budějovických ulic*, c-budejovice.cz (online), 19. 12. 2012 (vid 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.c-budejovice.cz/cz/mesto/o-meste/stranky/nazvy-budejovickych-ulic.aspx>.

⁴⁸⁸ Dle rozhovoru s Miluší Gříbkovou a Marcelou Czernou dne 24. 2. 2016.

polského sporu o Těšínsko, zanechaly v místním povědomí větší stopu, než vzdálené boje na italské frontě. Tradice pravidelných tryzen za Jana Čapka po roce 1989 nebyla souvisleji obnovena, za to se u pomníku ve dnech výročí Sedmidenní války pravidelně konal pietní akt padlým za Těšínsko. Jak si všiml již Ondřej Kolář,⁴⁸⁹ symbolem těchto bojů se v kolektivní paměti stal generál Josef Šnejdárek.⁴⁹⁰

Nelze ovšem tvrdit, že by byl Jan Čapek docela zapomenut. V tisku a odbornějších časopisech bychom občas našli krátký článek.⁴⁹¹ Čapek se také objevil v románu Dušana Spáčila *Alpínský klobouk*, jenž faktografickou přesností a snahou připomenout mladé generaci poutavou formou staré děje připomíná tvorbu Adolfa Zemana.⁴⁹² Došlo k obnově některých míst paměti – do sálu Národního domu v Doubravě byla znovu umístěna pamětní deska a v Hranicích na budovu bývalých Čapkových kasáren, před nimiž stála v prvorepublikovém období socha, nechalo Vojenské sdružení rehabilitovaných rovněž umístit alespoň pamětní desku. Skomírající druhý život Jana Čapka tak byl udržován téměř výhradně v určitých kruzích obnovené ČsOL a Sokola, kde se odrazil v obnoveném názvu Sokolské župy Beskydské Jana Čapka. Nicméně z kolektivní paměti národa Jan Čapek vymizel téměř úplně a k důstojnému připomenutí tak dochází až v souvislosti se stoletým výročím Velké války, vzniku čs. legií a samostatného Československa.

Současnost – stoletá výročí

V důsledku připomínání těchto událostí byla osobnost Jana Čapka okrajově připomenuta na výstavách Slezského zemského muzea a putovních výstavách ČsOL v rámci projektu Legie100. Na počátku r. 2014 přijala obnovená jednota ČsOL Bruntál čestný přídomek „34. pěšího pluku střelce Jana Čapka“ a od dva roky později také vyšla útlá brožura z pera Josefa Cepka věnovaná historii tohoto pluku, bohužel v případě Čapkova biografického medailonku plná faktografických chyb.⁴⁹³ Jan Čapek byl vybrán jako jediný zástupce italských legií mezi dvacítku významných legionářů, jejichž osudy byly zpracovány poutavou formou v druhém díle komiksu *Stopa legionáře*, čímž byl jeho život přiblížen také mladšímu publiku

⁴⁸⁹ KOLÁŘ, Ondřej: *Spolek pro poctu padlých za Těšínsko*, in: Slezský sborník 2/112, 2014, s. 219-230.

⁴⁹⁰ 28. října 2012 byl na vrcholu Polední nad Bystřicí nákladem ČsOL vztyčen Josefu Šnejdárkovi pomník, jenž se stal předmětem kontroverze v lokálních česko-polských vztazích. V následujícím roce vyšla rovněž kniha. MAJER, Petr: *Generál Josef Šnejdárek opět na Těšínsku*, Frýdek-Místek 2013.

⁴⁹¹ ŠABLATURA, Josef: *Vzpomínka na Jana Čapka*, in: Těšínsko 4/38, 1995, s. 32.

Výročí Jana Čapka, in: Národní osvobození 13, 25. 6. 1996.

⁴⁹² SPÁČIL, Dušan: *Alpínský klobouk, Vznik a boje československé legie v Itálii*, Kojetín 1997.

⁴⁹³ CEPEK, Josef: *34. pluk „Střelce Jana Čapka“ Bruntál, 1938-1939*, Bruntál 2016.

(viz příloha č. 29).⁴⁹⁴ Pro odlehčení uvedme, že návštěvník míst paměti spjatých s bývalým náčelníkem MS župy má možnost nedaleko Čapkovy sokolovny v restauraci Jindřiška ochutnat „*Pizzu Poručíka Čapka*.“ Dlužno jen litovati, že menu není doplněno o několik základních biografických údajů!

Autor této studie prezentoval výsledky svého bádání na přednáškách a konferencích v Opavě, Českém Těšíně, Brně nebo italské Sulmoně.⁴⁹⁵ Je také iniciátorem a spoluautorem výstavy *Jan Čapek, sokol a legionář*, kterou uspořádalo Muzeum Těšínska v prostorách výstavní síně Český Těšín ve dnech 13. září 2016–28. února 2017. V roce 2017 byl obnoven společným úsilím autora a sokolů MS župy sokolské červnový pietní akt za Jana Čapka u Pomníku padlým za Těšínsko v Orlové (viz příloha č. 30). Dne 15. června 2018 se pak podařilo díky spolupráci italského historika Bruno Marcuzza odhalit nedaleko údajného místa Čapkovy smrti u Fossalta di Piave pamětní desku na zdi restaurace rodiny Doretto (viz přílohy č. 31-32). Zároveň byla díky snaze Paola Maschiettiho umístěna v nedalekém Meolu u kostela sv. Jana Křtitele informační tabule, připomínající první místo Čapkova odpočinku, kterou současně doprovází panelová výstava v areálu Villa Dreina v Meolu. Obě místa paměti pak 17. června 2018 navštívila oficiální pouť ČsOL a Ministerstva Obrany a položením věnců uctila památku Jana Čapka přesně v den stoletého výročí jeho smrti.

Závěr

Práce na biografické studii Čapkova života mi nejednou připomněla knihu věhlasného švédského historika Petera Englunda *Nepokojná léta*.⁴⁹⁶ Podobně, jako Englund jsem se snažil v průběhu práce věnovat prizmatem Jana Čapka také obecným tématům – počátečním následkům Velké války na Orlovsku, sokolství v legiích, Československému dobrovolnickému sboru, fenoménu druhého života atd. Zatímco však Englundův Erik Jönsson Dahlbergh byl pouhým průvodcem dějinami a prostředkem popisu každodennosti v období třicetileté války,

⁴⁹⁴ ZDENĚK, Ležák – KOCIÁN, Michal: *Stopa legionáře 2, osudy československých legionářů*, Praha 2015, s. 42-47.

⁴⁹⁵ Konference: *L'eroe nazionale Jan Čapek, falcone (sokol) e legionario e il corpo volontario cecoslovaccho*, Mezinárodní konference La prigionia di guerra in Italia, il campo di concentramento di Fonte d'Amore a Sulmona e la formazione della legione cecoslovacca 1915-1919, 10. března 2016, Sulmona.

Sokol a legionář Jan Čapek – druhý život „národního hrdiny“, Celostátní studentská vědecká konference Historie 2015, 21-22. dubna 2016, Brno.

Přednášky: *Druhý život legionáře Jana Čapka*, 7. dubna 2016, Opavská kulturní organizace (OKO).

Sokol a legionář Jan Čapek, 19. září 2016, Muzeum Těšínska.

⁴⁹⁶ ENGLUND, Peter: *Nepokojná léta, historie třicetileté války*, Praha 2000.

v případě této studie tomu bylo naopak. Život Jana Čapka byl hlavním objektem zkoumání, ačkoliv jsem se snažil nesklouznout k pouhému biografickému popisu.

Výzkum válečné etapy Čapkova života přinesl řadu nových poznatků. Ukázalo se, že se Čapek dostal do kontaktu s československým zahraničním odbojem již na konci roku 1914 prostřednictvím příslušníka České družiny Emila Poskera. Následná „*Orlovská aféra*“ vyvolaná jeho prozrazením a Čapkův tušený podíl na velezrádné činnosti pak zapříčinily jeho odchod na frontu. Poté, co Čapek padl do zajetí na Doberdu, se poznatky o odboji ruských Čechů staly oporou v počátcích budování Československého dobrovolnického sboru. Podrobný výzkum Čapkova podílu na jeho vzniku a vedení právem potvrdily prvorepublikový postulát – ačkoliv byl ČDS demokratickou entitou, jeho ztělesněním byl do značné míry Jan Čapek. Právě on mu vtiskl ráz „*Tyršova vojska*“ a byl jeho hlavním propagátorem. Zejména zajímavý je v tomto kontextu střet dvou odlišných představ o úloze Sokola za války, prezentovaný v příslušných kapitolách. Ovšem ani Sboru se nevyhnul jistý politický boj, ve kterém našel Jan Čapek své rozhodné odpůrce přímo ve vedení organizace. Význam pouhého předsedy zajatecké organizace Čapek definitivně překročil s tvorbou pracovních praporů, a ještě více výzvědných hlídek, kdy zodpovídal za výběr vhodných branců. Pokusili jsme se rovněž rozklíčovat příčiny jeho upozadění v době formování československé legie v Umbrii. Všimli jsme si hořkosti, se kterou odcházel na frontu. Domněnky o úmyslné sebevraždě však bylo třeba odmítnout. Kapitoly věnující se jeho krátké činnosti na frontě a osudnému boji u Fossalta di Piave 17. června 1918, včetně rozboru otázky, kdo za jeho smrtí stál, pak uzavírají první část této studie.

V druhé části jsme se věnovali jeho druhému životu. Jan Čapek je tradičně označován za zakladatele Československého dobrovolnického sboru v Itálii a tím i „*Otce italských legií*“. Bezprostředně po jeho smrti byla vzpomínka na něj uchována v kolektivní paměti legionářů a sokolů. Přijetím legionářské tradice přešel jeho odkaz rovněž do kolektivní paměti Československé armády. Nejednalo se o uzavřené paměťové systémy, daleko lépe si je můžeme představit pomocí Vennova diagramu, neboť se v určitých bodech navzájem překrývaly – Čapek byl sokolským hrdinou, protože smrtí v legionářské uniformě naplnil slova Miroslava Tyrše, a naopak byl úspěšným vůdcem dobrovolníků, protože jeho konání vyvěralo z příkladné sokolské výchovy. V praktické rovině se pak tyto kolektivní paměti prolínaly například na společných tryznách a na stránkách památníků psaných jak legionáři, tak sokoly.

Zároveň si však každá skupina ve své paměti vytvořila specifický obraz Jana Čapka. V myslích určité skupiny legionářů byl bezmeznou morální autoritou a přirozeným nepsaným vůdcem. Byl prvním z dobrovolníků a ztělesňoval zásady ČDS – což se odrazilo v patriarchálním

označení „otec“. Rovněž bychom v legionářské paměti našli charakteristické historizující přídomyk obracející se k husitské minulosti (Husita dvacátého století, Husitský hetman atd.). Pro sokoly byl bratrem Janem Čapkem, jenž naplno pochopil hesla Miroslava Tyrše a neváhal za ně položit život. V případě italské legie personifikoval vzor sokola-legionáře, podobně jako Josef Jiří Švec symbolizoval legii ruskou. Navzdory faktu, že mu byla posmrtně udělena hodnost podporučíka, akcentovala armáda Čapkovo označení za prostého střelce, který neváhal za svobodu vlasti položit vlastní život – takový Čapkův obraz byl pak propagandisticky využit jako následováníhodný příklad pro současné vojáky. Prostřednictvím svrhu jmenovaných kolektivních pamětí se pak Jan Čapek dostal do povědomí národa, což lze demonstrovat pravidelnými vzpomínkovými články v celostátním tisku, či v místopisných pojmenováních.

Již Jan Michl připomenul specifikum české historické paměti – oslavy národních mučedníků. Dle něj by měl život ideálního národního mučedníka obsahovat čtyři body – ideál, statečnost, zradu a násilnou smrt. Který z těchto bodů nesplňoval životní příběh Jana Čapka? V případě italské legie Michl za takové mučedníky považoval popravené legionáře a konstatoval, že *„nevýhodou těchto legionářů byla jejich početnost. Československá veřejnost si nepamatovala jejich jména, neměla o nich přehled a chyběl silný osobní příběh.“*⁴⁹⁷ Na základě závěrů formulovaných v této studii je však třeba takovéto tvrzení přehodnotit. Pro Michla byl ideálním národním mučedníkem Josef Jiří Švec, avšak právě v kultech těchto dvou legionářů jsme odhalili řadu analogií. Kult Jana Čapka měl daleko k bezvýznamnosti. Takovýto závěr by byl výsledkem nedostatečné heuristiky, pro občany První republiky byl Čapek významnou osobností. Snadno tento význam podceníme, neboť Čapkův příběh byl téměř zapomenut díky kombinaci likvidace míst paměti a potlačení legionářské tradice během éry socialismu.

V poslední době se ovšem v souvislosti se stoletým výročím zrodu československých legií a vzniku Československa dostává zásluhou odborníků z řad historiků a muzejníků, ale také díky činnosti Sokola a ČsOL zpět do povědomí společnosti. Tato práce poukázala na historickou podmíněnost jeho ožívajícího obrazu.

*„To, že zapomene takové množství dřívějších událostí a postav, není dáno zlou vůlí, antipatií a lhostejností. Je to tím, že skupiny, které je pamatovaly, odešly... Ostatně těžko říct, v jaký okamžik zmizela nějaká kolektivní vzpomínka a jestli s určitostí opustila vědomí skupiny, právě proto, že stačí, aby se uchovala u malé části společnosti, kde je stále možné ji nalézt.“*⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ MICHL, J.: *Legionáři*, s. 137.

⁴⁹⁸ M. HALBWACHS: *Kolektivní paměť*, s. 128.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv Národního muzea, fond Hlaváček František (1876 – 1974).

Tamtéž, fond Husák Otakar (1885-1964).

Archiv OKD, Osobní spis Ing. Josefa Kiedrone.

Archivio Vescovile di Treviso, fond Mons. Zagrando.

Hrvatski Državni Archiv, fond Maksimilijan Čičerić, sig. 792, Ka 6 b, Kuvert (složka)

II.

Město Orlová, Matrika, římskokatolická matrika narozených Orlová-Město, sv. VII 1903-1916.

Městské muzeum Blatná, přír. č. 569/56, JÁNSKÝ, Bohumil: Mé zážitky ve světové válce, Hajany 1932.

Muzeum Těšínska, fond dokumenty, Kronika tělocvičené jednoty „Sokol“ v Porembě od r. 1925, inv. č. H26196.

Slezské zemské muzeum, historické oddělení, fond Pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918.

Tamtéž, Novodobé dějiny, paměti Františka Fajkuse, inv. č. III V 97.

Osobní archiv Jiřího Dudka, Josef Dudek – Deník italského legionáře.

Vojenský ústřední archiv – vojenský historický archiv, fond Československý dobrovolnický sbor v Itálii 1916-1918 (1919).

Tamtéž, fond Památník odboje.

Tamtéž, fond Kancelář legií.

Tamtéž, fond Komité pro zpracování historie italské legie.

Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava.

Tamtéž, Archiv města Orlová, Kronika města Orlové (2. díl) – rok 1922.

Tištěné prameny

Almanach pěšího pluku 34. „Střelce Jana Čapka“ 1918-1928, Hranice 1928.

BEDNAŘÍK, František: *Jan Čapek, vzorný sokol a průkopník československého odboje v Itálii*, Brno 1926.

Týž: *V Boj*, Praha 1927.

Týž: *Břetislav Bartoš, malíř umělec a obětavý šířitel československého odboje v Itálii*, Brno 1927.

Týž: *Pokusy o československé vojsko v Itálii v roce 1916, řada dokumentů*, in: *Naše Revoluce 2/13*, edd. WERSTADT, Jaroslav a kol., Praha 1937, s. 199-212.

BENEŠ, Edvard: *Světová válka a naše revoluce*, díl I, Praha 1930.

Týž: *Světová válka a naše revoluce*, díl II, Praha 1930.

BENEŠ, Edvard: *Provolání sekretariátu Československé Národní Rady našim zajatcům*, Paříž 1917.

BEZRUČ, Petr: *Slezské písně*, Praha 1974.

BOŘIL, Jan: *Revoluční hnutí v Itálii*, Praha 1923.

Bratr Jan Čapek Sokolstvu!, Moravská Ostrava 1938.

Čapkův památník, ed. ZAHRADNÍK, Jaroslav, Orlová 1948.

ČIŽMÁŘ, Jaroslav: *V řadách České družiny a československé brigády, příhody a zkušenosti starodružiníkovy*, Brno 1925.

Týž: *Po místech slávy a utrpení*, Brno 1929.

Dvacet pět let českého reálného gymnázia v Orlové, Opava 1934.

FLEISCHMANN, Václav: *Paměti lékaře 1910-1920, Čs. legie v Itálii*, Praha 2002.

FRYČEK, Václav: *Pluk Doss 'Alto*, Praha 1926.

GLAISE VON HORSTENAU, Edmund: *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, Wien 1932.

GRUND, Ladislav: *Češi a Slováci v Rusku v boji za státní samostatnost*, in: *Češi a Slováci v Rusku v boji za státní samostatnost*, ed. GRUND, Ladislav, Praha 1934, s. 23-32.

GUIDONE, Prospero: *La Certosa di Padula, Campo di Concentramento di Prigionieri di Guerra*, Napoli 1918.

HÁJEK, Emil: *Ostravsko za války. Krvavý Matuschka. Boje o Těšínsko, Kunčičky* 1930.

HANZAL, Vojtěch: *Boj piavského praporu a bitva na Doss 'Altu*, Vojenský historický sborník 1/1, 1932, s. 103-121.

Týž: *S výzvědky od švýcarských ledovců až po moře Adriatické*, Praha 1946.

HOLUB, Václav: *Jak jsem unikl rakouské šibenici*, in: *Cestami Odboje III.*, ed. ZEMAN, Adolf, Praha 1927, s. 381-390.

Týž: *Založení čsl. dobrovolnického sboru v Itálii*, in: *Cestami Odboje II.*, ed. A. ZEMAN, Praha 1927, s. 434-437.

HOREČKA, František: *Břetislav Bartoš, malíř národní tradice*, Brno 1928.

Kolektiv autorů: *Památce Jana Čapka*, Praha 1922.

- Kolektiv autorů: *Bratr Jan Čapek*, Slezská Ostrava 1928.
- KOZÁK, Josef: *Výzvědné hlídky*, in: *Cestami Odboje III.*, ed. J. ZAHRADNÍK, s. 327-332.
- KUDELA, Josef: *Hus a legie*, Brno 1925.
- Týž: *Sokol a legie*, Brno 1930.
- KUNZ, Jaroslav: *Sokol a Rakousko*, Praha 1930.
- KRETŠÍ, Jindřich: *Vznik a vývoj československé legie v Itálii*, Praha 1928.
- KŘÍŽ, Adam: *Starodružiník pod prvním praporem, deník legionáře Adama Kříže*, Praha 2014.
- LIBIŠ, František – HRUŠKA, Ladislav: *Pod prapor odboje*, Brno 1927.
- LOGAJ, Josef: *Československé legie v Itálii*, Praha 1922.
- Týž: *Oběti*, Praha 1922.
- MAREŠ, Karel: *První československý prapor v bitvě na Piavě v červnu 1918*, in: *Naše revoluce, V. (1927-1928)*, edd. WERSTADT, Jaroslav a kol., s. 396-408.
- MAREK, Jan (ed.): *Památník vydaný ku slavnosti odhalení pomníku, postaveného na hřbitově v Orlové padlým při obsazování Těšínska a za plebiscitu*. Orlová 1928.
- MARTÍNEK, Vojtěch: *Černá země, trilogie*, Praha 1978.
- MORCINEK, Gustaw: *Górnicy zakon*, Katowice 1964.
- NAVRÁTIL, Antonín: *Po stopách československé legie v Itálii*, Brno 1932.
- Památník tělocvičné jednoty >Sokol< v Dombrové na Těšínsku 1910-1920*, Dombrová 1920.
- Památník tělocvičné jednoty „Sokol“ v Orlové na Těšínsku, vydán k 25. výročí činnosti*, Orlová 1920.
- Pamětní spis sletu Mor.-slezské obce sokolské a výletu českého sokolstva na Ostravsko ve dnech 7. a 8. září 1902*, Ostrava 1902.
- PIŠTĚLKA, Petr: *Sibiřské vydání Bezruč*, Bibliofil VIII, 1931, s. 10-12.
- PIVKO, Ljudevit: *Carzano*, kniha I-II, Praha 1924.
- Týž: *Bok po boku*, díl I, kniha I-II, Praha 1934.
- Týž: *Bok po boku*, díl II, kniha III-IV, Praha 1934.
- POLEDNIK, Josef: *Vzpomínky na Mühsam*, in: *Hornické kolonie na Karvinsku I. díl*, Ostrava 2007, s. 413-424.
- ŘEMPEL, Rudolf: *Ze vzpomínek na jámu HLUBINU v Karviné*, in: *Těšínsko 15/1-2*, 1972, s. 12-16.

Slavné činy legionářů v Itálii, na Rusi a ve Francii, ed. PACHMAJER, Jaroslav, České Budějovice 1919.

Slavnostní list krajského sletu sokolského v Moravské Ostravě, ed. KRAUS, Josef, Ostrava 1913.

Slet sokolské župy Moravskoslezské a Těšínské Jana Čapka v Mor. Ostravě 1932, Ostrava 1932.

25 let Sokolské župy moravsko-slezské, vydáno u příležitosti sletu Sokolstva v Moravské Ostravě 1922, Ostrava 1922.

50 let Sokolské župy Moravskoslezské, Ostrava 1947.

Sokolská župa Těšínská Jana Čapka – Naše práce za rok 1946, Orlová 1946.

Sokolská župa Těšínská Jana Čapka – Naše práce za rok 1947, Orlová 1947.

SPÁČIL, Dušan: *Alpínský klobouk, Vznik a boje československé legie v Itálii*, Kojetín 1997.

Stručné dějiny pěšího pluku 33 "Doss'Alto", Plzeň 1938.

ŠEBA, Jan: *Jan Šeba, paměti legionáře a diplomata*, ed. DEJMEK, Jindřich, Praha 2016.

ŠVEC, Josef Jiří: *Deník plukovníka Švece*, ed. KUDELA, Josef, Praha 1926.

Těšínským hrdinům!, Památník vydaný ku slavnosti odhalení pomníku na hřbitově v Orlové, Orlová 1928, s. 21.

TOŠNAR, Jan: *Hlídky na Zensonu*, Brno 1930.

Týž: *Stíny nad mořem, 1. díl*, Brno 1932.

Týž: *Stíny nad mořem, 2. díl*, Brno 1932.

VANĚK, Vláďa: *Moje válečná Odyssea, Osudy starodružiníka ve čtyřech dílech*, Praha 1925.

VANÍČEK, Jindřich: *Výklad cvičení pořadových dle povelů přijatých cvičitelským sborem Č.O.S.*, Praha 1912.

30. výročí založení pěšího pluku 34 "Střelce Jana Čapka", Opava 1948.

Zborovským hrdinům hrst vzpomínek, ed. HOŘÍNEK, Antonín – TLAPÁK, Rudolf, Moravská Ostrava 1927.

ZELENÝ, František: *Carzanci v zajetí*, in: *Cestami Odboje II*, ed. ZEMAN, Adolf, Praha 1927, s. 453-455.

ZEMAN, Adolf: *Piráti Svobody*, Praha 1935.

Týž: *Veliká hra*, Praha 1936.

Týž: *Doss Alto*, Praha 1938.

ŽAMPACH, Adolf: *Katolíci v zahraničních bojích o československou samostatnost*, 1928.

ŽIPEK, Alois: *Případ Emila Poskera*, in: *Domov za války*, 2. díl, ed. ŽIPEK, Alois, Praha 1930.

Dobový tisk

Československá samostatnost, 1918; 1924.

Československý legionář, 1922; 1927; 1928.

Družina Československých legionářů, 1920; 1926.

Italský legionář, 1937.

Moravský legionář, 1925; 1926.

Naše Revoluce, 1923.

Národní listy, 1922.

Národní osvobození, 1996.

Noviny Těšínské, 1906, 1912, 1914.

Obrana Slezska, 1918; 1928; 1930.

Ostrauer Tagblatt, 1907.

Sokolský věstník župy moravsko-slezské, 1914; 1919.

V Boj!, 1918.

Večer, 1921.

Věstník sokolský, 1926; 1928.

Věstník Sokolské župy Moravsko-slezské, 1929.

Východ, 1927.

Literatura

ČEJKA, Jiří: *Brněnský sokolský slet roku 1914*, in: *První světová válka a české společnost*, Brno 1994, s. 62-66.

CEPEK, Josef: *34. pluk „Střelce Jana Čapka“ Bruntál, 1938-1939*, Bruntál 2016.

ENGLUND, Peter: *Nepokojná léta, historie třicetileté války*, Praha 2000.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920-1938*, Praha 2006.

FUČÍK, Josef: *Piava 1918*, Praha 2013.

- Týž: *Doss Alto, mýtus a skutečnost*, Praha 2014.
- GALANDAUER, Jan: *2. 7. 1917. Bitva u Zborova, Česká legenda*, Praha 2002.
- GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938, Studie o Těšínsku 15*, Český Těšín 1999.
- GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000 I.*, Opava 2003.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*, Praha 2009.
- HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996.
- JANÁK, Dušan: *Sokolská otázka v roce 1948*, in: Časopis Slezského zemského muzea 3/41, serie B, 1992, s. 257-280.
- KLÍPA, Bohumír: *Od neutrality k válce (Itálie 1914-1915)*, in: Historie a Vojenství 3/41, 1992, s. 3-29.
- Týž: *Československá legie v Itálii*, in: Historie a Vojenství 1/42, 1993, s. 17-97.
- Týž: *Mezinárodní ohlas Zborova a jeho vliv na legionářské hnutí v Itálii*, In: Zborov 1917-1997, Praha 1997, s. 29-37.
- KOLÁŘ, Ondřej: *Spolek pro poctu padlých za Těšínsko*, in: Slezský sborník 2/112, 2014, s. 219-230.
- KOLÁŘ, Ondřej – RUSEK, Tomáš: *Tajná cesta mladého starodružiníka Emila Poskera a „velezrádná“ aféra na Orlovsku v roce 1915*, in: Léta do pole okovaná, sv. 2, 1915 - Noví nepřátelé, nové výzvy, edd. LÁNÍK, Jaroslav – KYKAL, Tomáš a kol., Praha 2017, s. 368-392.
- Kolektiv autorů: *Čest je více než život, Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, Jihlava 2008.
- Kolektiv autorů: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca, Tra Grande Guerra e Nuova Europa*, ed. LEONCINI, Francesco, Treviso 2014.
- KÖSSL, Jiří – ŠTURMBAUER, Jan – WAIC, Marek: *Kapitoly z dějin tělesné kultury*, Praha 2018.
- MAGIERA, Władysława: *Sierota ministrem – Józef Kiedroń 1879-1932*, Český Těšín 2011.
- MAJER, Petr: *Generál Josef Šnejdárek opět na Těšínsku*, Frýdek-Místek 2013.
- MARCUZZO, Bruno: *I leoni delle due rive*, Treviso 2017.
- Týž: *Tra fuoco e acqua, la battaglia del Solstizio*, Treviso 2018.
- MAREK, Jindřich: *Pražské barikády – labutí píseň československých legionářů*, in: Historie a Vojenství 2/63, 2014, s. 36-55.
- MAZÁČ, Tomáš: *Proměny sokolství ve výtvarné řeči sletové propagace (1901-1948)*, Magisterská práce Masarykovy univerzity, Brno 2012.

- MICHL, Jan: *Legionáři a Československo*, Praha 2009.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, *Dějiny-teorie-kritika* 2/2004, s. 269-280.
- PAULOVÁ, Milada: *Kongres potlačených národností Rakousko-Uherska v Římě r. 1918*, Praha 1926.
- PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří: „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“, in: *Historická sociologie* (1), 2010, s. 9-29.
- PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996.
- PINTO, Vincenzo Maria: *Padula 1916-1919, l'alba dei cecoslovacchi*, in: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca*, ed. LEONCINI, Francesco, Treviso 2014, s. 100-113.
- PIPES, Richard: *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava*, Praha 2013.
- RAK, Jiří: *Bývali Čechové, české historické mýty a stereotypy*, Praha 1994.
- Rodáci a občané okresu Přerov v československé legionářské armádě v letech 1914-1920*, Přerov 2001.
- RUSEK, Tomáš: *Přes Karpaty do Českých zemí, příběh první rozvědky České družiny*, in: *Karpatský front* (v tisku).
- RUSEK, Tomáš: *Sokol Jan Čapek*. Bakalářská práce Slezské univerzity, Opava 2014.
- SAK, Robert: *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, Praha 2012.
- SÁVA, Svatoň: *I Cecoslovacchi in Italia negli anni 1915-1918*, Roma 1964.
- Sokolská župa Těšínská Jana Čapka – 75 let*, 1996.
- ŠABLATURA, Josef: *Vzpomínka na Jana Čapka*, in: *Těšínsko* 4/38, 1995, s. 32.
- ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, České země a Velká Válka 1914-1918*, Praha 2001.
- TOMEK, Prokop: *Legionářská tradice po únoru 1948*, in: *100. let československých legií*, 2. mezinárodní konference ČsOL, Praha 2014, s. 227-235.
- TORTATO, Alessandro: *La Prigionia di Guerra in Italia 1915-1919*, Milano 2004.
- VÁCHA, Dalibor: *Bratrstvo, všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914-1918)*, Praha 2015.
- Týž: „*Husité dvacátého století*“, *odraz fenoménu husitství v československých legiích v Rusku 1914-1920*, in: *Historie a Vojenství* 1/59, 2010, s. 4-18.
- Týž: *Ostrovky v bouři, každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918-1920)*, Praha 2016.

VILLANI, Giovanni: *Vicende storiche e anche architettoniche della Certosa di San Lorenzo ai tempi della Grande Guerra, Restauri e usi impropri*, in: *Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca*, ed. LEONCINI, Francesco, Treviso 2014, s. 119-138.

ZDENĚK, Ležák – KOCIÁN, Michal: *Stopa legionáře 2, osudy československých legionářů*, Praha 2015.

Internetové zdroje

LAŠTOVIČKA, Petr: *Pomník padlých – legionář*, [cervenykostelec.cz](http://www.cervenykostelec.cz) (online), 2. 1. 2016 (vid. 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.cervenykostelec.cz/pametihodnosti/pomnik-padlych-legionar>.

MICHAL, Bosák: *Názvy budějovických ulic*, [c-budejovice.cz](http://www.c-budejovice.cz) (online), 19. 12. 2012 (vid. 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.c-budejovice.cz/cz/mesto/o-meste/stranky/nazvy-budejovickych-ulic.aspx>.

ZAJÍCOVÁ, Jana: *Vysvětlení názvu turnovských ulic*, [turnov.cz](http://www.turnov.cz) (online), 12. 11. 2013 (vid. 24. 2. 2016). Dostupné z: <http://www.turnov.cz/cs/mesto/osobnosti-a-zajimavosti-turnova/vysvetleni-nazvu-turnovskych-ulic.html>.

Televizní pořady

KADLEC, Petr: *Kamera zkoumá dobu – Hrdinství* (televizní pořad), ČST Praha, 24. 4. 1968.

Ústní sdělení

Rozhovor autora s pamětnicemi Miluší Gříbkovou a Marcelou Czernou dne 24. 2. 2016.

Seznam zkratek

ANM – Archiv národního muzea

ČDS – Československý dobrovolnický sbor

ČSNR – Československá národní rada

ČsOL – Československá obec legionářská

DTJ – Dělnické tělocvičné jednoty

f. PO – fond Památník odboje

f. KLEG – fond Kancelář legií

MS župa – Moravsko-slezská župa sokolská

OČSNR – Odbočka Československé národní rady

SIL – Sdružení italských legionářů

S. M. C. Vetere – Santa Maria Capua Vetere

SZM – Slezské zemské muzeum

VÚAP – Vojenský ústřední archiv v Praze

VÚA – VHA – Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

VHÚ – Vojenský historický ústav

ZAO – Zemský archiv v Opavě

Textové přílohy

Č. 1 - Dopis rodině z nemocnice 19. 11. 1915

Má vroucně milovaná ženuško,

Dnes (jsou to) čtyři neděle co jsem byl raněn a zajat v Itálii. Nyní jsem již zdrav a vyhřívám se na sluníčku, ale také zde mrzne. Druhý týden však pojedeme o 600 km dále, tak nám bude tepleji. Neustále jsem vzpomínkou duše moje drahá u Tebe a přál bych brzkého návratu bych mohl vše sdělit co mě bylo prodělati po tu dobu co jsme od sebe odloučeni. Vzpomínám Vás všechny jste-li zdraví a co ??? Jak zde budem dlouho budeš drahá ženuško věděti z novin my zde nic nečtem neb italsky neumíme. Jak pak se učíš Jaroušku? Kdo pak Ti bude?? Stromeček? Však Ti vynahradím až přijedu budeš chodit s maminkou stále se mnou. Škoda že jsem nepsal, aby si mi ty peníze poslala telegraficky, tak musím čekat 2 měsíce. Buďte všichni zdraví. Líba Váš Tatíneček

Č. 2 - Organizační řád ČDS (Čapkův náčrt, únor 1917)

Členem může být jen ten, za

1. Kdo k úřednímu vyzvání italské vlády hlásil se do národní české armády a tím uznává národní a mravní povinnost postavit se se zbraní v ruce proti Rakousko-Uhersku, aby bojoval za samostatnost československého národa.
2. Členové ČDS jednají mezi sebou bratrsky a oslovují se slovem „Ty“ a „bratře“, na setkání se zdraví pozdravem „Na zdar“ a nosí odznak barvy zemí českých, stužku červeno-bílou na čepici nad levým okem.
3. Spolkové jmění skládá se z příspěvků členských jednoho „soldu“ z každé „cinquiny“ a darů členů a příznivců, kterého bude použito k podporování raněných dobrovolníků českých ve Francii, Rusku a na Balkáně a ke krytí běžných výdajů organizačních.
4. Veškerá organizační práce běže se směrem brannosti národní, vzdělávacím, přípravou členstva do nových poměrů, jež nastanou po válce ve vlasti naší a k výchově národního uvědomění. K tomu cíli slouží týdenní schůzky členstva.
5. Členové zvolí sobě užší výbor a ten ze svého středu volí předsedu, jednatele místní a zahraniční, pokladníka a zapisovatele. Širší výbor sestává z důvěrníka každého baráku, jenž slouží po tuto dobu, pokud jsme drženi v táboru zajateckém a vyřizuje s členy práce organizační a členové jsou povinni dbáti rad a pokynů důvěrnických.
6. Členové musí nositi jednotné odznaky, jež sloužit nám mají k dobrovolné kázni naší.
7. Členstvo je povinno zvolené činovníky uposlechnouti, dle jejich rad a pokynů se řídit, ve sporech se na ně obracet a jejich rozhodnutí se podrobiti.
8. K řízení vojenskému zřízení jest „Sbor velitelů“, k jehož vedení slouží samostatný řád. „Sbor velitelů“ volí sobě členstvo na počátku svého zřízení, později se však jen doplňuje po návrhu z jeho středu.
9. Ten, kdo by za I. § vytčených okolností členem byl a svůj slib zrušil, propadá trestu po skončené válce a bude s ním naloženo jako s vlastizrádcem a předán bude k potrestání státním orgánům našeho českého státu. Kdož by se dle dalších ustanovení neřídil, podlého od případu kárné dūtce, je-li provinění horší, k veřejnému vyloučení z organisace.
10. Že každému členu jsou naše ustanovení známa a plnění jich běže na vědomí, stvrzuje svým vlastnoručním podpisem.

11. Přísaha, prapor, trvání naší organisace.⁴⁹⁹

Č. 3 - Provolání Sboru z 3. července 1917

Obracíme se na každého dobrého Čecha, aby vykonal svou povinnost lidskou a i národní, aniž bychom se cítili povinni dokazovat samozřejmou nezbytnost vojenského zakročení českého národa proti Rakousku-Uhersku, Německu a jejich spojencům.

Každý Čech, jenž mužem jsi, vstup do československé armády, abys vysvobodil národ svůh ze staletého utrpení, z poroby nedůstojné!

Chceme a budeme bojovati po boku nejšlechetnějších národů světa za pravdu a právo, poněvadž jediné tak můžeme dosáhnouti národní svobody.

Ve jménu lidství – my nemůžeme jednati jinak!

Č. 4 - Vojenské požadavky ČDS v Padule

1. Žádáme, aby ze členů sboru utvořena byla jedna formace jako část československé armády (pluk, prapor, jejíž návrh načrtnut jest v příloze).
2. Jakákoliv hodnost v rakousko-uherské armádě nabytá, pozbývá v československé armádě platnosti.
3. Důstojníci a poddůstojníci buďtež vybráni v první řadě z našeho sboru. Naše armáda musí být úplně demokratickou
 - A) Jsme přesvědčeni, že z našeho středu možno vybrati důstojníky i poddůstojníky velmi schopné, snad schopnější než jaké měla a má armáda rakousko-uherská.
 - B) Žádáme zastoupení naše ve správní radě vojenské v Národní radě zemí českých.
4. Těžce raněným, invalidům a rodinám po padlých dobrovolnících budiž poskytnuta podpora v takové výši, aby mohli bez obav žíti, případně jim budiž zaručeno přiměřené zaměstnání. Naši akci velmi by prospělo, kdyby NRZČ mohla v té věci na spojencích vymoci závazné prohlášení o té věci.
5. Žádáme takovou vojenskou mzdu pro všechny stupně hodnostní, která obvyklou jest u armády, s níž bude československá armáda bojovati.

⁴⁹⁹ Čapkovy návrhy na další rozšíření řádu.

6. Vojsko-správní záležitosti této formace, utvořené z dobrovolníků ČDS v Padule buďtěž řízený vojenským výborem, voleným všemi dobrovolníky (mužstvem i důstojníky) na základě všeobecného práva hlasovacího.

Č. 5 - Dopis Jana Čapka adresovaný Odbočce ČSNR v Římě 10. ledna 1918

...Není dobře snad hned psáti, když se na člověka vše hrne, ale někdy není pomoci. Činíme se, co síly naše stačí, jak poznáváte z věcí zaslaných Vám a neochabujeme a počet náš vstoupil již do 5.000. Ale když vzpomeneme, že blíží se jaro a tím i práce počínají a my dosud za zdmi – jsme před tím jak v S. Maria. Jak máme kde koho pokojit, když všechny sliby dosud zůstaly nevyplněny a dle situace i velikonoc se zde dočkáme...Cirkuláře⁵⁰⁰ došly všechny a bylo jich někde vhodně použito při setninových rozkazech, zvláště ten poslední měl účinek na ty „františkány“ zde v táboře...Na 60 našich hochů odjelo do „Jovova domu“⁵⁰¹ k důstojníkům. Pro ještě není též uskutečněn koncentrament našich důstojníků sem do tábora, zde jest vše připraveno a stále prý „domani“.⁵⁰² Bylo by dobře, kdyby se taky mohli zúčastniti propagační akce zde v táboře, aby se trochu v tom našem táboře mezi „národem“ otužili. Ovšem lépe by pro nás bylo, kdybychom my jeli, jak se zde stále nyní zase proslýchá, že prý v brzku změníme pobyt celý tábor. Potřebovali bychom tu změnu jako soli, neb „malý lid“ zase začíná a co jste pryč, má více kuráže na tu inteligenci a schůze užšího (výboru, pozn. aut.) jen otravuje. Až sem přijede p. Hlaváček, tak mu musí domluviti, aby ten třídní boj v této době zanechal. Asi mi rozumíte dobře, přicházejí na něj těžké chvíle, že přece z toho kouká fronta, tak takovýmto způsobem chce něco vyvolati, aby se mohl ulejt...⁵⁰³

Srov. úryvek dopisu Jana Čapka adresovaný Odbočce ČSNR v Římě z 16. ledna 1917

...S tím „malým lidem“ se to horší a dost možná, že mu podáme „ultimatum“. Za svoji osobu jsem mu ho již podal. Mě také obviňuje z toho, že prý si s Vámi soukromě dopisují, aniž by všichni věděli, co s Vámi sdělují a snad prý že jsme placeni!⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Hektografované zprávy z bojišť, vydávané Odbočkou ČSNR v Římě.

⁵⁰¹ Důstojnický tábor Casagiove (v překladu Jovův dům), nacházející se nedaleko Santa Maria Capua Vetere.

⁵⁰² Domani – doslova zítra, ovšem v obecné italštině nesoucí také význam neurčitého časového údaje, přeložitelný našim „někdy“.

⁵⁰³ Bezpochyby odkaz na formující se „Zdravou opozici“ pod vedením Antonína Smrčka.

⁵⁰⁴ Zde již Čapek patrně hovoří přímo o Smrčkovi.

Seznam obrazových příloh

- 1 – Jan Čapek jako doubravský sokol (mezi 1910-1915), archiv autora.
- 2 – Rudolf Alfred Höger: Bitva na Doberdu, Heeresgeschichtliches Museum, Wien.
- 3 – Břetislav Bartoš: Za Svobodu, VHÚ, umělecká sbírka. – první zprava Jan Čapek.
- 4 – Starosta Jan Čapek ve stejnokroji dobrovolníka ČDS, archiv autora.
- 5 – Neznámý autor: František Bednařík, kronikář ČDS ve stejnokroji dobrovolníka, VÚA-VHA, fond pozůstalost F. Bednaříka.
- 6 – Série plakátů zajateckého kroužku Sokol v S. M. C. Vetere a Padula 1917-1918, VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 7 – Motivy pohlednic Františka Ženiška ml. a Františka Horníka vydané k VII. všesokolskému sletu v Praze (1920), archiv autora.
- 8 – Sokolové-dobrovolníci v Padule. Uprostřed sedící v tmavém úboru starosta zajateckého Sokola Josef Rybka, nalevo od něj pak náčelník Jan Čapek, VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 9 – Břetislav Bartoš: Bratr Jan Čapek, VHÚ, umělecká sbírka.
- 10 – Zajatecký tábor Certosa di Padula (pohled z města), VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 11 – Užší výbor Československého dobrovolnického sboru (č. 13 – Jan Čapek, č. 17 – František Hlaváček v civilních šatech), VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 12 – F. Hlaváček v Padule před odchodem pracovních oddílů. Podobně, jako u předchozí fotografie, je zde u improvizovaného řečnického pultu nalevo od Hlaváčka patrný starosta ČDS Jan Čapek a napravo místostarosta Metoděj Klimeš. VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 13 – Původní popis: *„Hnízdo paviánů v Padule, kolébka italských legií. Od leva akademický malíř Bartoš, Kolářský a organizátoři it. legií Čapek a Hlaváček. V pozadí obraz ak. mal. Bartoše: Boj Itálie za svobodu.“* – Umělecký ateliér Břetislava Bartoše (předsedy uměleckého odboru ČDS), první vpravo Antonín Regál, Tamtéž.
- 14 – *„Podpis čestného slibu italských legionářských rot. U stolu přihlíží Jan Čapek (zvýrazněno v originále) spolu s italským důstojníkem.“* – Ilustrace vytvořená na základě známé fotografie. Jan Čapek je zde uměleckou licenci, na předloze chybí, GERINGER, Jan Karel: *Zapomenutí hrdinové*, Praha 1932, s. 83.
- 15 – Továrna v Mestre, kde byl ubytován I. prapor 33. střeleckého pluku. Dvěma křížky označeno okno, kde před odchodem na frontu pobýval Jan Čapek a Bedřich Havlena, VÚA-VHA, fotoarchiv.
- 16 – Neznámý autor: Jan Čapek jako legionář, 1932, Slezské zemské muzeum.

17 – Mapa bojiště I. praporu 33. stř. pluku. Křížem označeno pravděpodobné místo smrti Jana Čapka, převzato z MAREŠ, Karel: *První československý prapor v bitvě na Piavě v červnu 1918*, in: *Naše revoluce, V. (1927-1928)*, edd. WERSTADT, Jaroslav a kol., s. 396-408.

18 – Mapa útoku I. praporu 33. stř. pluku, kterou doplnil účastník boje František Hlavsa své líčení. Fialově zaznačeno pravděpodobné místo Čapkova skonu, VÚA-VHA, f. Komité, Ka 1, čj. 34, vzpomínky Františka Hlavsy (9. 10. 1885).

19 – Nákres plánu koordinovaného útoku útočené divize (vlevo) a brigády Bisagno (dole). Jak víme, jednotky útočené divize byly před akcí odkloněny na sever, útok tak přišel o hlavní sílu, VÚA-VHU, f. Sběrka historických prací, Ka 49, Studie o činnosti I. praporu 33. stř. pluku na Piavě.

20 – Sestava skupiny brigády Bisagno v den útoku 17. června 1918, legionáři tvoří první sled, Tamtéž.

21 – Mapa rozložení pluků XXIII. R-U armádního sboru 17. června 1918, tmavě jsou vyznačeny linie a pozice obsazené večer, Hrvatski Državni Archiv, fond Maksimilijan Čičerić, sig. 792, Ka 6 b, Kuvert (složka) II, KuK Korpskommando. Op. Nr.2431/1 – Gefechtsbericht über die Piaveforcierung durch da 23 Korps in der Zeit vom 15/6-7/7 1918.

22 – Rakve vystavené v pantheonu Národního muzea, první zprava rakev podporučíka in memoriam Jana Čapka, VÚA-VHA, fotoarchiv.

23 – Tryzna za Jana Čapka u původního Pomníku padlým za Těšínsko v Orlové. Patrná centrální pozice Čapkova hrobu v čele pohřebiště, nedatováno, SZM, historické oddělení, f. pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918.

24 – Tryzna za Jana Čapka u nového Pomníku padlým za Těšínsko v Orlové z roku 1928. Sousoší bylo v roce 1938 při polském záboru zničeno, nedatováno, Město Orlová.

25 – Odhalení sochy Jana Čapka v Hranicích (říjen 1928). SZM, historické oddělení, f. pozůstalost Jana Čapka, 1904-1918.

26 – Obálka Almanachu 34. pěšího pluku vydaného v roce 1928, *Almanach pěšího pluku 34. „Střelce Jana Čapka“ 1918-1928*, Hranice 1928.

27 – Rudolf Břez: Sádrový odlitek sousoší Jana Čapka (stojící) a Bedřicha Havleny z kasáren 33. pěšího pluku „Doss Alto“ v Chebu, Městské muzeum a galerie Polička

28 – Sousoší Jana Čapka a Bedřicha Havleny v Chebu, archiv autora.

29 – „*V odkazu Sokola*“, fragment kapitoly komiksu *Stopa legionáře 2*, týkající se osudů Jana Čapka, ZDENĚK, Ležák – KOCIÁN, Michal: *Stopa legionáře 2, osudy československých legionářů*, Praha 2015, s. 44-45.

30 – Řeč autora studie při pietním aktu za Jana Čapka u Pomníku padlým za Těšínsko, 17. června 2017, archiv autora.

31 – Pamětní deska Jana Čapka na zdi restaurace Antica Trattoria alla Fosseta, Fossalta di Piave, archiv autora. *Graziano Carrer: Náčrt Jana Čapka dle fotografie (viz příloha č. 1), 2018.

32 – Autor studie s replikou historického praporu 33. stř. pluku čs. legií u pamětní desky Jana Čapka, 17. června 2018, archiv autora.

Obrazové přílohy

3

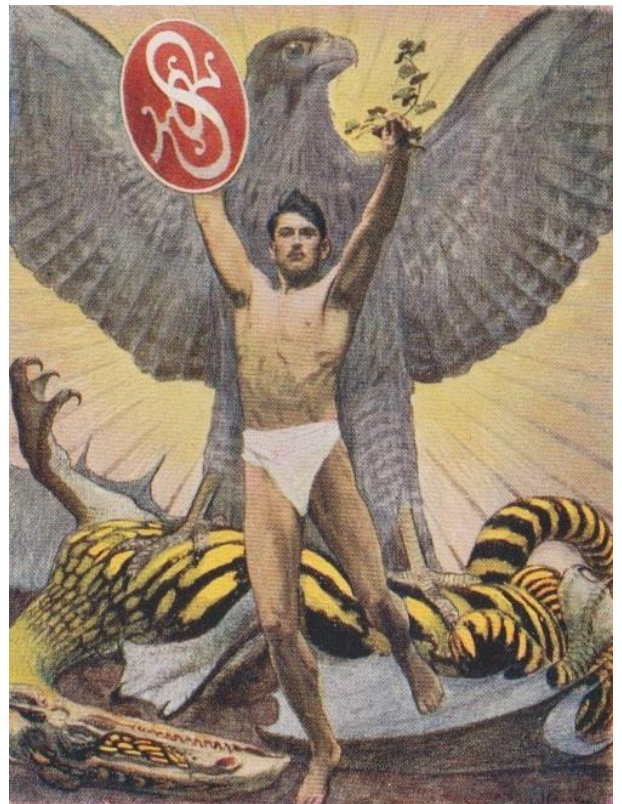

4

6

7

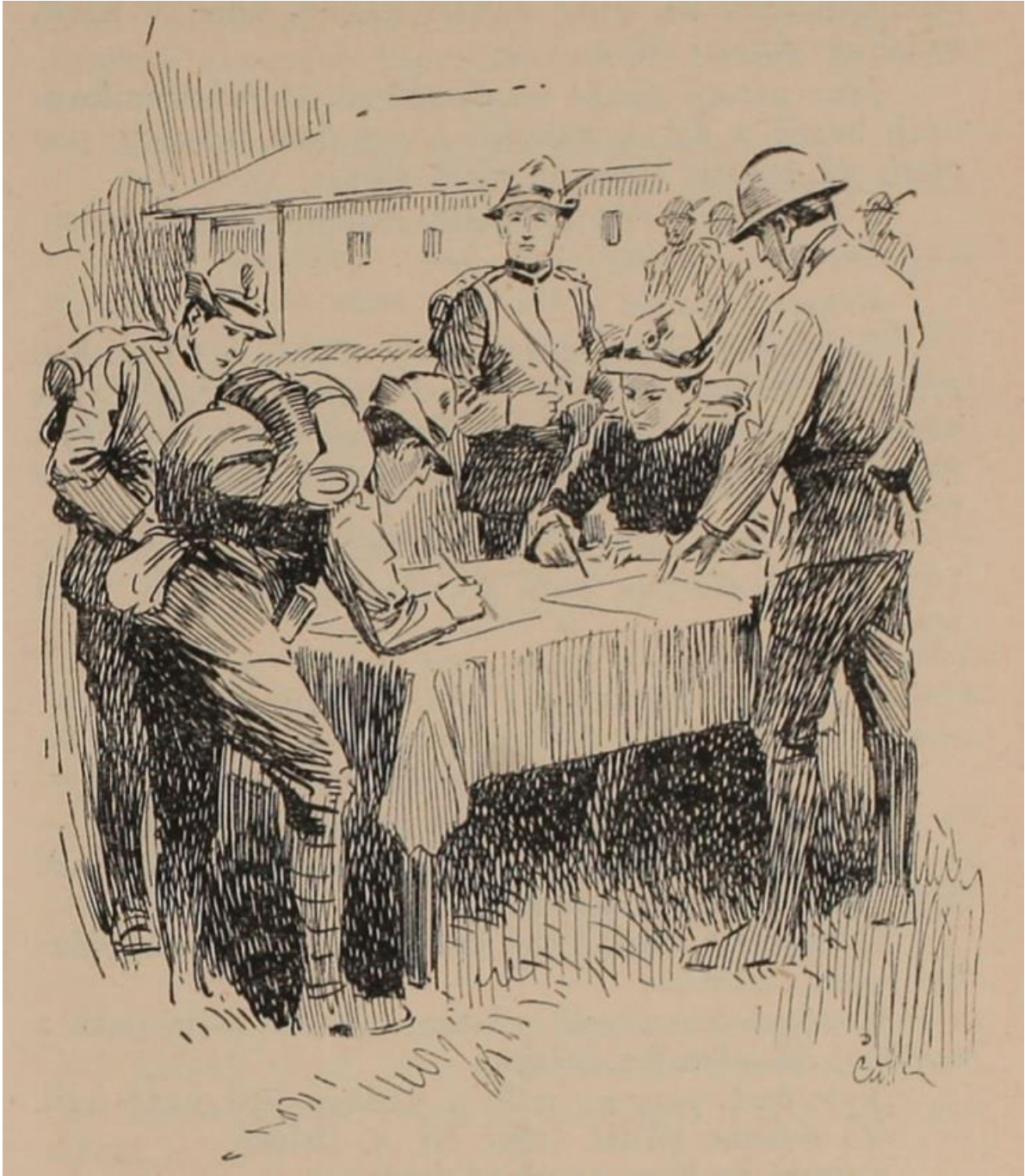

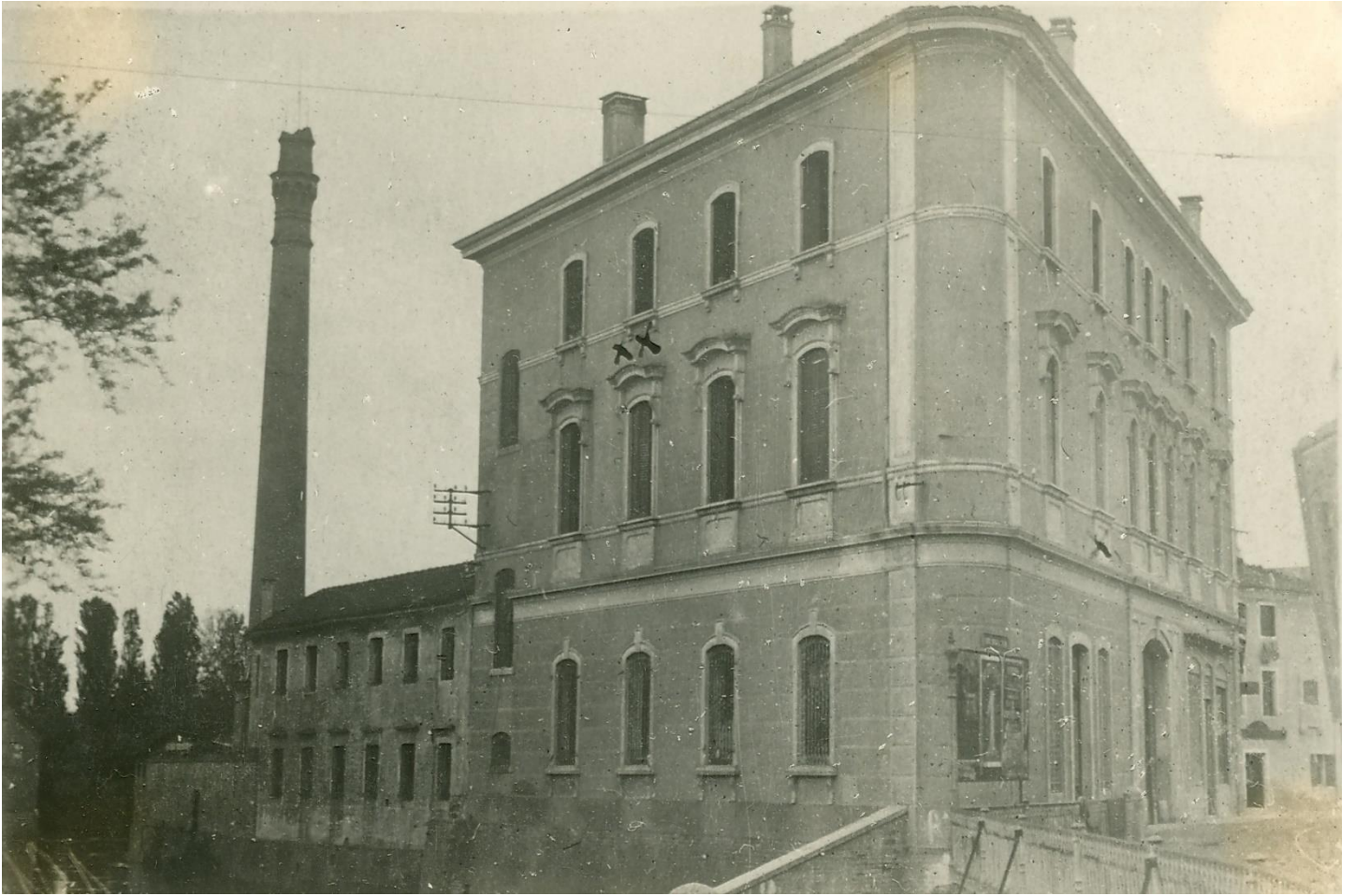
12

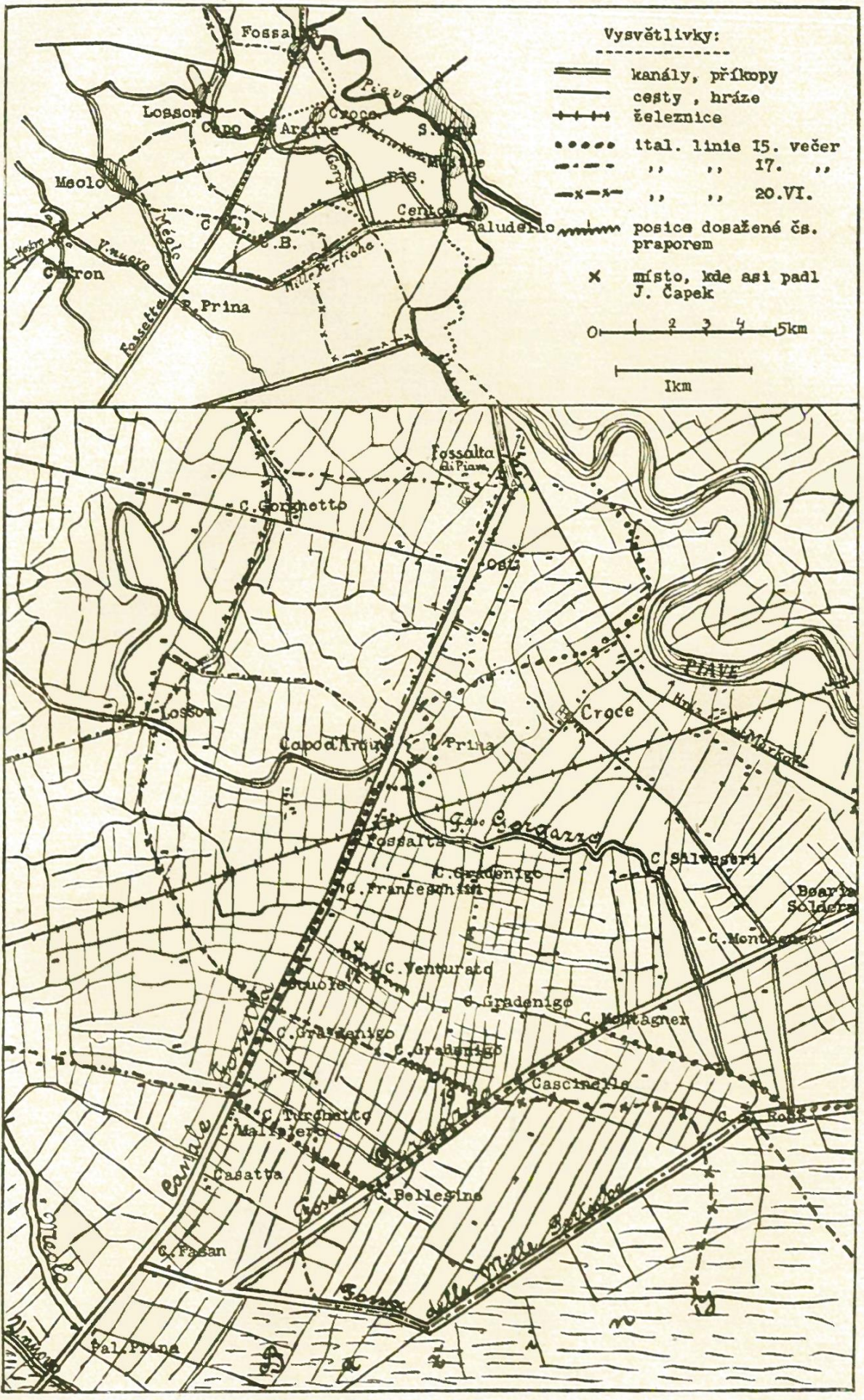
13

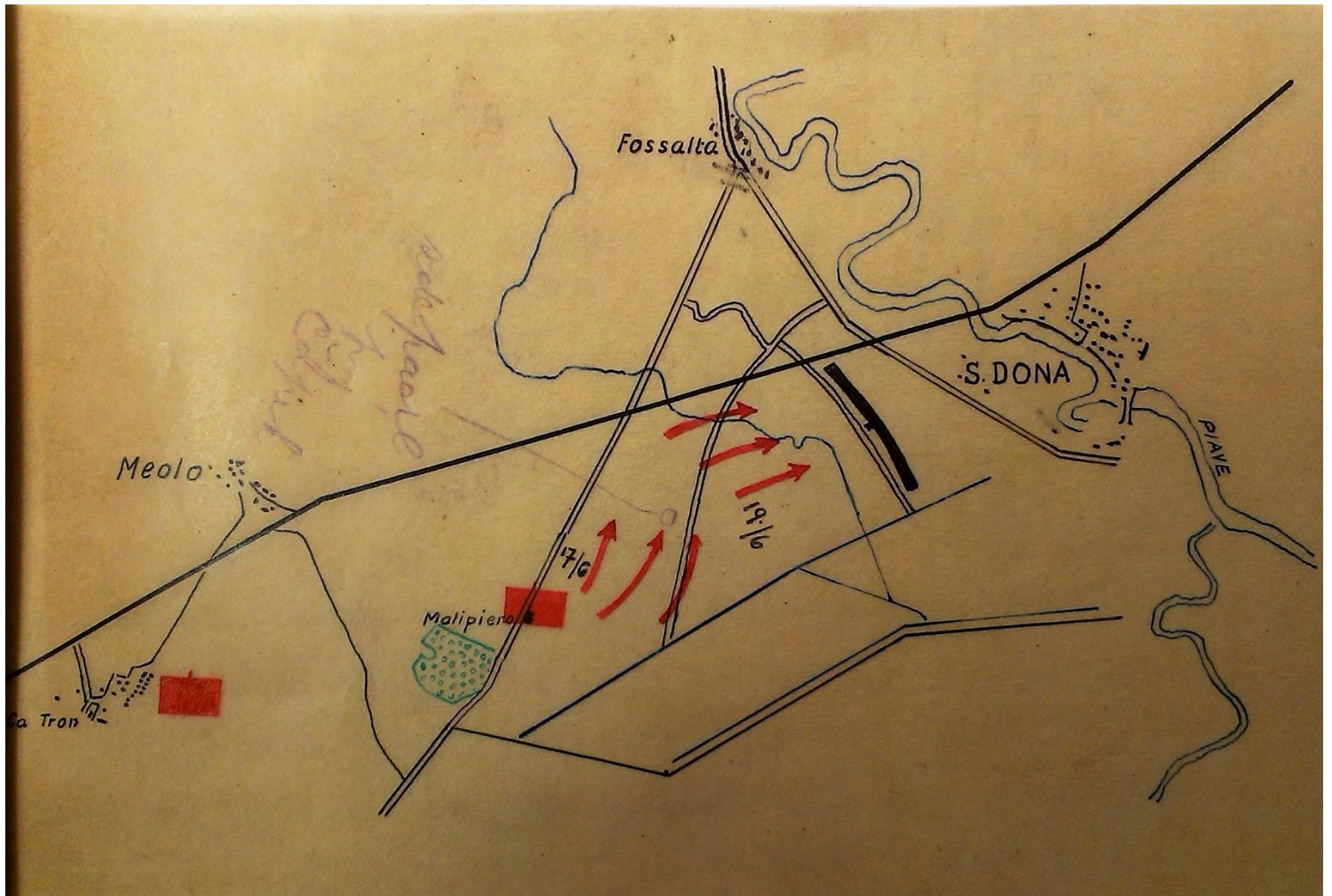

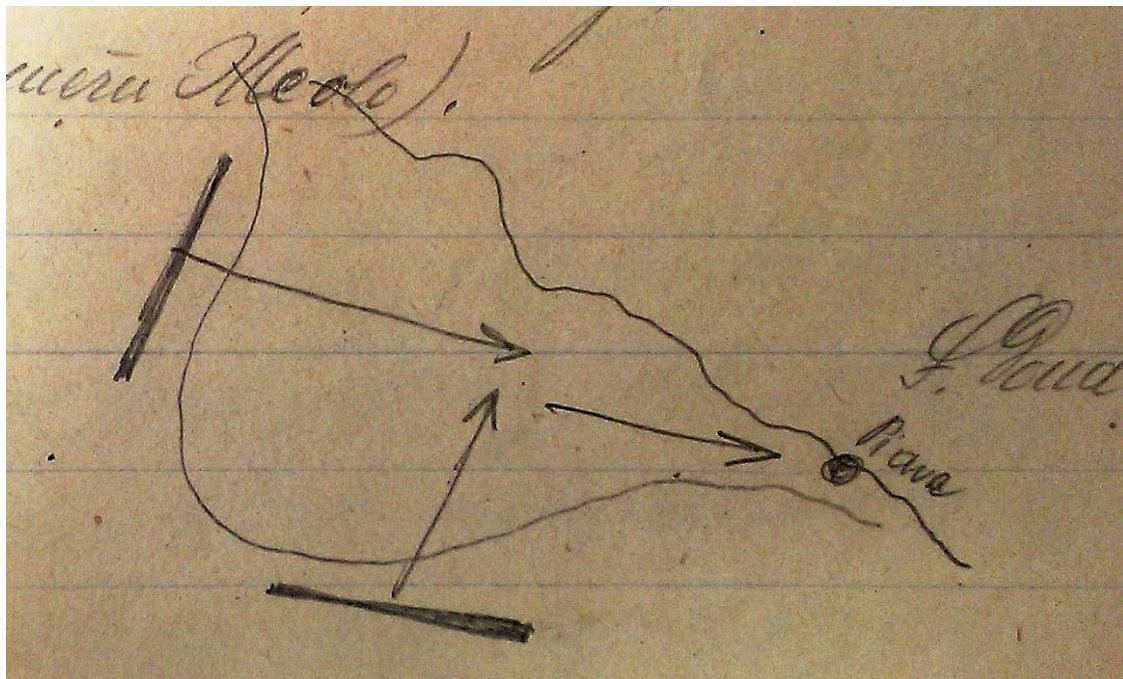
15

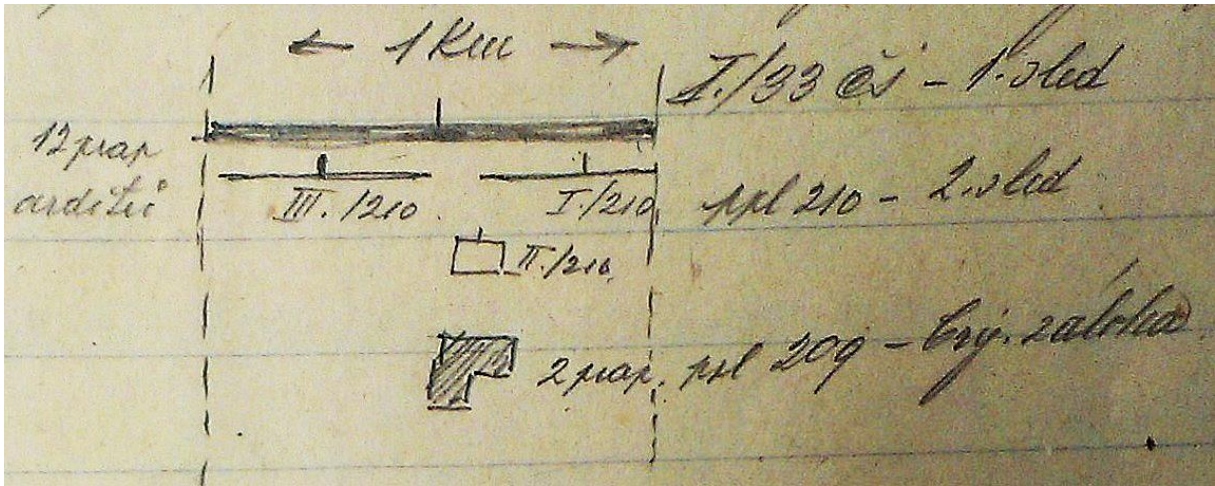

18

19

20

21

23

24

25

26

27

28

KOMENDE NÁS
HÁSTILU STRANOU OD NEMOCI
TY JEŠKŮ OTOKY ŽE JSME
ZEMĚNĚNÍ VYKONALI
NEPÁLY VYKREŠET

SMÁD NÁS
TALOVÉ KOMENDE ZÁKALU
V NÁS ODVEZLI ŽE SROVNĚ
MÁS ODVEZLI ŽE SROVNĚ

TALOVÉ
JENOM NĚJŠE TO JSI NEBUDE
KAMARÁD

POČTEK LEHNA #177 NOVÉ ŽE KONČANÝ TAJON RAG DEŠETĚ A SLOVENSKÉ
ZAKAŤE V SANKA MARKA ČAROVA VE TŘEJE NEHALLEKO NEKHOČE.

BOU SE
Z NÁS UDELET
SROVNĚ

HALEJBOVON
JM UKAZAT ŽE NÁŠI KOMOC
MYSLEME VÁŽNE

BRATRE ČANKU
DOBRO VYKONALI
SROVNĚNÍ VYKONALI
ŽEŠKŮ SLOVENSKÝ TAJON
V VADULE

SI KĚJĚ
V JEDNOTĚ JE
SILA

CO JSME V ZNĚTĚ
POŠAL JSME UŽ NESROVNĚT
K DEŠKŮ SROVNĚNÍ V RUSKU
V RUSKU A KOMENDE ŽE TO BYLO
ZAMĚNĚNÍ

JE MEZI NÁMI SROVNĚNÍ
RAGOVĚNÍ TĚRČITĚ OD NĚ
RAGOVĚNÍ TĚRČITĚ OD NĚ
RAGOVĚNÍ TĚRČITĚ OD NĚ
RAGOVĚNÍ TĚRČITĚ OD NĚ

ROZHOŘIL JSME SE
ZALOŽIT ŽEŠKŮ ŽE JSME
DOBRO VYKONALI ŽE JSME
VÁŠNĚ ŽE JSME ŽE JSME
SOKOLA

177 LEHNA #177

DOBRO VYKONALI
EVAHILISTRO
SLOVENSKÝ

KOMENDE ŽE JSME
SROVNĚNÍ VYKONALI
ŽE JSME ŽE JSME

HALEJBOVON
KOMENDE ŽE JSME
SROVNĚNÍ VYKONALI
ŽE JSME ŽE JSME

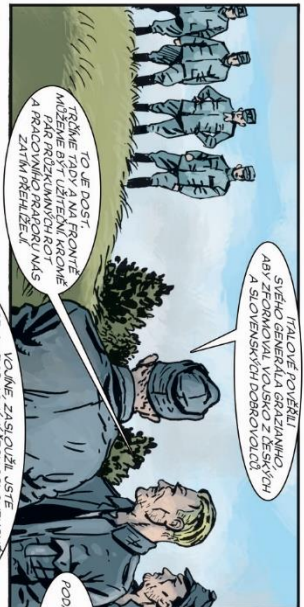

ČARVA SPOURŤ
PANE ŽEŠKŮ ŽE JSME
TĚŠNĚ ŽE JSME
ROVNĚNÍ

TALOVÉ KOVENDE
ABY ŽEŠKŮ ŽE JSME
A SLOVENSKÝ ŽE JSME
ROVNĚNÍ

VOLAN ČANKU JE
TAKOVÝ ŽE JSME
NA DEŠET ŽE JSME
ODKODAVÝH ŽE JSME
DO ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
MŮŽEME ŽE JSME
TAK ŽE JSME
A ŽE JSME
ŽE JSME

TO JE ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

178 ČARVA #178

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

A ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME
ŽE JSME ŽE JSME

30

31

1918 2018

In memoria di Jan Čapek
e di tutti quelli che qui combatterono
per il diritto all'autodeterminazione.
Nel centenario della Grande Guerra

Na památku Jana Čapka
a všech, kteří zde bojovali
za právo na sebeurčení.
U příležitosti stoletého výročí Velké války.

Baronka Alja Pivoňka, 15. srpna 2018